

NÂCÎ AHMED DEDE DÎVÂNÎ
(İNCELEME - TRANSKRİPSİYONLU METİN)

Yılmaz KIRIKTAŞ

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANİZASYON MERKEZİ

Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı İçin Öngördüğü

101951

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır

101951

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet ARSLAN

Sivas - 2001

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANİZASYON MERKEZİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İş bu çalışma jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

(İmza)
Başkan

Prof. Dr. Mehmet ARSLAN (Danışman)

(İmza)
Üye

Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA

(İmza)
Üye

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖLMEZ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.11.1.2012/2001

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Uluğ NUTKU

ÖZET

17. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin eski ihtişamını yavaş yavaş kaybetmeye başladığı bir dönemdir. Devlet yönetiminde padişahın yanında valide sultanların hatta ağaların yer almaya başladığı bir dönemdir. Devlet bir yandan çephelelerde mağlup olurken diğer taraftan iç karışıklıklarla uğraşmaktadır. Özellikle Kadızadeliler ve bunun uzuntısı olan Vâni Mehmed Efendi olayları Osmanlı Devleti'nin sosyal hayatının huzurunu boza iki olaydır. Bu adı geçen olaylar aynı zamanda tarikatlar ile fakihler mücadelesi olarak Osmanlı Devletini uzun süre sosyal istikrardan uzak bırakacaktır.

Konumuz olan Nâcî Ahmed Dede, işte böyle bir dönemde 1632 yılında Bursa'da doğmuştur. Bir dönem sanatkarlıkla uğraşan Nâcî Ahmed Dede, Bursa Mevlevîhânesi Şeyhi Salih Zihni Dede'ye intisabla Mevlevî olmuştur. Bu dergahda ilk Mevlevî terbiyesini alan Nâcî Ahmed Dede, İstanbul'a gelerek Galata Mevlevîhânesi Şeyhi Adem Dede'ye intisab etmiş ve çile çıkarmıştır. Bu terbiyeden sonra, İstanbul'un üç büyük Mevlevîhâne'sinde (Beşiktaş, Galata ve Yenikapı) çeşitli zamanlarda şeyhlik yapmıştır. Son görev yeri olan Yenikapı Mevlevîhânesi'nde, otuz üç yıl şeyhlik yaptıktan sonra 1711 yılında vefat etmiştir. Kabri Yenikapı Mevlevîhânesindedir.

Nâcî Ahmed Dede'den bahseden kaynaklarda onun iyi bir şair ve mürettep bir divan sahibi olduğu kayıtlıdır. Yaptığımız araştırmalar sonucunda Nâcî Ahmed Dede'nin İstanbul Üniversitesi Ktb. No: T. 1245/1 de kayıtlı eksik istinsah edilmiş divan nüshasına rastladık. Şu an kayıtlarda Nâcî Ahmed Dede'ye ait tek nüsha budur.

Çalışmanın ilk kısmında Nâcî Ahmed Dede'nin yaşadığı dönem, hayatı ve Dîvân-ı Nâcî'nin şekil ve muhteva yönünden incelendiği bölümler yer almaktadır.

İkinci kısmında ise, çalışmamıza esas teşkil eden, İstanbul Üniversitesi Ktb. No: T. 1245/1 de kayıtlı Dîvân-ı Nâcî'nin transkribe edilmiş metni yer almaktadır.

SUMMARY

Seventeenth century is a period in which the Empire of ottoman started to lose its magnificence and greatness. It's also a period in which the government started to be directed by mother sultans and even aghast. On one side while the government was defeated on the ether side it got concerned with social troubles. Especially with the rebellions of Kadızadeliler and the extension of these Vani Mehmed Efendi rebellions. These two rebellions were events which spoiled the well being of the Empire of Ottomon. Also these events as the struggle between religious orders (tarikatar) and specialists of fıkıh (Fakihler) caused some social frictions in the society.

Naci Ahmed Dede, whose life is our subject, was born in 1632 in Bursa. Having been an artist for a period, Naci Ahmed Dede joined Şeyhi Salih Zihni Dede in the Mevlevihane of Bursa and got Mevlevi.

N. Ahmed Dede, who got his first Mevlevi practice in this place come to Istanbul and joined Şeyhi Adem Dede in the Mevlevihane of Galata, and here he educated himself in this field. After this practice in the three great Mevlevihanen of İstanbul (Beşiktaş, Galata, Yenikapı) he did sheikhness in different times. In Yenikapı Mevlevihane (his last working place) after being the sheikh for 33 years he died in 1711. His grave is in Yenikapı Mevlevihane.

In books telling about him, he's recorded to be a good poet and have an ordered divan. In the wade of our researches we ran into some pages transcribed hand in Istanbul University Book Number: T. 1245/1. And these are the only pages belonging to Naci Ahmed Dede in records.

In the second part there is the transcribed text of Divan-ı Naci the basic of our study recorded in Istanbul University Book Number : T. 1245/1

Jüri Üyelerinin İmza Sayfası	I
Türkçe Özet	II
İngilizce Özet	III
İÇİNDEKİLER	VI
ÖNSÖZ	VII
Kısaltmalar	VIII
BİRİNCİ BÖLÜM	
I- NÂCÎ AHMED DEDE VE YAŞADIĞI DÖNEM	1
A- 17. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nin Siyâsî ve Askerî Tarîhine Kısa Bir Bakış	1
B- Mevlevîler İle Fakihler Arasındaki Mücadele	5
C- 17. Yüzyıl Dîvân Edebiyatına Kısa Bir Bakış	9
D- Nâcî Ahmed Dede'nin Hayatı	10
E- Nâcî Ahmed Dede'nin Kabri	15
F- Nâcî Ahmed Dede İle Pendârî Ahmed Dede Aynı Kişi Midir?	16
G- Nâcî Ahmed Dede'nin Edebî Kişiliği	17
H- Yazma Dîvân-ı Nâcî Nüshasının Tanıtımı	20
II- NÂCÎ AHMED DEDE DÎVÂNI'NIN İNCELENMESİ	23
A- ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	23
1- Nazım Şekilleri	23
a- Kâsîdeler	23
b- Gazeller	30
c- Kıta'lar	31
d- Târîhî Kıta'lar	31
e- Rubâ'iler	31
f- Ferdler	31
g- Lugaz	32
2- Nazım Tekniği	32
a- Vezin	37
b- Kafîye ve Redif	32
3- Edebî Sanatlar	35
B- MUHTEVÂ ÖZELLİKLERİ	39
1- Dîn Ve Tasavvuf	39
A- Dîn	39
B- Tasavvuf	51
1- Genel Tasavvufî Kavramlar	51
2- Mevlevî Tarikati İle İlgili Kavramlar	62
3- Mutasavvıflar	63

2- Toplum ve Kùltür	64
A- Şahıslar	64
B- Eserler	68
C- Harfler	68
D- Kavimler	68
E- Ùlkeler Ve Şehirler	79
F- Musiki	70
3- İnsan (Dîvân-ı Nâcî'de Sevgili, Aşık, Gönül ve Ağyâr)71	
A- Sevgili	71
B- Aşık	83
C- Genel Olarak Gönül	94
D- Ağyâr	94
4- Kozmik Âlem	95
5- Zaman	98
6- Mevsimler	99
7- Günler	101
8- Dört Unsur	102
9- Hayvanlar	107
10- Bitkiler	111
11- Eşya	115
12- Yiyecek maddeler	118
13- İçecek maddeler	118
14- Giyim eşyası ve ilgili unsurlar	119
15- Ev Eşyası	120
16- Muhtelif kaplar ve diğler ev içi unsurlar	120
DEĞERLENDİRME	122
BİBLİYOGRAFYA	123
İKİNCİ BÖLÜM	126
TRANSKRİPSİYONLU METİN	137
İNDEKS	207

ÖNSÖZ

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin düşüncelerinin, oğlu Sultan Veled tarafından sistemleştirilmesi ile tarikat hüviyyetine bürünen Mevlevîlik, gerek Selçuklu gerekse Osmanlı döneminde inceliğin ve zerafetin timsâli olmuştur. Bu incelik bir yandan musiki, mimari ve hat sanatlarında diğer yandan dîvân şiirinde ifadesini bulmuştur.

Bu kültürün müdavimleri yüzyıllar boyunca yüzlerce dîvân vücûda getirmiş, içinde buldukları ortamın etkisi ile zarif şiirler terennüm etmişlerdir. Bu şiirlerde kendi tarikatlarına ait kelime ve deyimleri de kullanmışlardır.

Osmanlı döneminde, İstanbul Mevlevî-hânelerinde yetişen şairler, Mevlevî şairlerinin en önemli temsilcileridir. Özellikle Yenîkapı ve Galata Mevlevîhâneleri bu konuda önde gelen kuruluşlardır.

Ancak bu alanda yapılan araştırmalara bir göz atıldığı zaman görülür ki, yüzlerce Mevlevî şairlerinden ancak kalbur üstüleri araştırma konusu yapılmıştır. Sadece 17. yüzyılda 25 kadar Mevlevî dîvân şairi varken, bütün devirlerden çeşitli Mevlevî şairler hakkında yapılan araştırmaların sayısının 20 kadar olması durumu açıklar mahiyettedir.

İş böyle olunca, Mevlevî şairlerin dîvân edebiyatındaki yerini tespit etmeye çalışan araştırmacılar ya bu kalbur üstü şairlerden yola çıkarak bunu yapmakta ya da Mevlevî şuara tezkirelerinden yola çıkarak bazı kanaatlere varmaktadırlar.

İşte Nâcî Ahmed Dede ve Dîvân-ı Nâcî üzerinde çalışma yapmaya karar verişimizin birinci nedeni onun Mevlevî bir şair oluşu, ikinci sebebi ise yukarıda belirttiğimiz hususlardır.

17. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta zaafı göstermesine rağmen edebiyatın eski ihtişamını koruduğu bir devirdir. Devlet büyüklerinin sanatkarları, edip ve şairleri, eski geleneğe uyarak koruyup desteklemeleri, nihayet bu yüzyılda da Nefî, Yahya, Nâlî ve Nâbî gibi değerli şairlerin yetişmiş olmaları, devrin kötü gidişinden edebiyatımızın etkilenmeyişinin sebepleridir.

Araştırma konumuzu teşkil eden Nâcî Ahmed Dede, 17. yüzyıl Mevlevî şairlerindedir. Nâcî Ahmed Dede'den bahseden kaynaklar onun şiir sahasındaki maharetini övmekte ve mürettep bir dîvân sahibi olduğunu belirtmektedirler. Kaynaklarda mürettep bir dîvân sahibi olarak zikr edilen, İstanbul'un üç Mevlevî âsîtânesinde post-nişânlık yapmış bir şairin, kütüphânelerde en azından Birkaç nüsha dîvânına rastlamak ümidindeydik. Bu ümidle kütüphane kataloglarını taradık. Ancak, İstanbul Kütüphanesi'nde bir mecmua içinde yer alan nüsha dışında başka ikinci bir nüshayı tespit edemedik. Ancak çalışmamızın son günlerinde dahi yeni bir nüsha bulma ümidimizi kaybetmiş değiliz.

KISALTMALAR

a.g.e	:	Adı geçen eser
S	:	Sayı
s	:	Sayfa
C	:	Cild
G	:	Gazel
Gir.	:	Girizgâh
Fah.	:	Fahriye
Hız	:	Hazırlayan
K	:	Kaside
Kt	:	Kıta'
Ktp.	:	Kütüphane
İst.	:	İstanbul
L.	:	Lugaz
Med.	:	Medhiyye
N	:	Nat
Pey.	:	Peygamber
Ö	:	Ölümü
Tar.	:	Tarih
T	:	Tevhid
vb.	:	Ve benzeri
yy.	:	Yüzyıl

  BİRİNCİ BÖLÜM

I- NÂCÎ AHMED DEDE VE YAŞADIĞI DÖNEM

A- 17. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nin Sıyâsî ve Askerî Tarîhine Kısa Bir Bakış:

17. yy. başlarında Osmanlı Devleti dünyânın en büyük devleti konumunda idi. Padişah III. Mehmed tahtta bulunuyordu ve devletin sınırları Viyana'dan Basra Körfezi'ne, Tebriz'den Kırım'a kadar uzanıyordu. Üç kıta üzerinde milyonlarca kilometre kare bir alana yayılan ve pek çok millete hükmeden Osmanlı Devleti doğuda İran'la, batıda ise Avusturya ve Venedik başta olmak üzere Avrupa Devletleri ile savaşmaya devam ediyordu.

Osmanlı Devleti bütün gücüne ve ihtişamına rağmen Avrupa'nın coğrafi keşiflerle başlayan, Rönesans ve Reformlar'la devam eden gelişmelerine ayak uyduramadığı gibi askerî, (Yeniçeri Ocağı Kanunları'nın bozulması, Akıncı Ocağı'nın kaldırılması, tımar sisteminin bozulması ve padişahların ordulara komutanlık etmekten vazgeçmesi gibi), siyâsî (devlet yapısında meydana gelen bozulmalar, yeteneksiz adamların iş başına getirilmesi, padişahların yetersiz olmaları...), sosyal (rüşvet, adam kayırma, kanunların güncelleşmemesi ve mevcut ihtiyaca cevap verememesi, dînî ve ekonomik sebeplerle Anadolu'da halkın ayaklanması...) ve ekonomik (malîyenin bozulması, askerî harcamaların ve saray masraflarının artması, uzun süren savaşlar vb.) nedenlerden dolayı yavaş yavaş gücünü kaybetmeye başlamış ve bütün 17. yy. boyunca da ihtişamlı günlerine yeniden dönebilmek için pek çok düzenleme yapmıştır.

Osmanlı Devleti 17. yy.'a girerken tahtta III. Mehmed bulunuyordu. Devlet doğuda İran ve batıda Avusturya ile savaşırken Anadolu'da ise Celâlî İsyancıları ile uğraşıyordu.

III. Murad döneminden başlayan Osmanlı-İran savaşları 17. yy.'a girildiğinde de devam etmekteydi. Özellikle Celâlî İsyancıları sebebiyle bölgede karışıklık çıkması ve Şah Abbas'ın kaybettiği toprakları geri almak üzere Tebriz'e saldırması üzerine savaş iyice şiddetlendi. Ahmed'in İran üzerine gönderdiği Cağaloğlu Sinan Paşa'nın yolda oyalanmasından dolayı ordu ancak kış geldiğinde bölgeye ulaştı ve bunun üzerine Diyarbakir'e kadar ilerlemiş olan Şah Abbas Tebriz'e doğru çekilmeye başladı. Tebriz Beylerbeyi Tekeli Paşa'nın İran kuvvetlerine mağlup olması üzerine Osmanlı Ordusu Diyarbakir'a çekildi ve II. Osman ile I. Mustafa dönemlerinde de sınır çatışmaları devam etti.

I. Mustafa'nın saltanatının son günlerinde isyan ederek Bağdat'a hakim olan Bekir Subaşı şehri İran Şahı Abbas'a teslim etmek istemesine rağmen tahta IV. Murad'ın geçtiğini öğrenince bu kararından vazgeçti. Bu duruma oldukça sınırlenen Şah Abbas Bağdat'ı kuşattı ve ele geçirdi. Bu arada II. Osman'ın katillerinin peşinde olduğu iddiasıyla ayaklanan Abaza Mehmed Paşa Ayaklanması da Çerkez Mehmed Paşa tarafından bastırıldı. Çerkez Mehmed Paşa'nın Tokat'ta vefat etmesi üzerine sadrazamlığa Hafız

Ahmed Paşa getirildi ve Bağdat üzerine gönderildi. Hafız Ahmed Paşa Bağdat'ı geri alamayınca azledildi. Bu arada tekrar ayaklanan Abaza Mehmed Paşa yeni sadrazam Hüsrev Paşa tarafından Erzurum'da ele geçirilerek İstanbul'a getirildi ve bir kez daha affedilecek Bosna Beylerbeyliği'ne atandı.

Hüsrev Paşa tarafından kuşatılan Bağdat bir kez daha alınmadı. Bu sırada İstanbul'da yeniçeriler bir kez daha ayaklandılar ve genç padişahın yakın adamlarından 17 kişiyi katlettiler. Padişah IV. Murad ancak 1633'ten itibaren annesi Kösem Sultan'ın vesayetinden kurtularak tam manası ile devlete hakim olmuş ve İstanbul'da bütün isyancıları bertaraf etmiştir. Nitekim isyanların son bulmasından ve devlet işlerinin yoluna konulmasından sonra ilk olarak İran üzerine yürümüştür. Revan üzerine yürüyen padişah Revan ve Tebriz'i ele geçirdikten sonra İstanbul'a dönmüş ve bir yıl sonra da Bağdat üzerine yürümüştür. Bağdat'ı 1639'da fetheden IV. Murad İran Şahı Safi'nin isteği üzerine barış antlaşması imzaladı. 1639'da imzalanan Kasr-ı Şirin antlaşmasına göre Bağdat Osmanlı Devleti'nde kaldı. Azerbeycan ve Revan İran'a bırakıldı. Ayrıca Şah Ahıska, Kars, Van, Bağdat, Basra havalisine saldırmayacağını taahhüt etti.

Kasr-ı Şirin antlaşması bu yüzyıldaki Osmanlı-İran savaşlarını sona erdirdi ve Türk-İran sınırı ufak farklar haricinde bugünkü halini aldı. İstanbul'a dönen IV. Murad 1640 yılında öldü ve yerine kardeşi I. İbrahim tahta geçti.

Osmanlı Devleti 17. yy. boyunca Lehistan ile Boğdan ve Ukrayna'ya hakim olmak için mücadele etmiştir. Sultan II. Osman Lehistan'ın Boğdan'ın içişlerine karışması nedeniyle sefere çıktı. Leh kuvvetlerini mağlup eden II. Osman Hotin Kalesi'ni kuşattıysa da özellikle yeniçerilerin firarı ve gayretsiz savaşmasından dolayı kaleyi alamadı ve Lehistan ile Hotin Antlaşması'nı imzaladı (1621). Antlaşmaya göre Boğdan Osmanlı Devleti'nde kaldı.

1671'de bu defa Lehler'in Ukrayna Kazakları'na saldırmaları üzerine padişah IV. Mehmed Lehistan Seferi'ne çıktı. Podolya'da yapılan savaşta Osmanlılar kazandı ve Leh kralı barış istemek zorunda kaldı. 1672'de yapılan Bucaş Antlaşması'nın şartları Lehler'e ağır geldiği için Leh kralı savaşa devam etti ve antlaşma 1676'da yenilendi. Antlaşmaya göre Lehistan, Ukrayna'dan çekildi ve Podolya'yı Osmanlı Devleti'ne bırakmak zorunda kaldı.

17. yy'a girilirken Akdeniz'in büyük kısmına Osmanlı Devleti hakimdi. Ancak Venedik'in elinde bulunan Girit hem stratejik öneme sahipti hem de burada bulunan askerler Ege'nin Akdeniz'e çıkışını keserek Osmanlı'ya oldukça problem çıkartıyorlardı. Osmanlı Devleti 1645'de Girit'e savaş açtı. Ancak devletin malî ve askerî açıdan güçsüz olması nedeniyle sefer uzadı ve bundan yararlanan Venedik Donanması Çanakkale Boğazı'nı abluka altına aldı. Abluka ancak Köprülü Mehmed Paşa sadrazam olduktan sonra kaldırılabilirdi.

1661'de babasının yerine sadrazam olan Köprülü Fazıl Ahmed Paşa 2,5 yıllık bir çabadan sonra Girit'i ancak tamamen fethedebildi (1669).

Osmanlı Devleti 16. yy. 'dan itibaren Macaristan'a hakim olabilmek için Avusturya ile mücadele etmekteydi.

16. yy. sonunda 1568 antlaşmasının bozulması üzerine başlayan savaşta Osmanlı askeri Eğri ve Estergon Kalesi'ni fethettikleri gibi Haçova Meydan Savaşı'nı da kazandılar. Kanije Kalesi'ni kuşatan Avusturya Ordusu Tiryaki Hasan Paşa tarafından bozguna uğrattılınca Avusturya barış istemek zorunda kaldı. 1606 yılında yapılan Zıtvatoruk Barışı'na göre fethedilen yerler Osmanlı Devleti'nde kaldı. Osmanlı padişahı ile Avusturya imparatoru protokol yönünden eşit kabul edildi. Avusturya savaş tazminatı olarak 200.000 kuruş ödeyecek ve buna karşılık yıllık ödemesi gereken vergi kaldırılacaktı. Osmanlı Devleti bu antlaşma ile Avrupa'daki üstünlüğünü yitirmiş oldu.

1663 yılında Erdel Beyi'nin Osmanlı Devleti'ne isyan etmesi ve Avusturya'nın da bu isyanı desteklemesi üzerine uzun süren barış bozuldu ve Osmanlı-Avusturya Savaşları tekrar başladı. Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu Uyvar üzerine yürüdü ve çetin bir muhasaradan sonra Uyvar kalesi fethedildi. Avusturya bir kez daha barış istedi ve taraflar arasında Vasvar Antlaşması imzalandı (1664). Antlaşma ile Uyvar ve Neograd kaleleri Osmanlı'ya verildi. Avusturya Erdel'in Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmasını kabul etmek zorunda kaldı.

1681 yılında Osmanlı-avusturya ilişkileri tekrar bozuldu. Avusturya Orta Avrupa'ya hakim olabilmek için Macaristan'ın protestan halkına baskı ve zulüm yapmaya başladı. Katolik Avusturya'nın bu baskısı üzerine Macarlar, Tökeli İmre liderliğinde ayaklandılar ve Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Bu teklifi kabul eden Osmanlı Devleti sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa komutasında bir ordu gönderdi. Kısa bir süre içinde ilerleyen Osmanlı kuvvetleri Orta Macaristan'a hakim olabilmek için buranın idaresini Tökeli İmre'ye bıraktı. Avusturya'nın barış teklifini reddeden Kara Mustafa Paşa Viyana üzerine yürümeye karar verdi. Viyana üzerinde bulunan ve şehre stratejik destek sağlayan Yanıkkale'yi almadan doğrudan Viyana'yı kuşattı. Avusturya İmparatoru, Papa aracılığı ile tüm avrupa'dan yardım istedi (1683).

Viyana çok sağlam surlara sahip, oldukça müstahkem bir kale idi. Kanunî Sultan Süleyman'ın 1529 kuşatmasını hasarsız atlattığı başarıyı başaran Viyana Papa'yı geri çevirmeyen Leh Kralı Jan Sobieski'nin 25.000 kişilik bir kuvvetle yardıma koşmasıyla rahatladı. Kırım Hanı ve İbrahim Paşa'nın tedbirsizliğinin yanısıra yeniçerilerin de savaşmaması üzerine 200.000 askere sahip Osmanlı Ordusu arkadan vuruldu ve ağır bir mağlubiyet aldı. Bütün ağırlıklarını savaş alanında bırakan Osmanlı Askeri dağılık vaziyette Budin'e çekildi ve başta Estergon olmak üzere pek çok kale ve şehir Avusturya'nın eline geçti. Askeri toparlamaya çalışan Kara Mustafa Paşa idam edildi.

Türklerin Viyana önünde bozguna uğraması Avrupa'da büyük bir sevinç yarattı. Papa II. Enosan tüm Avrupa'yı Türkler'e karşı Kutsal İttifak kurmaya ve Türkler'i Avrupa'dan atmaya davet etti ve böylece Kutsal İttifak kuruldu (1684). Kutsal İttifak'a Avusturya, Lehistan, Venedik, Malta ve daha sonra da Rusya katıldı. Kutsal İttifak devletleri Osmanlı Devleti'nin Avrupadaki topraklarına dört bir yandan saldırdı. Avusturya, Macaristan ve Erdel'e, Venedik; Mora Yarımadası'na, Lehistan; Podolya ve Boğdan'a

Rusya ise Azak Kalesi'ne saldırdı. 17. yy. IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed ve II. Mustafa dönemlerinde devam eden bazı küçük başarılar haricinde Osmanlı Devleti'nin aleyhine gelişti. II. Süleyman zamanında özellikle Belgrat, Niş, Semendire ve Sırbistan alındı ve Ruslar mağlup edildi. II. Mustafa de bizzat ordunun başında sefere çıktı ve bazı başarılar kazandı. Fakat Zenta'da Osmanlı Devleti'nin ağır bir mağlubiyet alması üzerine Osmanlı Devleti barış isteme zorunda kaldı. 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması'na göre Temeşvar ve Banat Osmanlı Devleti'nde kalmak üzere tüm Macaristan ve Erdel Avusturya'ya verildi. Aynı antlaşma ile Venedik, Mora Yarımadasını ve Dalmaçya kıyılarını aldı. Podolya ve Ukrayna ise Lehistan'a bıraktı. Yine Karlofça'nın bir devam olarak Rusya ile 1700'de İstanbul Antlaşması ile Azak Kalesi ve çevresini Rusya'ya bırakmayı kabul etti. Ruslar ayrıca İstanbul'da elçi bulundurma hakkını da elde ettiler.

Osmanlı Devleti Karlofça Antlaşması ile batıda ilk kez toprak kaybetti. Bu antlaşma aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin duraklama devrinin bitip Gerileme döneminin başlangıç tarihini teşkil etti.

Osmanlı Devleti 17. yy boyunca Kanunî Döneminde zirveye çıkan ihtişamlı günlerine dönebilmek ve topraklarını elinde tutabilmek için çaba gösterdi. Ancak hem devlet teşkilatında hem de savaş tekniklerinde gerekli başarıyı gösteremedi. 17. yy Osmanlı Devleti için iç isyanlar ve bazı başarılar hariç bozgunlarla dolu bir yy. oldu. II. Osman, I. Mustafa, I. İbrahim, IV. Mehmed ve II. Mustafa bu yy.'da isyan neticesinde tahttan indirilen padişahlar oldular. Bu padişahlardan II. Osman, I. Mustafa ve I. İbrahim katledildiler. Ayrıca *Ağalar Saltanatı* olarak anılan ve yeniçeri ağalarının fiili olarak yönetimi elinde tuttukları dönem bu yy.'da yaşandı. Kösem Sultan, Hatice Sultan gibi kadınlar da devlet yönetimine müdahale ederek güç sahibi oldular. Yüzyıl başında başlayan Celâlî İsyanları, Abaza İsyanı gibi taşrada başlayan isyanlar da devleti büyük kayıplara uğrattılar. Devlet adamları arasında çekişmeler çoğu zaman devletin aleyhine sonuç verdi ve büyük kayıplara yol açtı. II. Viyana kuşatması sırasında Kırım Hanı'nın ve İbrahim Paşa'nın Kara Mustafa Paşa aleyhinde oldukları için görevlerini yapmayarak ordunun mağlubiyetine yol açmaları buna bir örnektir.

Yüksek enflasyonla Kanunî Döneminde, değeri düşük akçeyle III. Murad zamanında tanışan Osmanlı Devleti ekonomik bozulmanın tedbirini alamadığı gibi daha büyük ekonomik sıkıntılar içerisine girdi. Fakat uzun süren savaşlar ve mağlubiyetlerle neticelenen yüksek masraflı seferlerin yanısıra cülûs bahşişi, atıyyeler gibi pekçok harcama ve lüks neticesinde hazinenin verdiği ağır vergilerle kapatılmaya çalışıldı.

Avrupa'da özellikle harp teknolojisinde meydana gelen gelişmeler ve özellikle hafif ateşli silahların kullanılmaya başlanması bu alandaki üstünlüğün Osmanlı Devleti'nden Avrupa Devletleri'ne geçmesini sağladı. Özellikle Avusturya bu teknolojiyi kullanarak savaşlarda kendi lehine ciddi bir avantaj sağladı. Osmanlı Ordusu'nda özellikle akıncı kuvvetlerinin ortadan kalkması ve yeniçeri ocağının kurallarının gözardı edilmesi nedeniyle Osmanlı Ordusunda ciddi bir bozukluk yaşanmaya başladı. Padişahların da ordunun

başında seferlere gitmeyi yavaş yavaş bırakması bu bozulmayı hızlandırmıştır.

Bütün bu olumsuzlukların giderilmesi ve devletin eski ihtişamlı günlerine dönebilmesi amacıyla bazı padişahlar çeşitli tedbirler almaya çalışmışlar. II. Osman ıslahat çalışmalarından dolayı tahttan indirilerek katlettilmiş, IV. Mehmed ise ancak Köprülü Mehmed Paşa gibi birisini sadrazam yaptıktan sonra bazı ıslahatlara girişmiştir. Yalnız IV. Murad bu yy.'da bazı ıslahatları gerçekleştirmiş ancak onun da genç yaşta ölmesinden sonra yaptığı düzenlemeler bozulmuştur. 17. yy. boyunca yapılan ıslahatların hiçbirisi gerçek manada bir yenilik kazandırmamış ancak bozuk kurumların, genellikle cebren, aksaklıklarının düzenlenmesi şeklinde olmuştur.

17. yy.'ı Karlofça Antlaşması gibi ağır bir muahede ve geniş bir coğrafyayı terkederek tamamlayan, içte çok daha ağır sorunlarla uğraşan ve dünyâ gündemini gözden kaçıran Osmanlı Devleti 18. yy. başlarında hala dünyânın en kudretli devleti olma özelliğini muhafaza etmektedir.

B- Mevlevîler İle Fakihler Arasındaki Mücadele:

17. yüzyılda devletin dışta olduğu kadar içte de zaafı vardır. Biz konumuz gereği, sadece Mevlevîler ile fakihler arasındaki mücadeleden bahsedeceğiz.

Devletin eğitim sistemindeki bozulmalarla beraber ulema sınıfını bilgi donanımından yoksun kişiler doldurmaya başlamıştı. Bunun neticesinde meydana gelen boşluğu, halk üzerinde etkili, bağınaz vaizler doldurmaya başladı. Bu vaizler, ordunun cephelelerde sürekli olarak mağlub olmasının sebebini, dînin özüne yabancılaşma olarak gösterdiler. Onlara göre asr-ı saadette kullanılmayan her türlü eşya ve yapılmayan her türlü davranış bid'at idi. Devirlerinde sosyal hayatta birçok kargaşalığa sebep olacak fikirler öne sürmüş, hitap ettikleri halka ve bir kısım saray erkânına fikirlerini kabul ettirmişlerdir.¹ Tarikatların törenleri de asr-ı saadette yok idi. Kadızadeliler, bu nedenle devrin tarikatları ile, özellikle Mevlevîler ve Halvetîlerle, mücadeleye giriştiler.

Bunların öncüsü, Kâdı-zâde Mehmed Efendi'dir (ö.1635). Balıkesir'de Birgili Mehmed Efendi'nin talebelerinden ders alarak yetişmiş, İstanbul medreselerinde okumuştur. Güzel konuşması ve ikna edici yeteneği ile İstanbul'da ünlenmişti.

Kâdı-zâde Mehmed Efendi, cami kürsülerinde tarikat ehlini, bu arada Mevlevîleri, "Tahta depenler ve düdük çalanlar"² gibi sözlerle tahkir, bu

¹ Devrin sosyal hayatındaki etkileri için bkz. Necdet SAKAOĞLU, Kadızadeliler-Sıvaslılar, İstanbul Ansiklopedisi, İst: 1994, C. 4, s. 367-369; Kâtip Çelebi, Mîzanü'l Hakk Fî İhtiyarî'l-Ahakk (Hz. Orhan Şaik GÖKYAY), İstanbul 1972, s. 107-110

² Orhan Şaik GÖKYAY (Hz.), Katip Çelebi'den Seçmeler, İstanbul 1968, s. 76-77.

huzûr-ı şerîflerine irsâl ve ta'vîz u teşeffi niyâz itdükde iltifât buyurmayup ol şemşîr-i kahr-i celâlû'd-dîne uğramışdur"⁵

Kâdı-zâde Mehmed Efendi'den IV. Mehmed dönemine kadar fakihler tasavvuf erbabına taaruzlarını sürdürseler de kaynaklarda Mevlevîleri ilgilendiren bir olaya rastlamadık. Gerçi fakihlerin iddialarına inanan bir kısım halk, Mevlevîlere hoş nazarla bakmamaktadır ama, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bunun fiili bir harekete dönüştüğünü belirten bir kayıda rastlamadık. IV. Mehmed dönemi ise Mevlevîler için önemli ve üzücü bir dönemdir.

IV. Mehmed, şehzâdeliğinin ve saltanatının ilk dönemlerinde Mevlevîler ile iyi ilişkilere sahiptir. Hatta, GÖLPINARLI'nın ifadesiyle, "Sakıp Dede'ye inanırsak " Pîr Hüseyin Çelebi şehzâde Mehmed'e arakiyye tekbir etmiştir.⁶ Ancak Sultan Mehmed, Vâni Mehmed Efendi ile tanışınca Mevlevîler ile olan bu ilişkisi bozulur.

Hoşap'da doğup Van'da eğitim gören, Erzurum'da iken Fazıl Ahmed Paşa ile tanışan Vâni Mehmed Efendi (ö.1685)⁷, Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazam olması ile birlikte İstanbul'a gelerek Fazıl Ahmed Paşa tarafından padişahla tanıştırılmıştır. Padişah Vâni Mehmed Efendi'nin dîni hasasiyetini görünce, ona iltifatlarda bulunmuş ve onun her isteğini yerine getirecek kadar bağlanmıştı. Vâni Mehmed Efendi, Kâdı-zâde Mehmed Efendi gibi Mevlevîlerin semâ'ını ve ney üflemesini haram olduğunu düşünmektedir. Bu fikirlerine binaen durumu padişah IV. Mehmed'e anlattı ve 1666 yılında semâ'nın yasaklanmasına dair bir ferman irad ettirdi. Mevlevîler buna " **yasag-ı bed** "lafzı ile tarih düştüler. Zamanın şairlerinden Rıza'nın düştüğü diğer tarih ise şudur:

Ey Rızâ gûş eyleyüb târîhini
Didi hâtif hây hâmûş oldu ney⁸

Esrâr Dede, bu durumun Mevlevîler üzerindeki etkisini bize şu şekilde aktarır:

"Hikâyet olunur ki esnâ-i men'de bir hafta içinde ihvân-ı Tarîka-i Mevleviyyeden bin 'aded merd-i kâmil vefât idüp bekâya-yı dervîşân memâlik-i âhara hicret ve ba'zıları dahi cefâ-yı tâgîn-ı merkûmîne li-ecli'l-mücâhede tahammül ve kûşe-i havânik-ı mesdûdede ser-be-ceyb-i humûl olmuşlardır."⁹

5 Esrar Dede, a.g.e., s. 319.

6 Abdûlbaki GÖLPINARLI, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İst. 1983, s. 176

7 Vâni Mehmed Efendi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Vâni Mehmed Efendi Kongresi Tebliğleri*, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, Kayseri 1998.

8 Esrar Dede, a.g.e., s. 336.

9 Esrar Dede, a.g.e., s. 336.

Bu yasakdan dolayı Mevlevîhâneler boşalmış, vakıfları başkaları tarafından kullanılmaya başlanmıştır.

Bu yasak nihayet 1684 yılında IV. Mehmed tarafından kaldırılır. Mevlevîler bu olaya "nagme" lafzı ile tarih düştüler. Rıf'at adlı şairin düştüğü tarih ise şudur:

İki neyzen çıkup ol demde didi Rıf'atî târîh
Salâ ey sâlik-i dâna açıldı Mevlevîhâne¹⁰

Konumuz olan Dîvân-ı Nâcî'de yer alan târîh ise şudur:

Gûş-ı câna mülhim-i gaybî didi târîhini
Mevlevîler döndi cânâ 'aşk-ı Mevlânâ ile (T: 1)

IV. Mehmed, bu tarihten sonra haftanın iki günü Beşiktaş Mevlevî-hânesi'ne giderek "Mesnevî-i Şerîf" dinlemeye, semâ seyretmeye başlamıştır. Hatta iç hazineden dedelere tennûre kesdirmiş, mîrîden de dergaha et, ekmek, yağ ve piriç verilmesini emretmiştir¹¹.

Nâcî Ahmed Dede'nin, bu olaylardaki tavrını belirten târîhî bir kayda rastlamadık. Ancak dîvânında yer alan şiirleri bize bir fikir vermektedir. Bir Mevlevî olan Nâcî Ahmed Dede semâ' ile ilgili görüşünü bir gazelinde açıklar:

Pîşvâ-yı sâlik-i pîr-i tarîkatdür semâ'
Kâşif-i ser-beste-i sırr-i haqîkatdür semâ'

'Ârif-i 'ilm-i ledünnî 'âmîl-i şer'-i Nebî
Şehriyâr-ı mülk-i ma'nâ-yı hidâyetdür semâ'

Dâmenin elden komaz tâlib olanlar bir nefes
Himmetin ümîd ider şeyh-i kerâmetdür semâ'

Cân u dilden isteyen dâ'im Hicâz-ı vuşlatı
'Âşık-ı teşne-dile râh-ı selâmetdür semâ'

Feyz-yâb olmak dilersen Nâciyâ gerdişde ol
Dâ'imâ nûr-ı tecellîye delâletdür semâ' (G: 46)

Semâ'nın haram olduğunu iddia eden kişiler hakkındaki görüşleri ise bir kıtasında yer almaktadır.

'Âlimlere tekâmîl kemâl oldı semâ'

¹⁰ Esrar Dede, a.g.e., s. 337.

¹¹ R. Ekrem KOÇU, Beşiktaş Mevlevîhânesi, İstanbul Ansiklopedisi, İst 1960, C. 5, s. 2586.

Câhillere bî-hûde hayâl oldu semâ'

İnkâra düşüb sıdk u sevâd añlamayan
Gâfiller için 'ayn-ı vebâl oldu semâ' (Kt: 19)

C- 17. Yüzyıl Dîvân Edebiyatına Kısa Bir Bakış:

Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu durum edebiyata direkt olarak yansımada. Özellikle 17. yüzyılın ilk yarısında, edebiyat eski parlaklığını korumuştur. Kasidede Nef'i, gazelde Şeyhülislâm Yahya Efendi, Neşâtî, Nailî gibi dîvân şiirinin üstadları yaşamıştır.

Ancak yüzyılın ikinci yarısında bu durum devam etmemiştir. Nabi'nin eserlerinin dışında, eski geleneği devam ettirmekle beraber eskilerin eserlerinin kıymetini aşan bir eser vücûd bulmamıştır. Bunun tek istisnası, yukarıda belirttiğimiz gibi, Nâbî Yûsuf Efendi'dir.

17. yüzyılda dîvân şiiri daha yerli bin karakter gösterir. Bu dönemde İran Edebiyatının dîvân edebiyatı üzerindeki etkinliği azalmıştır. Bu dönemin şairleri, İran edebiyatı üstatlarını taklid etmek yerine Necâtî, Fuzûlî, Bâkî gibi Türk şairlerini okuyarak kendilerini yetiştirmişlerdir.

Ancak bu durumu İran edebiyatı ile ilişkilerin kesildiği şeklinde yorumlamamak gereklidir. Çünkü dîvân edebiyatında söz sahibi olabilmek için İran edebiyatına vakıf olmak gerekiyordu. Bu ilişkinin devam ettiğini gösteren en önemli kanıt, 17. yüzyıldan itibaren dîvân edebiyatını etkisi altına alan "Sebk-i Hindî" üslûbudur. İran'dan Hindistan'a giden şairlerin oluşturdukları bu anlayışın en önemli özelliği bilinen kelimeler ile değişik ve çözümlenmesi güç isim ve sıfat tamlamaları yaparak yeni ve parlak hayaller yaratmak ve şiirdeki hassasiyeti mümkün olabildiği kadar derinleştirmektir.

Dîvân edebiyatında bu yüzyılda da, nazire dilinde metodlu bir Türkçeleşme yoktur. Ancak şairler yüzyılların kazandırdığı teknik kolaylıkla oldukça sade şiirler ve beyitler söylemişlerdir. Türkçe'yi bütün altın özellikleriyle aruz kalıbıyla kullanmışlardır. Eğer bu yönle dîvân edebiyatı mahsullerini karşılaştırmak gerekirse, kasidelerin gazellere oranla daha ağıdalı bir dile sahip olduğu görülür. Mesnevî'lerde ise her iki unsur bir aradadır. Yani Mesnevî'lerde sade beyitlerin yanı sıra Farsça tamlamalı beyitler de yer almıştır.

Bu yüzyılda nesirlerin dili, Farsça ve Arapça tamlamalar ile ağırlaşmıştır. Bu tür nesrin 17. yüzyıldaki temsilcileri Veysî, Nergisî, Nevizâde Atâî, Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi ve Nâbî Yûsuf Efendi'dir.

Bunun yanında, dinî eserler, menâkıbnâmeler, bazı tarihler ve Evliyâ Çelebi'nin Seyahat-nâme'si gibi sâde nesir türleri ile Katip Çelebi, Naima gibi orta dil ile yazılmış nesir türleri de bu yüzyılda vücûd bulmuştur.¹²

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Hasibe MAZIOĞLU, *Türk Edebiyatı Eski, Türk Ansiklopedisi İstanbul 1960*
C:32, s:123-130. Erdoğlan EROL, *Sükkerrî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, Ankara: 1994, s:5-6.

Bu dönemin şuarasını şu şekilde sıralamak mümkündür: Fâizî (ö.1622), Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626), Hâşimî (ö.1630), Mantikî (ö.1636), Nef'î (ö.1635), Nev'î-zâde Atâî (ö.1635), Şeyhülislâm Yahya (ö.1644), Sabrî (ö.1645), Fehim-i Kadîm (ö.1647), Şeyhülislâm Bahaî (ö.1653), Cevrî (ö.1654), Tıflî (ö.1659), Vecdî (ö. 1660), Şehrî (ö.1660), Küfrî-i Bahâyî (ö.1660), Kelim-i Eyyûbî (ö.1663), İsmetî (ö.1665), Nâ'ilî-i Kadîm (ö.1670), Mezâkî (ö.1676), Güftî (ö.1677), Sükkerî (ö.1686), Kâmî (ö.1692), Râmî (ö.1707), Nâbî (ö.1712), Sâbit (ö.1712)

Divân şairi olmaları nedeniyle yukarıdaki listede yer alması gereken, bu dönemde yaşamış ve Esrâr Dede tezkiresinde adı geçen dîvân sahibi Mevlevî şairlerden tespit edebildiklerimizi, konumuz gereği bir arada vermeyi uygun gördük: Dervîş Arâmî (ö. 1630), Dervîş Mehmed Birrî (ö.1715), Dervîş Ta'ib (ö.1708), Sakıb Dede (ö.1735), Dervîş Cevrî (ö.1649), Dervîş Habîbî (ö.1640), Dânişî Ali Dede (ö.1683), Rusûhî Dede (ö.1631), Siyâhî Mustafa Dede (ö.1713), Subûhî Ahmed Dede (ö.1646), Dervîş Samtî (ö.1630), Arzî Dede (ö. 1664), Adnî Dede (ö.1688), Gavsî Ahmed Dede (ö.1697), Fennî Dede (ö.1708), Fasîh Dede (ö.1666), Kerîm Dede (ö.1669), Neşâti Dede (ö.1674), **Nâcî Ahmed Dede** (ö.1711), Nasirâ Dede (ö.1640), Nesîb Yûsuf Dede (ö.1713), Nazmî Dede (ö.1712), Nâyî Osmân Dede (ö. 1729), Nechî Dede (ö.1714)ve Vechî Dede (ö.1669).

D- Nâcî Ahmed Dede'nin Hayatı:

Nâcî Ahmed Dede, H. 1042¹³ / M.1632 yılında Bursa'da¹⁴ doğmuştur. Babasının ismi Konyalı Hızır'dır¹⁵. Ulaşabildiğimiz kaynaklarda ailesi ile ilgili başka bilgiye rastlayamadık.

Kaynaklarda Nâcî Ahmed Dede'nin eğitimi ile ilgili bilgilere Sâlim Efendi'nin Tezkire-i Salîm ve Şeyhî Mehmed Efendi'nin Vekâyü'l-Füzelâ'sında rastlanmaktadır. Bu eserlerde konu ile ilgili Nâcî Ahmed Dede'nin "tahsîl-i dest-mâye-i 'irfân"¹⁶ ve " tahsîl-i maârife gûşû u tekmi'l-i âdâb-ı fûnûna verziş "¹⁷ ettiği kayıtlıdır.

¹³ Mehmed Ziyâ, *Merâkız-ı Mühimme-i Mevleviyyeden Yenikapu Mevlevihânesi*, İstanbul 1329, s. 113.

¹⁴ Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 494; Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, İstanbul 1309, s. 230.

¹⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî* (Hz. Nuri AKBAYAR), C. 4, İstanbul 1996, s. 1219; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyü'l- Füzalâ* (Hz. Doç. Dr. Abdülkadir ÖZCAN), C. 4, İstanbul 1989, s. 423; Mîrzâ-zâde Sâlim Mehmed Emin, *Tezkîre-i Sâlim*, İstanbul 1315, s. 637.

¹⁶ Mîrzâ-zâde Sâlim Mehmed Emin, *a.g.e.*, s. 637.

¹⁷ Seyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 423.

Aynı zamanda bir sanat erbâbı olan Nâcî Ahmed Dede, Bursa Mevlevîhânesi şeyhi Zihnî Sâlih Dede'de¹⁸ gördüğü irfân ve fazilet nedeniyle ona bağlanmış ve onun muhibbi olmuştur. Zamanının çoğunu Bursa Mevlevîhânesi'nde geçiren Nâcî Ahmed Dede burada "müsellim ü mü'mine lüzûmı olan 'ulûm-ı dîniyeyi tahsîl itdikden sonra Fârsî ve Mesnevî-i Şerîf ta'limine ve bu meyânda âdâb u erkân-ı râsîha-ı tarîkatı öğrenmege cehd ü gayret itmîş ve bu sa'y-ı mütemâdî sâyesinde fâzil dincek mertebede iktisâb-ı feyz ü 'irfân" eylemiştir¹⁹.

Nâcî Ahmed Dede şiir yazmaya da Bursa Mevlevîhânesine devam ettiği zamanlarda başlamıştır. Mevlevî olması nedeniyle, şiirlerinde "Nâcî" mahlasını kullanmış²⁰ ve şiirleri çevresi tarafından beğenilmiştir.

Nâcî Ahmed Dede'nin Bursa'dan ne zaman ayrılıp İstanbul'a geldiğini bilmiyoruz. İstanbul'da Galata Mevlevîhânesi şeyhi Adem Dede'ye²¹ intisâb etmiş ve "tekmîl-i edeb-i tarîkat"²² etmek suretiyle "çile"²³ çıkartmış ve "dede" olmuştur.

Nâcî Ahmed Dede, o dönem Galata Mevlevîhânesi'nde Hemdemî Dede (ölm: H. 1090 / M. 1679), Danişî 'Alî Dede (Kudüs Mevlevîhânesi şeyhi ölm: H. 1095 / M. 1684), 'Arzî Dede (Adem Dede'nin Mesnevî-hânı,

18 Zihnî Sâlih Dede, Bursa Mevlevîhânesi'nin ikinci şeyhidir. H. 1030 / M. 1620 yılında Ahmed Cunûnî Dede'nin vefatıyla şeyh olmuş, bu görevi 42 sene sürdürmüştür. H. 1073 / M. 1662 yılında vefat etmiştir. Şairdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sâkîp Mustafa Dede, *Sefîne-i Nefîse fî'l- Menâkıbî'l- Mevlevîyye*, C. 2, Mısır 1283, s. 102-106; Esrar Dede, a.g.e., s. 203-205; Alî Enver, a.g.e., s. 75-78; Mehmed Şemseddin, *Yadigâr-ı Şems* (Hz. Mustafa KARA), Bursa 1998, s. 498-499; Prof. Dr. Mustafa KARA, "Ahmed Cunûnî Dede ve Bursa Mevlevîhânesi" *Tarih ve Toplum*, C. 11, s. 282.

19 Mehmed Ziyâ , a.g.e., s. 114.

20 Mehmed Ziyâ , a.g.e., s. 115; Esrar Dede, a.g.e., s. 494.

21 Adem Dede, Antakyalıdır. Zengin bir ailenin çocuğu iken Antalya Mevlevîhânesi şeyhi Zencirkıran Mehmed Dede'ye intisab etmiş, daha sonra Konya'ya giderek I. Bostan Çelebi'nin hizmetinde bulunmuştur. Bu hizmetinden sonra İstanbul'a gelerek Galata Mevlevîhânesi şeyhi İsmail Dede hizmetine girmiş, onun H. 1041 / M. 1632 yılında vefatıyla Galata Mevlevîhânesine şeyh olmuştur. H. 1063 / M. 1653 yılında Hacc'a gitmiş, dönüşte Mısır'da vefat etmiştir. Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZÖNDER, Adem Dede'nin Kahire Mevlevîhânesinde şeyhlik yaptığını söylemektedir. Sakîp Mustafa Dede ise, Adem Dede'ye şeyhlik teklif edildiğini ancak Adem Dede'nin bunu kabul etmediğini söylemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sâkîp Mustafa Dede, a.g.e., C. 2, s. 44-50; Esrar Dede, a.g.e., s. 10-15; Alî Enver, a.g.e., s. 7-8; Mehmed Süreyya, a.g.e., C. 1, s. 312; Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZÖNDER, "Kahire Mevlevîhânesi" *6. Millî Mevlânâ Kongresi Bildirileri*, Konya 1992, s. 177.

22 Mehmed Ziyâ , a.g.e., s. 114-115.

23 "Çile Çıkartmak" Mevlevî Tarikatine yeni giren bir kişinin 1001 gün süreyle dergahda çeşitli görevler yapması manasındadır.

Galata Mevlevîhânesi şeyhi ölm: H. 1075 / M. 1664)ve Yûsuf Dede (Adem Dede'nin Neyzenbaşısı, Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi. ölm: H. 1080 / M. 1670)gibi önemli Mevlevî simâları ile hemdem olmuştur.²⁴

Şeyhi Adem Dede H.1063 / M.1653 yılında İstanbul'daki şöhretinden kurtulmak için Hacc'a giderken beraberinde götürdüğü dedeler arasında Nâcî Ahmed Dede de vardır. Kabeyi ve Hz. Peygamberin kabrini ziyaret ettikten sonra geri dönmüşler, Mısır'a gelip Kahire Mevlevîhânesi'nde konuk oldukları sırada Adem Dede orada vefat etmiştir. Nâcî Ahmed Dede, şeyhini orada "sırladıktan" sonra İstanbul'a geri dönmüştür.²⁵

İstanbul'a döndükten sonra Adem Dede'nin yerine Galata Mevlevîhânesi'ne şeyh olan 'Arzî Mehmed Dede'nin²⁶ hizmetine girmiştir. 'Arzî Mehmed Dede'nin hizmetinde bulunduğu 7-8 sene içinde İstanbul'un ünlü şeyhlerinden Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Kârî Ahmed Dede²⁷ ile Kasımpaşa Mevlevîhânesi şeyhi Seyyid Halil Dede'nin²⁸ sohbetlerine katılıp, onlardan feyz almıştır.

'Arzî Mehmed Dede'nin hizmetinde bulunduğu senelerde Konya Âsitânesi post-nişîni Pîr Hüseyin Çelebi'nin²⁹ dikkatini çekmiş³⁰ ve H.

24 Esrar Dede, a.g.e., s. 179, 530-532, 343-347, 523.

25 Sakıp Mustafa Dede, a.g.e., C. 2, s. 49. Mehmed Ziyâ, a.g.e., s:114., Şeyhî Mehmed Efendi, a.g.e., s. 423; Mîrzâ-zâde Sâlim Mehmed Emin, a.g.e., s. 63.

26 Arzî Mehmed Dede, İstanbul'da doğmuştur. Gençliğinde Abdülmecid-i Sivâsî'ye intisâb etmiş ve ondan tarikat ilmini öğrenmiştir. Sonra Adem Dede'ye intisâb etmiştir. Uzun süre Adem Dede'nin Mesnevî-hanlığını yapmıştır. Adem Dede'nin vefatıyla Galata Mevlevîhânesine şeyh olmuş ve H. 1075 / M. 1664 tarihinde vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sakıp Mustafa Dede, a.g.e., C. 2, s. 81-85; Esrar Dede, a.g.e., s. 343-347; Ali Enver, a.g.e., s. 154-156; Mehmed Süreyya, a.g.e., C. 1, s. 325.

27 Kârî Ahmed Dede, Kastamonu'da Halvetî şeyhlerinden birinin oğludur. İyi bir eğitim görmüştür. İstanbul'a gelip Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Câmî Ahmed Dede'ye intisâb etmiştir. Mesnevî'yi ve Dîvân-ı Kebîr'i okumuştur. Şeyhi, Câmî Ahmed Dede'nin H. 1077 / M. 1667 yılında vefat etmesi üzerine Yenikapı Mevlevîhânesi'ne şeyh olmuştur. 12 sene bu görevi sürdürdükten sonra H. 1090 / M. 1679 yılında vefat etmiş ve Yenikapı Mevlevîhânesi haziresine sırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sakıp Mustafa Dede, a.g.e., C. 2, s. 110-115; Esrar Dede, a.g.e., s. 439-440; Ali Enver, a.g.e., s. 601; Mehmed Süreyya, a.g.e., C. 3, s. 871.

28 Seyyid Halil Dede, H. 1074 / M. 1638-9 yılında 18 yaşında Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne şeyh oldu. H. 1088 / M. 1677 yılında vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sakıp Mustafa Dede, a.g.e., C. 2, s. 90-96; Esrar Dede, a.g.e., s. 415-416; Ali Enver, a.g.e., s. 187-188; Mehmed Süreyya, a.g.e., C. 3, s. 871.

29 Ferruh Çelebi oğlu Hasan oğlu Hüseyin Çelebi, III. Arif Çelebi'nin ölümü üzerine H. 1051 / M. 1642 yılında post-nişîn olmuş, 24 yıl bu makamda bulunduktan sonra H. 1077 / M. 1666 yılında vefat etmiştir. Zamanında tarîkatlara yönelik tasfiye hareketi başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sakıp Mustafa Dede, a.g.e., C. 1, s. 178-183; Mehmed Süreyya, a.g.e., C. 3, s. 699; Abdülbaki GÖLPINARLI, Mevlânâ'dan

1071 / M. 1660 yılında Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne post-nişîn olarak atanmıştır.

Beşiktaş kasabasında "Leb-i deryâda olup semâ'hânesi deryâyâ nâzır fevkânî bir Mevlevîhânedir ki İstanbul'da ve gayrı diyârda misli yoktur. Semâ'hânesi bir musanna tavân kubbe-i la'l-gündür ki şimdiki ustâlar ana nazîr kubbe inşa idemezler. Fukarâ hücreleri garb tarafındadır. Semâ'hânenin meydanı ser-â-pâ ceviz levhâlarla müzeyyen ve cânib-i selâsesi billur ve Necef taşlarıyla münakkaş ³¹ bir Mevlevîhâne olan Beşiktaş Mevlevîhânesi'nde iki yıl post-nişînlik yapan Nâcî Ahmed Dede, 3 Rebi'ül-evvel H. 1073³² / M. 1663'de Kırım tarafına (Nemçe seferine)³³, Fâzıl Ahmed Paşa'nın serdarlığında düzenlenen sefere katılmıştır. Bu sefere katılması nedeniyle meşihatı kaldırılmış, yerine Yûsuf Dede atanmıştır. Nâcî Ahmed Dede iki sene sonra H. 1075 / M. 1665 yılında İstanbul'a dönmüş ve Dervîş Çelebi ³⁴ yerine Galata Mevlevîhânesi'ne post-nişîn olmuştur. "Kulekapısı hâricinde bir kuh-ı bâlânın zirvesinde Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî Mevlevîhânesi vardır.... Yüz aded dervîşân hücresiyle cihân-nümâ bir ulu âsitâne ³⁵ olan Galata Mevlevîhânesi'nde yedi sene görev yapan Nâcî Ahmed Dede'nin meşihatı H. 1082 / M.1671 tarihinde Abdülhalîm Çelebi ³⁶ tarafından kaldırılmıştır. Dokuz sene kadar bu şekilde bırakılmıştır. Nâcî Ahmed Dede'nin bu meşihatı sırasında, H. 1077 / M. 1666 tarihinde, Mevlevîlere semâ' yasağı konmuştur.

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Kârî Ahmed Dede, H. 1090 / M. 1679 tarihinde vefat etmiş ve yerine, Abdülhalîm Çelebi tarafından, Mimâr Tekkesi

Sonra Mevlevîlik, İstanbul 1983, s. 153, 164-165; Mehmed ÖNDER, **Mevlevîlik**, Ankara 1992, s. 52-54.

³⁰ Mehmed Ziyâ, a.g.e., s. 116.

³¹ Evliyâ Çelebi, Seyâhatnâme, C. 1, İstanbul 1314, s. 450.

³² Mehmed Ziyâ, a.g.e., s. 114; Şeyhî Mehmed Efendi, a.g.e., s. 423; Mehmed Süreyya, a.g.e., C. 4, s. 1219.

³³ Büyük Türk Klasikleri (Ötüken Söğüt), C. 5, İstanbul 1987, s. 21.

³⁴ Mevlânâ soyundandır. IV. Mehmed zamanında, Hüseyin Çelebi'nin yerine şeyh olmak için İstanbul'a başvurmak üzere gelmiş ancak isteği kabul edilmemiş ve Galata Dergâhına şeyh olarak atanmıştır. IV. Mehmed zamanında Kamanîçe seferine katılmış, ancak Hacıoğlupazarcığında vefat edip oraya gömülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sakıp Mustafa Dede, a.g.e., C. 1, s. 43-44; Esrar Dede, a.g.e., s. 190-193; Abdülbaki GÖLPINARLI, a.g.e., s. 165.

³⁵ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 442.

³⁶ Abdurrahman Çelebi oğlu Abdülhalîm Çelebi, H. 1077 / M. 1666 yılında post-nişîn olmuştur. Kadî-zâdelerin etkinliğinin yüksek olduğu bir dönemde görev yapmıştır. Zamanında mevlevîhânelerde semâ' yasaklanmıştır (H. 1077 / M. 1666). H. 1090 / M. 1679 tarihinde vefat etmiş, yerine Kara Bostân Çelebi geçmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sakıp Mustafa Dede, a.g.e., C. 1, s. 178-183; Esrar Dede, a.g.e., s. 335-337; Abdülbaki GÖLPINARLI, a.g.e., s. 165-168; Mehmed ÖNDER, a.g.e., s. 54-55.

şeyhi Habîbî Muhlis İsmâil Efendi atanmıştır. Ancak Habîbî Muhlis İsmâil Efendi'nin aynı yıl vefât etmesi üzerine meşihat Nâcî Ahmed Dede'ye verilmiştir.³⁷ Böylece Nâcî Ahmed Dede, "ehâmide-i ma'rûfeye sâdis olmuştur."³⁸ Bu atama İstanbul'daki dönüşümlü meşihatın son örneğidir.³⁹

Nâcî Ahmed Dede bu tekkeye atandığı zaman kırk sekiz yaşındadır.⁴⁰ Evliya Çelebi, Nâcî Ahmed Dede'nin post-nişîn olduğu Yenikapı Mevlevîhânesi'ni " ...bu Mevlevîhâne öyle bir asitane-i azimdir ki yetmiş kadar fukâra-ı Mevlevî hücreleri, semâ'hânesi, imareti, etrafında çemenzârları vardır. Ve dirah-tı azimeler ile ârâste olmuş ve (Âsâri)namında bir ressam manend-ı Bihzad bu âsitânenin rûy-i divârına kalın hatt ile (ve huve'l-azizü'l-hakim) ayetini yazmıştır ki güyâ mucizedir." şeklinde tarif etmektedir.⁴¹

Nâcî Ahmed Dede, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi iken Kadı-zâdeler zümresinin baskısı giderek azalmış ve nihayet H. 1095 / M. 1684 tarihinde Mevlevîlere konulan semâ' yasağı kalkmıştır. Nâcî Ahmed Dede, bu olaya şu tarihî düşülmüştür:

Güş-ı câna mülhim-i gaybî didi târîhini
Mevlevîler döndi cânâ 'aşk-ı Mevlânâ ile⁴²

Yasağın kalkması ve Kadı-zâdeliler zümresinin baskısının azalması ile birlikte Nâcî Ahmed Dede, Fatih Camii'nde Mesnevî dersleri vermeye başlamıştır.⁴³

Ömrünün son yıllarında tekkenin idaresini Aşçıbaşısı Pendârî Kârî Ahmed Dede'ye⁴⁴ bırakarak inzivâyâ çekilmiştir. Yenikapı Mevlevîhânesi

37 Şeyhî Mehmed Efendi, a.g.e., s. 423.

38 Esrar Dede, a.g.e., s. 494.

39 Ekrem IŞIN, "İstanbul'un Mistik Tarihinde Mevlevîhâneler ", İstanbul , S. 4, İstanbul 1993, s. 127.

40 Mehmed Ziyâ, a.g.e., s. 116.

41 Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 393.

42 Dîvân-ı Nâcî, İstanbul Üniversitesi Ktb. Yazma: 1245/1 v. 22 a

43 Mehmed Ziyâ, a.g.e., s. 116-117.

44 Pendârî Kârî Ahmed Dede (1627?-1708): Ahmed Dede tahminen 1627 yılında Bolvadin'de doğmuştur. Babası Bolvadin Mevlevîhânesi şeyhlerinden Şeyh Veliyüddin Efendidir. İlk tahsilini burada gördü. Sonra Bursa'ya gitti. Tahsiline orada devam etti. Buradaki tahsilini tamamladıktan sonra Bursa Mevlevîhânesi şeyhlerinden Şeyh Salih Dede-zâde Şeyh Mehmed (Zihni Salih Dede'nin oğludur. Bursa Mevlevîhânesinin III. şeyhidir. 41 sene postnişinlik yapmıştır. H.1114 / M.1703 tarihinde vefat etmiştir.) intisab etmiştir. Bursa'daki görevini tamamladıktan sonra İstanbul'a gitti. Galata Mevlevîhânesi şeyhlerinden Gavsî Ahmed Dede'nin hizmetine girdi. Aşçıbaşılığa yükseldi. Buradan Edirne'ye gitti. Edirne Murâdiye Mevlevîhânesi şeyhlerinden Şeyh Mehmed Dede'ye

meşihatında otuz üç sene kalan Nâcî Ahmed Dede H. 4 Rebi'ül-ahir 1021 / M. 22 Mayıs 1711'de cuma günü vefat etmiştir.

E- Nâcî Ahmed Dede'nin Kabri:

Nâcî Ahmed Dede'nin hayatından bahseden kaynaklarda kabri hakkında şu bilgileri bulabilmekteyiz

Birinci dereceden Mevlevî kaynağı olmayan tezkireler onun kabri hakkında genel bilgi vermektedir:

"Zâviye-i mezbûre sâhasında defn olunup"⁴⁵"zâviye-i merkûmuñ sahasında defn olındı"⁴⁶

Mehmed Ziyâ dışındaki Mevlevî kaynakları ise onun Kârî Ahmed Dede'nin yanında medfûn olması dışında başka bilgi vermezler: "pehlû-yı merkad-ı Şeyh Ahmedü'l- Kârîde..."⁴⁷.

Mehmed Ziyâ, 1711 yılında mevcûd türbede medfûn bulunanlar arasında Nâcî Ahmed Dede'nin adını da zikir eder.⁴⁸ Ancak Mehmed Ziyâ'nın Şeyhi Seyyid 'Abdûlbâkî Dede'nin mecmuasından aldığı söylediği bu listede Kârî Ahmed Dede'nin ismi geçmez. Bu ise diğer kaynaklarda zikir edilen bilgilerle uyuşmamaktadır.

Türbede yaptığımız araştırmada Kârî Ahmed Dede'nin üst kısmı kırık mezar taşını tespit ettik.⁴⁹ Mehmed Ziyâ, türbedeki tetkîki sırasında şu bilgiler vermektedir: Kârî Ahmed Dede'nin "Yanındaki sanduka ki , Bolvâdînlî diger Kârî -i Ahmed Dededir. Bunun taşındaki sikkede dahi istivâ vardır. Yanında medfûn Seyyid Nesîb Yûsuf Dede'nin taşında istivâ yoktur".⁵⁰ "Kârî Ahmed Dedeler sırasında medfûn Seyyid Yûsuf Dede'nin yanındaki sandukayı da kaldırdım taş zühûr etmedi. Bu zât Nâcî yâhûd Pendârî Ahmed Dede olacak. Çünkü sâg tarafında medfûn zevâtun kâffesi

intisab etti. Bu büyük insandan feyz aldı. Tekkenin zengin kitaplığından faydalandı. Edirne'den tekrara İstanbul'a döndü. Yenikapı Mevlevîhânesine girdi. Tekkenin şeyhi Naci Ahmed Dede'dir. Onun Mesnevî-hânlığını ve aşçibâşılığını yaptı. Böylece tekkenin ikinci "kârîsi" oldu. Burası onun son görev yeri oldu. H.1120 / M.1708 yılında vefat etti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sakıp Mustafa Dede, a.g.e., C. 3, s. 128-131; Esrar Dede, a.g.e., s. 440; Muharrem BAYAR, "Bolvadin Mevlevîhânesi ve Pendârî Kârî Ahmed Dede", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: II, S. II, s. 225-231.

45 Şeyhî Mehmed Efendi, a.g.e., s. 423.

46 Mîrzâ-zâde Sâlim Mehmed Emin, a.g.e., s. 637.

47 Esrar Dede, a.g.e., s. 494; Ali Enver, a.g.e., s. 203.

48 Mehmed Ziyâ, a.g.e., s. 54.

49 Yenikapı Mevlevîhânesi'nin semâhânesi yandıktan sonra türbedeki mezar taşları meydana çıkmış ve zamanımıza gelene kadar taşların çoğu kırılmış ve dağılmıştır. Şu an başında kitabesi bulunan mezar üç tanedir: 1. Kârî Ahmed Dede'nin üst tarafı kırılmış mezar taşı, 2. Küçük Mehmed Dede'ye ait mezar taşı, 3. Şerîfe Hadîce Hanım'a ait mezar taşı

50 Mehmed Ziyâ, a.g.e., s. 42.

1090 ile 1228 seneleri arasında vefât itmiş olduklarına bakılırsa, müşârün-ileyhin medfenini burada aramak lâzım gelir ".⁵¹

Bu bilgiler ışığında Nâcî Ahmed Dede'nin mezarı baştan üçüncü sıranın, kible tarafından beşinci mezar olmalıdır.

F- Nâcî Ahmed Dede İle Pendârî Ahmed Dede Aynı Kişi midir?

Metni hazırlarken taradığımız eski ve yeni kaynakların bazılarında Nâcî Ahmed Dede'den bahsederken "Pendârî Ahmed Dede" denmektedir:

"... Pendârî Ahmed Dede Efendi post-nişîn olup üç sene mürûrunda meşihatı ref' olunmağla Kırım tarafına seyâhat ve..."⁵²

Turgut KUT tarafından yayına hazırlanan İstanbul Dergahı Şeyhlerinden bahseden yazmanın Yenikapı Mevlevîhânesi maddesinde Nâcî Ahmed Dede'nin meşihat zamanından bahseden bölümünde:

"6- eş-Şeyh Pendârî Nâcî Ahmed Dede Efendi Rihlet: sene 1123 " ibâresi vardır.⁵³

Ekrem İŞİN, Abdülbaki GÖLPINARLI ve Baha TANMAN gibi Mevlevîlik veya Mevlevîhâneler hakkında araştırmalar yapan yazarlar da Nâcî Ahmed Dede ile Pendârî Ahmed Dede'yi birbirine karıştırmaktadırlar. Bunun nedenlerini şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

1- Eski kaynaklardaki karışıklığın sebebi, Nâcî Ahmed Dede ile Pendârî Ahmed Dede'nin Bursa Mevlevîhânesi müntesibi olmaları ve İstanbul Galata Mevlevîhânesi'nde sakin olmaları.

2- Yeni kaynaklardaki karışıklığın sebebi ise bu yanlış bilgili eski kaynakların kullanılması olmalıdır.

Nâcî Ahmed Dede'nin hayatını anlatırken belirttiğimiz gibi, Nâcî Ahmed Dede ile Pendârî Ahmed Dede aynı kişi değildir. Bunun kanıtları ise şunlardır:

1- Nâcî Ahmed Dede, Bursalı, Pendârî Ahmed Dede ise Bolvadinli'dir.

2- Mevlevî kaynaklarında bu ikisi ayrı ayrı zikr edilmektedir.

3- Nâcî Ahmed Dede 1711 yılında, Pendârî Ahmed Dede ise 1708 yılında vefat etmiştir.

4- Yenikapı Mevlevîhânesi hamuşânında bu ikisine ait iki ayrı medfen bulunmaktadır.

51 Mehmed Ziyâ, a.g.e, s. 43.

52 Ayvansaraylı Hâfız Hüseyin , Hadîkatü'l- Cevâmi, C. II., İstanbul 1281, s. 105.

53 Turgut KUT, "İstanbul Hânkâhları Meşâyihî" In Memoriam Abdülbaki GÖLPINARLI Hâtıra Sayısı I, Harvard 1995, s. 32.

G- Nâcî Ahmed Dede'nin Edebî Kişiliği:

Bu başlık altında şair hakkında bilgi veren kaynaklardaki bilgilerle, dîvânda yer alan şiirle ilgili beyitleri vermek suretiyle şairin kendi şiiri ve kaynakların yazarlarının Nâcî Ahmed Dede'nin şiiri hakkındaki görüşlerini vermeye çalışacağız.

Nâcî Ahmed Dede'nin edebî kişiliği hakkında bilgi veren kaynaklardan biri Şeyhî Mehmed Efendi'dir. Şeyhî Mehmed Efendi, onun edebî yönü hakkında şu şekilde bilgi vermektedir: " ... Nâcî mahlası müretteb ve mükemmel dîvân-ı eş'ârları vardır"⁵⁴ Ayvansaraylı Hafız Hüseyin de onun edebî yönü hakkında şu bilgiyi vermektedir: "Nâcî Dede merhumuñ eş'âr-ı pesendîdesi dahi vardır"⁵⁵.

Nâcî Ahmed Dede'nin şiirleri hakkında en ayrıntılı bilgiyi Mehmed Ziyâ verir. Bu bilgileri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- Ahmed Dede şiir yazmaya Bursa Mevlevîhânesinde bulunduğu dönemde başlamıştır.

2- "Nâcî" mahlasını da "âstân-ı büleñd-eyvân-ı Mevlânâ'ya dehâleti" nedeniyle almıştır.

3- Şiirleri zamanının anlayışına uygun olarak "sofiyâne, 'âşıkâne vü hikem-âmûzâne"dir.

4- Mükemmel bir de dîvânı vardır.⁵⁶

Ahmed Dede'nin kendi şiiri ile ilgili görüşleri ise dîvânda tespit edebildiğimiz beyitlerde şu şekilde yer almaktadır: Elimizdeki eksik Nâcî Ahmed Dede Dîvânı'nda şiir ile ilgili fikrini açıklayan tek bir beyit vardır. Onda "pakize bir gazelde" sözün sakat olmaması gerektiğini belirtmektedir:

Nâciyâ dikkat ile cem'-i havâtır yeridür
K'ola pâkîze gâzel olmaya tâ sözde şakaţ (G: 45/5)

Nâcî Ahmed Dede, kendi şiirlerini "şi'r-i ter, şi'r-i abdâr, eş'âr-ı safa-bahş" gibi kelimelerle övmekte, şiirini tarz-ı hâs'la yazdığını ve bu tarzın okunanlarca beğenildiğini belirtmektedir. Şiirlerini şerbete ve inciye benzetmekte, kendini şairliği ile yarışacak çok az kişi olduğunu belirtmektedir.

Kendisinin yazdığı şiirleri "şi'r-i ter , gazel-i âbdâr, nakş-bend-i nev" olarak adlandırmaktadır:

Nağme-i dil-sûzımı taksîm için
Geldi dile bir gâzel-i âb-dâr K: 4/24

54 Şeyhî Mehmed Efendi, a.g.e., s. 423.

55 Ayvansaraylı Hâfız Hüseyin, a.g.e , C. II. s. 105

56 Mehmed Ziyâ, a.g.e, s. 115.

Şiirleri "eş'ar-ı safa-bahş"tır:

Tekellûf itmedüm sözde bu tarzı ihtiyâr itdüm
Ki eş'âr-ı şafâ-bahşum görenler dir hoş âyende (K: 7/12)

Nâcî ne kadar şî'r-i terûñ olsa şafâ-bahş
Şad-şive-i bârik ile i'câz idemezsin (G: 63/5)

Yazdığı şiirler susamış dudaklara buzlu şerbet gibidir:

Nâcî demidür nûş ideler teşne-lebâne
Şun şerbet-i eş'ârûñî âlûde be-buzuz (G: 36/5)

Yazdığı şiirlerle nazım arsasını yağmalama niyetindedir:

Vâdi-i nazm içinde pîrâne
Bir zamân bizde türktâz idelüm (G: 56/6)

Yazdığı şiirler ile "şairân-ı cihân"a nazlanma fikrindedir:

Şâ'irân-ı cihâna ey Nâcî
Böyle pâkîze sözle nâz idelüm (G: 56/8)

Yazdığı şiirleri o kadar güzeldir ki sevgilisi görse şairi bir öpücük ile mükafatlandırır:

Bu şî'r-i âb-dârûñî Nâcî göreydi o şûh
Bûs-i dehâna bûse virirdi dehânımız (G: 37/5)

Bazen de sunduğu "tarz-ı hâslı şiirle" pâdişâhın elini öptürmek niyetindedir:

Eş'âr-ı tarz-ı hâşuñ 'arz it cenâb-ı hâna
Bûs ide dest-i pâkin Nâcî şitâb göster (G: 24/5)

Nâcî Ahmed Dede, kendi şiirlerinden o kadar emindir ki, Allah'ın karşısında ancak acizliğini izhâr eder:

Nâcî ne kadar şî'r-i terûñ olsa şafâ-bahş
Şad-şive-i bârik ile i'câz idemezsin (G: 63/5)

Nâcî Ahmed Dede, ne kadar şiirlerini övse de , özellikle kasidelerin methiye bölümünde -övgünün bir parçası olarak olsa da-, kendi acizliğini itirâf ettiği beyitlere de rastlanır:

Ger Murad eylesem biraz medhûñ
Nice mümkün olur bu emr-i muhâl

'Arşa-yı nazmı başa teng eyler
Kâplar eczâ-yı cismi eşgâl (K: 2/11-12)

H- Yazma Dîvân-ı Nâcî Nüshasını Tanıtımı:

Şimdilik araştırmalarımız sonucunda tek nüsha olarak tespit ettiğimiz Divân-ı Nâcî, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: T.1245/I 'de kayıtlı bir mecmuanın birinci eseridir.

Dîvân'ın istinsah tarihi Recep 1250 (Kasım 1834)'dir. Müstensihî belli değildir. Yazmanın ebadı ve evsafı 237X150, 150X110'dir. 1b'den 22'b ye kadar her sayfada 21 satır vardır. Beyitler iki sütün halindedir. Gazeller, makta' beytinin ortaya yazılması ile birbirinden ayrılmaktadır.

Divân rika' ile istinsah edilmiştir. Kağıd, esmer sarımsak filigranlı, saykallı Avrupa kağıdıdır. Divânın ilk mısra'sı

کنهکار اولده ناجی مشار بالبیان اولسم
Son mısra'

ناجیا عارف اولنلر يتدوکن ازعان ايدر

Dîvân'nın, Mayıs 1965 tarihinde mikrofilmi çekilmiştir. Poz sayısı 22 olup, her pozda sayfa sayısı 2'dir.

İstinsah tarihi Arapça olarak 22'b de mevcuttur.

من شهر رجب الفرد لسنة خمسین و مائین و الف
Başuklar kırmızı ile yazılmıştır ve şairin isminin ustune kırmızı düz bir çizgi çekilmiştir.

Yukarıda özelliklerini saydığımız dîvân, Dîvân-ı Nâcî'nin eksik bir nüshasıdır. Çünkü kaynaklarda zikr edilen bazı beyitler bu dîvânda yoktur. Örneğin Ayvansarâyılı Hafız Hüseyin'in zikr ettiği şu iki beyit elimizdeki dîvânda yer almamaktadır:

Nâye âheng itdi mutrib devr idüp câm-ı şarâb
Mevlevîler gibi girdiler semâ' her habâb

Câm-ı Cem istemez leb-i la'l-ı terîn gören
Sünbül sanur gül üzre hatt-ı 'anberîn gören⁵⁷

Dîvândaki nazım türleri ile beyit sayılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

57 Ayvansarâyılı Hâfız Hüseyin, a.g.e., s. 229

Nâcî Ahmed Dede Dîvânı
Nazım Türü

Beyit
Sayısı

Kaside	
Der-Tevhîd-i Cenâb-ı Bârî	2
Der-Na't-ı Resûl-i Kibriyâ 'Aleyhi Efdalü't-Tahâyâ	2
Der-Sitâyiş-i Hazret-i Mevlânâ-zâde Abdülhalîm Efendi	25
Târîh Berây-ı Secâde-nişîn-Şoden-i Abdülhalîm Efendi	23
Der-Sitâyiş-i Şâh-ı Cihân Sultân Mustafa Hân Ma'â-Târîh	18
Der-Sitâyiş-i Şâh-ı Cihân Mehmed Girây Hân	33
Der-Sitâyiş-i Şâh-ı Cihân Selîm Girây Hân	26
Der-Sitâyiş-i Köprüli-zâde Mustafa Paşa	25
Târîh Berây-ı Vazâret-i Süleymân Paşa	20
Der-Na't-ı Resûl-i Kibriyâ 'Aleyhi Efdalü't-Tahâyâ	5
Gazel	
Fî Harfî'l-Elif (3 gazel)	15
Fî Harfî'l-Bâ (2 gazel)	10
Fî Harfî't-Tâ (2 gazel)	10
Fî Harfî's-Şâ (1 gazel)	5
Fî Harfî'l-Cîm (1 gazel)	5
Fî Harfî'l-Hâ (1 gazel)	5
Fî Harfî'd-Dâl (1 gazel)	5
Fî Harfî'z-Zâl (1 gazel)	5
Fî Harfî'r-Râ (21 gazel)	118
Fî Harfî'z-Zâ (7 gazel)	37
Fî Harfî's-Sîn (1 gazel)	6
Fî Harfî's-Şın (2 gazel)	10
Fî Harfî't-Tâ (1 gazel)	5
Fî Harfî'l-'Ayn (1 gazel)	5
Fî Harfî'l-Fâ (1 gazel)	7
Fî Harfî'l-Kâf (1 gazel)	5
Fî Harfî'l-Kâf (4 gazel)	24
Fî Harfî'l-Lâm (3 gazel)	16
Fî Harfî'l-Mîm (4 gazel)	23
Fî Harfî'n-Nûn (9 gazel)	47
Fî Harfî'l-Vâv (1 gazel)	5
Fî Harfî'l-Hâ (14 gazel)	73
Fî Harfî'l-Yâ (3 gazel)	17
Fî'l-Mukatta'ât	
Kit'a	52
Rubâ'î	4
Ferd	4
Târîh	11
Lugaz	6

II- NÂCÎ AHMED DEDE DÎVÂNÎ'NİN İNCELENMESİ

A. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde Nâcî Dîvânî'ninde yer alan 1-Nazım Şekilleri, 2-Nazım Tekniği (Vezin-Kafiye) ve 3-Edebî Sanatlar hakkında tespit edebildiğimiz noktaları ortaya koymaya çalışacağız.

1-Nazım Şekilleri:

Nâcî Ahmed Dede'nin hayatından bahseden kaynaklar onun "Dîvân Sahibi" olduğunu belirtmekle beraber dîvânının elimizde tam bir nüshası, malesef ki, yoktur. Tespit edebildiğimiz tek nüshası eksik olarak şudur: (İstanbul Üniv. Ktb. T.1245/1)

a- Kasideler:

Nâcî Dîvânı iki beyitlik bir tevhîd ve iki beyitlik bir na't ile başlamaktadır. Bunları, ikisi Mevlânâ-zâde Abdülhalîm Efendiye, biri Sultan Mustafa II.'ye, biri Mehmed Girây, biri Selîm Girây, biri Köprülü-zâde Mustafa Paşa'ya ve Süleymân Paşa'ya aid 7 kasîde takib etmektedir. Kasîde bölümü 5. beyitlik bir na't ile sona ermektedir. Her ne kadar kasâid bölümünde bulunsalar da biz, baştaki iki beyitli tevhid ile iki beyitli na't ile kasîde bölümünün sonunda yer alan beş beyitlik na'tı bu bölümde incelemeyeceğiz.

Nâcî Ahmed Dede'nin kasîdelerinin şekil özellikleri hakkında bilgi sahibi olabilmek için, önce onların kompozisyonunu bir tablo hâlinde göstermek yerinde olacaktır:

Türü	Yazıldığı Kimse	Beyit Sayısı	Nesib	Gir.	Med.	Fahr.	Teg	Dua	T.
Tevhid	Allah	2	-	-		-	-	-	
1. Na't	H.z. Pey.	2	-	-	2	-	-	-	
1. Med	A. Çelebi	25	1-15	16	17-20	-	-	21-25	
2. T.	"	23	1-5	6	7-16	-	-	17-22	23
3. Med	Sultan Mustafa II.	18	-	-	1-15	-	-	16	17-18
4. Med	M. Girây Han	33	1-5	6-7	8-23, 25-28	-	24	29-33	
5. Med	Selîm G. Han	26	-	-	1-21	22-26	-	-	-

6.Med	Köprülü -zâde Mustafa Paşa	25	1-5	6	7-22, 24-25	23	-	-	
7.T.	Sül.Paş	20	1-2	3	4-9,11	10,12	-	13-18	19 -2 0
2.Na't	Hız.Pey.	5	-	-	-	-	-	5	

Tabloda da görüldüğü gibi, Nâcî Ahmed Dede'nin elimizde bulunan eksik dîvânında yer alan kasîdeler oldukça kısadır. En uzun kasîde 33 beyittir.

Nâcî Ahmed Dede'nin kasîdeleri arasında klasik bir kasîdede olması gereken bölümlerin tamamını bir arada görebileceğimiz tek bir örnek vardır. O da Köprülü-zâde Mustafa Paşa'ya yazdığı kasidedir. Bu tek örnek dışında başka örnek olmamasının nedeni 17. yüzyıldan itibaren görülen şairlerin klasik şekil anlayışını terk etme eğilimi olabilir. Kesin bir yargıya ancak, Nâcî Ahmed Dede dîvânının tam bir nüshâsını bulabilirsek, varabiliriz.

Kasîdeler, 3. ve 5. kaside dışında kalan kasidelerde, genellikle nesib, girizgâh, medhiye ve du'a bölümlerinden meydana gelirler. Fahriye, 6. kasidede 1 beyit ve 7. kasidede 2 beyittir. İkinci, üçüncü ve yedinci kasideler tarih düşürmek maksadıyla yazılmıştır.

Nâcî Ahmed Dede'nin kasîdelerinde belirtilmesi gereken diğer noktalar şunlardır:

Nesibler:

Nâcî Ahmed Dede'nin kasidelerinin nesib bölümlerinde işlenen konuları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Nâcî Ahmed Dede, "gül" redifi ile kafiyelendirdiği 1. kasidenin 1-14 beyitleri arasındaki nesib bölümünde, gül üzerine teşbihler, istiârelerle canlı bir tablo çizmektedir.

Gül, inleyen bülbülün canını yaralarla dolu bir bahçeye döndermek için yüzünün rengini parlatmaktadır:

Eyler hemîşe reng-i ruhın tâb-dâr gül
Cân-ı hezâr-ı zârı ide dâğ-zâr gül (K: 1/1)

Gül her seher vaktinde, bülbülün gözyaşı incisini kulağına küpe gibi takmaktadır:

Lûlû-yı eşk-i dîdesini bülbülün seher
İtmiş o gûş-ı nâzikine gûş-vâr gül (K: 1/2)

Gül, eline eteğini alıp cefa veren dikenle bağ kenarını seyretmektedir:

Dâmen be-dest hâr-ı cefâ-pîşe-kâr ile
Seyr-i kenâr-ı bâğ ider âteş-bahâr gül (K: 1/3)

Gülün yaprağının duruş nedenini, bülbülün ah okunun tesirinden korunmak olduğunu söyleyerek güzel bir hüsn-i talil örneği verir:

Te'sîr-i tîr-ı âh-ı 'anâdîli bilmese
Tutar mı idi dest siper şems-vâr gül (K: 1/4)

Abdülhalîm Çelebi'nin post-nişîn oluşuna târîh olarak yazılan 2. kasîdenin 1-5 beyitler arasında yer alan nesib bölümünde Nâcî Ahmed Dede; Allah'ın kedisine olgun akıl verdiğine şükretmekte,

Hamdû-lillah Hudâ-yı celle celâl
Virdi bu bendesine 'aql-ı kemâl (K: 2/1)

Allah'ın mutlak vücudunun lutfunun feyzinden kelimelerin her zaman bir ressam gibi olduğundan

Feyz-i luğf-ı vücûd-ı mutlakdan
Çihre-perdâz olur hemîşe makâl (K: 2/3)

bahs etmektedir:

Sultan II. Mustafa'ya yazdığı 3. kasîdenin nesib bölümünün 1. beytinde Allah'ın kullarının günâhlarını bağışlaması nedeniyle şükretmekte olduğunu ve Allah'ın lutfunun eserlerini tarif etmenin mümkün olmadığını belirtmektedir:

Hamdû-lillah müjde ey dil Hâlık-ı 'arz u semâ
Bendegânuñ cürmini 'afv eyleyüp kıldı 'atâ (K: 3/1)

Luğfuñuñ âşârını mümkün mi ta'rîf eylemek
'Âcizâne eyleriz dergâhına şükür ü şenâ (K: 3/2)

Selîm Girây Hân'a övgü olarak yazılan 4. kasîdenin 1-6 beyitleri arasında yer alan nesib bölümünde;

Allah'ın lufu ile gelen bir bahârın tasvîri yapılmakta;

Luğf-ı Hudâ oldu yine âşikâr
Lağlaşa-sâ oldu dem-i rüzgâr (K: 4/1)

Bahârla gelen yeşil çimenlerle bezenen çemenliği, cennete benzetmekte;

Sâhn-ı çemen oldu behişt-i berîn
Feyz-resân oldu cihâna bahâr (K: 4/2)

Allahın feyz neminin yerden bitiren bahşıyla gül goncalarının güle dönüşmesinden;

Nâmiye-bahşâ-yı nem-i feyzle
Oldı yine gülbün-ı ter gonce-bâr (K: 4/3)

Bahârın yüzünün şevkiyle bülbüllerin bağda ötüşünden;

Nağmesini bâğda bülbüllerün
Hüsn-i bahâr eyledi şevk-iştihâr (K: 4/4)

Çemenin gümüş ve altın saçışından,

Sîm ü zerîn her taraf îşâr için
Eylese âmâde çemen vechi var (K: 4/5)

bahsetmektedir.

Köprülü-zâde Mustafa Paşa'ya övgü olarak yazılan 6. kasîdenin 1-5 beyitleri arasındaki nesib bölümünde yine bahâr tasviri yapılmakta,

Şâir, bahârın gelmesinden dolayı Allah'a şükr etmekte ve şarapla gamların def edildiğinden;

Bi-hamdillâh bahâr irdi şafâ kesb idecek demdür
Getür sâkı şarâb-ı ergavânî dâfi'-i gamdur (K: 6/1)

Kışın, Adem oğullarının perişan ve kederden dolayı gözünün yaşlı olduğundan;

Perişân u mükedder-hâl olub ahvâl-i 'âlemde
Niçe demdür benî-Adem elemden dîdesi nemdür (K: 6/2)

Bahârın sıkıntıdan kurtuluş zamanı olduğundan ve gönülleri hoş ettiğinden;

Keşâfetden mahaldür kırtulub ser-cümle-i 'âlem
Leâtâfet-yâb olub diller bu dem bir vâkt-i hurremdür (K: 6/3)

Bu zamanda meclislerin kurulup, kadehlerin dönmesinden ve sarhoşların gözlerinin süzülmesi gerektiği bu alemin başka bir alem olduğundan ;

Kurulsun câ-be-câ meclis sürülsün devr idüb sâgâr
Süzülsün çeşm-i ser-mestler bu 'âlem özge 'âlemdür (K: 6/4)

Deli gönül, havayı aklın, ilgisiz aklın bu mevsimde kendisiyle uygun bir arkadaş olduğundan;

Dil-i dîvâne vü 'aql-ı hevâyî fikr-i bî-gâne
Bu mevsimde bizimle bir muavâfık yâr-ı hemdemdür (K: 6/5)
bahsedilmektedir.

Süleymân Paşa'nın vezir-i âzâm olmasından dolayı yazdığı 7. kasîde 1-2 beyitleri arasında yer alan nesib bölümünde;

Saadet güneşinin ufuktan parlayarak, dünyânın karanlık gecesinde parlak bir gün doğduğundan;

Zihî mihr-i sa'âdet kim ufukdan oldu rahşende
Bürûz etdi şeb-i deycûr-ı dehre rûz-ı rahşende (K: 7/1)
Allah'ın eserlerini görünce, gamlıların sevince gark olmalarından dolayı şükr ettiklerinden;

Bi-hamdi'llah bu âşâr-ı celîlü'l-ğadiri gördükde
Dil-i efsürdegân gamdan sürûr-ı tâze yâbende (K: 7/2)
bahsedilmektedir.

Girizgâhlar:

Nâcî Ahmed Dede, 3. kasîde ve 5. kasîde dışındaki her kasidesinde , sözü uygun bir şekilde asıl konuya getirmek istemektedir. Bizce, bunda da başarılı olmuştur.

Bu amaç için şu yolları izlemektedir:
Direk övdüğü kişinin ismiyle ilgili bir kelime oyunu ile girizgâh yapar:

İsmi Halîm u tab'ı selîm 'âlim ü 'alîm
Gelmez zamâna sencileyin şâh-vâr gül (K: 1/16)

Ya da daha ustaca bir girizgâh yapar:

Müjde-resân oldu nesîm-i seher
Bâğa gelür diyü şeh-i kâm-kâr (K: 4/6)

Bahâr-ı hûsn-ı hülkuñla müzeyyen oldu çün 'âlem
Şafâ kesb idecek demdür irişdi gül de gülşen de (K: 7/3)

Medhiyeler:

Nâcî Ahmed Dede, bu bölümde kişileri överken, medhiyyenin bir özelliği olan, mübalağaya sıkça başvurmuştur. Sultan II. Mustafa için yazdığı

kasidede, Koyun-adalarının fethine padişahın bizzat katılmamasına rağmen onu;

Cedd-i emcâduña sebkat eyledüñ bu ğazvede
Hak Te'âla dest-gîr ü yâveruñ oldu şehâ

Tu'me-i şemşîr-i ser-tîzûñ olub â'dâ-yı dîn
Oldılar dûzah-mağar tâ cümleten bî-iştibâ

Hamle-i evvelde alduñ düşmenuñ tâburını
Dest-bürdüñ gördiler kâfirler ey şîr-i vegâ

Bir ğazâ itdün ki memnûn eyledüñ Peyğamberi
Görmemişdür mişlini 'âlemde bir kimse mehâ

Bu cihâd-ı ekberüñ dünyâda vü 'ukbâda hem
Göstere ecr-i cezilin Hâlîk-ı şubh u mesâ

Şarkdan tâ garba dek Hızr-ı zaferdür pey-revüñ
'Azmüñe düşmen tayanmaz ey şeh-i İskenderâ

Ey hidîv-i kâm-bahşum devr-i 'adlûñde n'ola
Gürg-i derrendeyle mîşân kılsalar ülfet revâ

Dîn ü devlet buldılar revnağ şeref-yâb oldılar
Maqdemüñde sen şeh-i 'âlî-nijâduñ habbezâ (K: 3/7-14)

şeklinde övmektedir.

Köprülü-zâde Mustafa Paşa için yazdığı kasidede, onun bilgisini ve cengâverliğini şu şekilde övmektedir:

Kemâl ile kemâlâtını bilmek 'aqla müşkildür
Bilürse zât-ı pâkın yine ancak kendü a'lemdür

Ne deñlü müşkil olsa tab'-ı derrâkına esheldür
İder hal bir nazarda şol mu'aşkîd fenn-i mübhemdür

'Ulûm içre cihânda Fağr-ı Râzî olsa bir kimse
Huzûruñda cevâba kâdir olmaz belki ebkemdür

Olursa feylesofi rûzgâruñ kendü zu'mınca
Gelüb dîvân-ı 'adlûñde cevâb itdükde mülzemdür

Teşebbüş eyleyüb dâmân-ı şer'a kavlen ü fi'len
Tarîk-ı müstakîm üzre cenâb-ı İbni Edhemdür

İşâbet itmede kâruñ umûr-ı dîn u devlette
Dil-i âgâhuña lâyiğ olan her kâr-ı mülhemdür

Semiyî-i Fahr-i 'âlem Muşafa Pâşâ-yı 'âdil kim
Sezâdur zâtına dirsem Sikender vâriş-i Cemdür

Ki deryâ-meşreb ü kân-ıtab' u ebr-i âsumân-âsâ
Görürler feyz-i luţfuñ cümle 'âlem feyz-i aqdemdür

Te'emmul eyledüm zihnümde cûduñ böyle buldum kim
Fakîr-i derd-mendüñ bâb-ı ihsânüñda Hâtemdür

Dilrâne şecâ'at gösterüb meydân-ı rezm içre
Ser-i â'dâyı gâltân eyle tîguñ tîğ-i Gamgamdur

Düşer endâmına ra'şe kemâl-ı ru'b u vehminden
Şalâbetde 'adûya çün vücûduñ Zâl ü Rüstemdür (K: 6/8 -18)

Süleyman Paşa, serdar-ı ekrem olarak atandığı Bosna cephesinden Yeniçerilerin kerisine isyan etmesinden korkup İstanbul'a padişahdan habersiz olarak geri dönmüştür. Bundan dolayı idam edilmiştir. Buna rağmen şairimiz onu şu şekilde övmektedir:

Dil-i â'dâya virdüñ havf ü haşyet 'adl u dâduñdan
Mağaldür kim gele etrâf-ı düşmen şulh cüyende (K: 7/17)

Nâcî Ahmed Dede, bazı kasidelerinin medhiye bölümlerinde övdüğü kişinin aldığı makamının kalıcı olması için dua eder ve o makamla ilgili temennilerde bulunur.

Senâb-ı Hazret-ı Hağdan niyâzı müstmendânuñ
Mağâm-ı 'izz ü rıf'atda kıyâmuñ ola pâyende (K: 7/8)

İlâhî fazl u ihsânüñla bendeñ âşaf-ı dehrüñ
"Süleymân-ı zamâna mühr-i devlet ola zîbende" (K: 7/20)

Zannum oldur ki devr-i bezmünde
Fuğarâ olalar heme hoş-hâl (K: 2/15)

Fahriyeler:

Nâcî Ahmed Dede'nin kasidelerinin sadece ikisinde (K: 6/23, K: 7/10,12) fahriyye vardır:

Şair, bir başka beyitte paşaya birçok şairin şiir yazdığını ama sadece kendi yazdığı şiirin beğenildiğini söylemektedir:

Niçe erbâb-ı nazm-âver kaşîde itdiler ammâ
Benim ta'rif-i zâtuñdur kaşîdem oldı nâzende (K: 7/10)

Diğerinde ise , kendisine ait bir tarzla yazdığı safa bağışlayan şiirlerini görenlerin beğeneceklerini söylemektedir:

Tekellûf itmedüm sözde bu tarzı ihtiyâr itdüm
Ki eş'âr-ı şafâ-bahşum görenler dir hoş âyende (K: 7/12)

Dualar:

Şairin kasidelerdeki dua bölümleri 4-7 beyit arasındadır. Duygu ön plandadır. Memduha ettiği dualarda bulunduğu makamın, sağlığının daim olması ve düşmanlara karşı daim muzaffer olması dilekleri hakimdir:

Dâ'im felekde mihr ü meh itdükçe gerdişi
Olsun nihâl-i zâtuñ ile üstüvâr gül (K: 1/25)

Mîve-dâr eylesun vücûduñı Hâk
Şecer-i zâtuñ ola Tûba-mişâl

Dâ'im u kâ'im olsun 'âlemde
Olduğuñca felekde bu meh u sâl

Rûzgâruñ havâdişâtındañ
İrmesun tab'-ı nâziküñe melâl (K: 2/16-19)

b- Gazeller:

Nâcî Ahmed Dede dîvânında 86 gazel vardır. Bu gazellerin beyit sayılarına göre dağılımı şöyledir:

Nazım Şekli	Beyit S.	Gazel Numarası	Top.Gazel S.
Gazeller	4	78	1
	5	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,16, 18,20,21,22,24,25,26,27,28,29, 30,31,32,34,36,37,38,39,40,41, 43,44,45,46,48,50,52,53,54,57,5 8,59,60,62,63,64,65,67,68,69,7 0,71,72,74,75,77,79,80,82,84,8 6.	64
	6	14,15,17,19,23,33,42,51,55,61, 66,73,76,81,83.	15
	7	13,35,47,85.	4
	8	49,56	2

Tabloda da görüldüğü gibi biri 4, atmış dördü 5, onbeşi 6, dördü 7 ve ikisi 8 beyitlidir. Gazellerin beyit sayıları 5-15 arasında değiştiğine göre, Nâcî Ahmed Dede, hiç değilse elimizde bulunan eksik nushada, bir istisna ile bu kurala (G: 78) ile uymaktadır.

Arap Alfabeti sırasına göre tertip edilmiş gazellerin harflere göre dağılımı şöyledir:

ا-۲	ب-۲	ت-۲	ث-۱	ج-۱
ح-۱	خ--	د-۱	ذ-۱	ر-۲۱
ز-۷	ژ--	س-۱	ش-۲	ص--
ض--	ط-۱	ظ--	ع-۱	غ--
ف-۱	ق-۱	ك-۴	ل-۳	م-۴
ن-۹	و-۱	ه-۱۴	ی-۲	پ-

c- Kıt'alar:

Nâcî Ahmed Dede Dîvânı'nda üçü Farsça (K1.,3.,6.) ve 25 Türkçe olmak üzere 26 kıt'a vardır. Kıt'aların üçünde (Kt.10,25,27) mahlas vardır.

d- Târîhî Kıt'alar:

Nâcî Ahmed Dede Dîvânı'nda 'İzzetî Efendi'nin vefatına yazılan kıt'a-1 kebîre (Kt.37, 5 beyit) ile Kandiye Kalesi'nin fethi için yazılan târîhî (Kt.34) olmak üzere iki târîhî kıt'a vardır.

e- Rubailer:

Nâcî Ahmed Dede Dîvânı'nda biri Türkçe diğeri Farsça olmak üzere 2 tane rubâ'î vardır.

f- Ferdler:

Nâcî Ahmed Dede Dîvânı'nda 5 tane ferd vardır.

g- Lugaz:

Nâcî Ahmed Dede Dîvânı'nda 6 beyitlik bir adet lugaz vardır.

2- Nazım Tekniği:

Şiirde ölçü denilince akla vezin ve kafiye gelir. Bu nedenle biz de, Nâcî Ahmed Dede Dîvânı'nı önce vezin, sonra da kafiye yönünden inceledik.

a- Vezin:

Nâcî Ahmed Dede Dîvânında arûz vezninin ondört kalıbını kullanılmıştır. Bu kalıplara Farsça yazılan iki gazeli ile Farsca yazılan iki kıt'ası ve bir lugaz kalıpları da dahildir.

Dîvânda kullanılan aruz kalıplarını, ihtivâ ettikleri nazım şekillerine göre şöyle sıralayabiliriz:

Vezinler	K.	G.	Kt	F.	T.	L.
1. Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün	2	11	4		2	
2. Mefâ'îlün Fe'îlâtün Mefâ'îlün Fe'îlün		3	1	2		
3. Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün	2	12	1	1	1	1
4. Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün		1				
5. Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün		10	4		2	
6. Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün		1				
7. Müf'teilün Müf'teilün Fâ'îlün	1					
8. Müf'teilün Fâ'îlün Müf'teilün Fâ'îlün		1				
9. Fe'îlâtün Mefâ'îlün Fe'îlün	1	6	5		1	
10. Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün	1	23	6	1		
11. Mef'ûlü Fâ'îlâtü Mefâ'îlü Fe'ûlün		17	3			
12. Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün		1				
13. Mef'ûlü Fâ'îlâtün Mef'ûlü Fâ'îlâtün		1				
14. Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'			1			
Toplam:	7	87	26	4	6	1

Nâcî Ahmed Dede dîvânında iki gazelde (G: 41,50) ikişer vezin kullanılmıştır.

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)
(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fâ'îlün)

Hayrân-şodeyüz rûy-i pür-envârına ammâ
Ol hâleti bu vechile biz anda yoklarız (G: 41/2)

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)
(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fâ'ilün)

Demdür ki ire feyz-i Mesîhâ- nefesünden
Bu haste-i maHzûna bu dem bir dem eyleseñ (G: 50/2)

Şairimiz bazı kelimeleri kısaltmak suretiyle tasarrufta bulunmuş ve vezne uydurmuştur:

Ey gül-i gül-'izâr-ı âl-ı Resûl
V'ey ciger-gûşe-i cenâb-ı Celâl (K: 2/6)

Kurtarsa n'ola kayd-ı ta'alluk kederinden
İfnâ-yı vücûd eylemedür hûy-ı maHabbet (G: 6/4)

'Aşkuñdur olan dilde giryânliguma bâ'is
Derd ü elemüñ k'oldı nalânliguma bâ'is (G: 8/1)

İki beyitte müstensîhin hatasından kaynaklanan kelime unutulması vardır:

Bir bende ki âzâd ola elbetde olur şâd
Ammâ ki senüñ bendeñ olan olur şâd (N: 1/1)

Ġam degül künc-ı mezellekte yatan şeydânuñ
Bâlişi seng hâk-ı zemîn olsa firâş (G: 43/3)

Bir beyitte de 'ayın harfi ile başlayan kelimeye, kural olarak, vasl yapılamacağı halde bu kural çiğnenmiştir:

Cân naqdini der-kîse vücûd eyleyüb 'âşık
Vuşlat haberin almağa bâzâra dolaşdı (G: 86/3)

b- Kafiye ve Redif:

Nâcî Ahmed Dede, şi'irlerinde mukayyed kafiyei çoğunlukla kullanmakla Dîvân Edebiyatı geleneğine uymuştur.

Nâcî Dîvânı'nda kafiyei teşkil eden kelimeleri dillere göre şöyle sıralamak mümkündür:

Farsça-Farsça, Arapça-Arapça, Farsça-Arapça, Arapça-Farsça, Türkçe-Türkçe, Arapça-Türkçe. Bunlara bir kaç örnek vermek yararlı olacaktır:

Farsça-Farsça:

Eyler hemîşe reng-i ruHın tâb-dâr gül
Cân-ı hezâr-ı zârı ide dâğ-zâr gül (K: 1/1)

Târ-ı zülfünde gönül 'aşkile cân-bâzuñdur
Anı cân-bâz iden ey rûh-ı revân nâzuñdur (G: 27/1)

Arapça-Arapça:

Hamdü-lillah Hudâ-yı celle celâl
Virdi bu bendesine 'akl-ı kemâl (K: 2/1)

Rûy-ı zîbâsına yârûñ n'ola geldi ise hat
Şafha-ı âyet-i Kûr'ân'a yazıldı çü nuķat (G: 45/1)

Farsça-Arapça:

Bi-ħamdillâh bahâr irdi şafâ kesb idecek demdür
Getür sâķî şarâb-ı erğavânî dâfi '-i ğamdur (K: 6/1)

Ĝice tâ şubha degin çeşmimüze gelmedi hâb
Fıkr-ı zülf ü leb-i mey-ĝunla dil-i mest ħarâb (G: 4/1)

Arapça-Farsça:

Ey cefâ-pîşe hazer eyle bugün 'uşşâķa
İtdiĝün kâr-ı cefâ yânuña kıalmaz ferdâ (G: 1/3)

Devletinde o şehûñ ħâşıl-ı maķşûd-ı Murad
Meclisinde kıla bu bendesini luķfile yâd (G: 11/1)

Türkçe-Türkçe:

'Âşık-küş olma ey peri ĝâfil görünmeden
'Uşşâķ-ı zâr gerçi elem çekmez ölmeden (G: 62/1)

Arapça-Türkçe:

Şabr eyle gönül la'1-i lebi kânda açılsun
Ĝül-zâr-ı ruķı ĝoncasıdur anda açılsun (G: 64/1)

Yârûñ ser-i kûyuñda figânuñ ceres itme
Âzürde ola ħatırı şâyedde ses itme (G: 83/1)

Nâcî Dîvânı'ndaki redifleri de şu şekide gruplamak mümkündür:

Ek Redifler:

Bi-ḥamdillâh bahâr irdi şafâ kesb idecek demdür
Getür sâkı şarâb-ı ergavânî dâfi'-i gamdur (K: 6/1)

Nezzâre-i şevkümde ruḥuñ cilve-gerimdür
Zahm-âver-i tîğ-ı nıgehüñ sîne-berimdür (G: 13/1)

Kelime Redifler:

Âşüfte-dimâğ eylemede bûy-ı maḥabbet
Ben ḥaste-dili bu heves-i kûy-ı maḥabbet (G: 6/1)

Göñül dîvânedür her-dem gül-i vaşlın niyâz eyler
Bu sevdâlarla 'âşık ṭurmayub kaşd-ı Hicâz eyler (G: 15/1)

Kelime Grubu Redifler:

Göster cemâl-i pâkuñi cânâ şafâ-nazar
Sîr-âb olunca 'âşık-ı şeydâ şafâ-nazar (G: 68/1)

Ḥâhiş-i vaşl-ı yâr var dilde
İştıyâk-ı bahâr var dilde (G: 72/1)

Ek-Kelime Redifler:

Ser-tîzi-i peykân-ı gamuñ cânâda yoklarız
Zahm-âver-i tîğ-ı nıgehüñ kânda yoklarız (G: 41/1)

Pîşvâ-yı sâlik-i pîr-i tarîkatdür semâ'
Kâşif-i ser-beste-i sırr-ı ḥaḳîkatdür semâ' (G: 46/1)

3- Edebî Sanatlar:

Dîvân-ı Nâcî'de yer alan gazelleri içinde, Nâcî Ahmed Dede'nin şiir hakkındaki görüşlerini aks ettiren beyitlere rastlanmakla beraber, edebi sanatlarla ilgili aynı durum söz konusu değildir.

Nâcî Ahmed Dede'nin edebi sanatlardaki başarısını göstermek amacıyla şiirlerindeki edebî sanatlardan güzel bulduğumuz ve örnek olarak seçtiğimiz beyitleri aşağıya veriyoruz:

Teşbih:

Ḥürşîd-i cemâlini seḥer görmege kıldum
Cismimde olan müyları dîde ser-â-pâ (G: 2/3)

Âteş bahâr-ı hüsüne virmiş hezâr tâb
İçmiş seher ol âfet-i cân âteşin şarâb (G: 5/1)

Hâne-i kalbe ziyâ virdi cemâlün pertevi
Ref'-i zulmet eyler elbet olsa bir yerde sirâc (G: 9/2)

İstifare:

Şabr it dilâ tulû' idince âfitâbımız
Görsün felekde nîçe olur mihr ü mâhtâb (G: 5/3)

Dil derûn-ı sînede 'aşkuñla kıldı imtizâc
Kalmaz ey meh devlet-i hüsünüde gayre ihtiyâc (G: 9/1)

Şüfi tehâşi eyledi vechüñe bakmadan
Ahmağ ne bilsun ey gül-i ra'nâ şafâ-nazar (G: 19/2)

Mecâz-ı Mürsel:

Ey cefâ-pîşe hazer eyle bugün 'uşşâka
İtdigün kâr-ı cefâ yânuña kalmaz ferdâ (G: 1/3)

Mâh-veşler hoş-revişler serv-şadler Nâciyâ
Ahsen ol sîmîn-beden bu cümleden mânend-i 'âc (G: 9/5)

Tezât:

Bir midür hicrânile vuşlat müsâvî olmada
Vuşlatı terk it dilâ hicrânı al andan lezîz (G: 12/4)

Şüretâ fakr ü fenâ şeklin uranlar Nâciyâ
Ma'nide şad-i bülend ammâ be-zâhir kih olur(G: 18/5)

Görüb vechim sürûr-âlûd her dem şâdmân şanma
Bu şevkim cümle şamdandır şakın zevk-i cihân şanma
(G: 71/1)

Tevriye:

Zemîn-i sînede hâşıl o serv-i âzâduñ
Vücûd-ı nâzikini rûzgârdan şakınuñ (G: 49/2)

Göz deger vech-i pâk-ı cânâna
Nazar itmekden ihtirâz idelüm (G: 56/5)

Şabr eyle gönül la'l-i lebi kânda açılsun
Gül-zâr-ı ruhı goncasıdur anda açılsun (G: 64/1)

Teşhis:

Ger koymayaydı sikkeñi çün gonce-i vakıt
Tâ bulmaz idi buncılayın i'tibâr gül (K: 1/7)

Peyâm-ı iştıyâkum lutf idüb cânâna iş'âr it
Güzârũ ey şabâ ol hâzret-i dildâre düşdükçe (G: 75/3)

Zaman olur göremez Nâciyâ o gonce-i ter
Hezâr-ı zâr-ı garîbi hezâr yaklaşısa (G: 78/5)

Hüsn-i Ta'lil:

Te'sîr-i tîr-ı âh-ı 'anâdîli bilmese
Tutar mı idi dest siper şems-vâr gül (K: 1/4)

Âteş bahâr-ı hüsnüne virmiş hezâr tâb
İçmiş seher ol âfet-i cân âteşin şarâb (G: 5/1)

Mübâlağa:

Her dem gubâr-ı kûyunı sakka-yı çeşmile
Geşt ü güzâr-ı râhını sîrâb eyledüm (G: 58/3)

Şerer-pâş oldı âhum tıtdı Nâcî cümle âfâkı
Görinen ser-be-ser eflâk üzre âhterân şanma (G: 71/5)

Yakdı hâkister itdi cismimüzi
'Aşkdur çün gelen zebânımuza (G: 76/4)

Tekrîr:

Dilim dilim diler iseñ dilimi sultânım
Dilim dilim yine söyler dilimden olma melûl (Kt: 32)

Tecahül-Arif:

Nâcî bu kadar kûşış ü ıkdâm u hevesle
Der-dést ola mı kâr-geh-i kâr-ı maḥabbet (G: 7/5)

Rahat mı bulur bir dem olmasa dile mesken
Gîsû-yı girih-gîrũñ sâmânlıguma bâ'ış (G: 8/3)

Bir midür hicrânile vuşlat müsâvî olmada
Vuşlatı terk it dilâ hicrânı al andan lezîz (G: 12/4)

İstifham:

Derd-i 'aşka dilâ devâ mı olur
'Âşıkâ böyle bir şafâ mı olur (G: 23/1)

Biz tâb-i derd-i 'aşkile el'ân hasteyüz
Terk-i vücûd kılsa n'ola şimdi cânımız (G: 37/2)

Şem'-i ruḥ-ı cânâneye cân virse 'aceb mi
Dil cânile pervâne-şifat nâra dolaşdı (G: 86/2)

Telmih:

Şad-zahm-ḥorde-i elem-i tîğ-mürdeye
Tâze hayât-ı mu'ciz-i 'İsâ demindedür (G: 26/2)

Derd-i hicrânun ne bilsun nâ-kesân
Şem'-i 'aşka per yağan pervânenün (G: 51/3)

Mecnûn-şifat âzâde olan deşt-i fenâda
Şîrîn haberin bu dil-i Ferhâda getürsün (G: 67/2)

Tenasüb:

Luḫ mi'mârı ile şimdi ḥarâbe müşrif
Mülk-i dil olsa n'ola dest-i keremden âbâd (G: 11/4)

Sitem-ger zulm-güster oldığı dildârun 'uşşâka
O kâr-ı bâzgüne oldığın derk it cefâdandur (G: 16/4)

Sâkî be-dest desti ile geldi meclise
Erbâb-ı 'ıyşa müjde ser-â-pâ şafâ-nazar (G: 19/5)

İktibas:

Yenşurakallâhu naşren 'azîz
Ey güherîn tîğ-i kazâ-ıktidâr (K: 4/19)

Mevt-i 'âlim ke-mevt-i 'âlemdür
Zümre-i 'âlimân bilür ḥaqqâ (Kt: 37/3)

Leff ü Neşr:

Ol zülf-i 'anberînüñi vechüñde dir gören
Şebdür şabâha oldı karîn bâm-ı şâm olur (G: 20/3)

Dest-dâmen güli gör hâr iledür
Yâr elbet bile âgyâr iledür (G: 21/1)

Şem'-i ruḡ-ı cânâneye cân vırse 'aceb mi
Dil cânile pervâne-şifat nâra dolaşdı (G: 86/2)

İştikak:

Hâtıra eylesin 'âşık-ı dîvâne felâh
Hiç kâbil ola mı 'aşkla bir dilde şalâh (G: 10/1)

İrsâl-i Mesel:

Cânâ hezâr merhale dûruz cenâbuña
Bu hoş meşel ki 'âşıka olmaz 'Irâk ırâk (G: 48/4)

B. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ:**1- Dîn Ve Tasavvuf:****A- Dîn:****Allah:**

Nâcî Ahmed Dede dîvânı klasik tertibe uygun olarak Tevhîd ile başlamaktadır.

Dîvânda Allah, Hudâ, Hakk, Halık, İzid-i Mûte'al, Hudavendigâr, Zî'l-Celâl, Hudâ-yı Lâ-yezâl, Mevlâ, İlâh, Hâlık-ı Bî-Çûn, Fa'âl-i Mutlak, , Hû, Rab, Bâr , Erham gibi isim ve sıfatları ile geçmektedir.

Nâci Ahmed Dede'nin Allah ile ilgili düşünceleri şer'i anlayışa uygundur:

Yeri, göğü, sabahı ve akşamı yaratan Allah'tır.

Ḥamdü-lillah müjde ey dil Hâlık-ı 'arz u semâ
Bendegânuñ cürmini 'afv eyleyüp kıldı 'aṭâ (K: 5/1)

Bu cihâd-ı ekberüñ dünyâda vü 'uḡbâda hem
Göstere ecr-i cezilin Hâlık-ı şubḡ u mesâ (K: 3/11)

Allah her işin gerçek ve tek fa'lidir:

Çaviyyü'l-ıkalb olub her-dem hulus üzre elem çekme
Hudâ fa'âl-i mutlakdur odur her kârı dâdende (K: 7/15)

Nâcî Ahmed Dede'nin düşüncesinde Allah af edici unsuru ile ön plana çıkmaktadır. Ona göre kulun ne kadar günahı olursa Allahın rahmeti yanında bir damla bile değildir:

Güneh-kâr olmada Nâcî müşârün-bi'l-benân olsam
Ne gam çün kim Hudâ'nuñ 'afv u gufrân itmedür şânı

Şu deñlü rahmeti deryâsı vâsi'dür ki 'indimde
Ki bir kaçre degüldür bende-gânuñ cürm ü 'işyânı (T: 1/1-2)

Hamdû-lillah müjde ey dil Hâlîk-ı 'arz u semâ
Bendegânuñ cürmini 'afv eyleyüp kıldı 'atâ (K: 3/1)

Nâciyâ dâmen-ı 'afvına teşebbüş eyle
Kalmaya cürmüñe tâ ol kerem ıssı Mevlâ (G: 1/5)

Allah, kullarının yardımcısıdır:

Cedd-i emcâduña sebkat eyledüñ bu gazvede
Hâkç Te'âla dest-gîr ü yâverüñ oldı şehâ (K: 3/7)

Teveccüh eyle küffâra mu'în ü yâverüñ Allah
Bu dîn düşmenlerin eyler perîşân ü perâkende (K: 7/16)

Bu nedenle kul, Allah'a tevekkül etmelidir:

Teveccüh eyle küffâra tevekkül kıl o Mevlâyâ
Virür nuşret güzât-ı mü'minîne Rabbim Erhamdûr (K: 6/20)

O dildâra mağabbetde ki maqdûruñ fedâ eyle
Yapış dâmânına yârüñ tevekkül ber-Hudâ eyle (G: 79/1)

Nâcî Ahmed Dede, Allah'a çeşitli vesilelerle şükr etmektedir:

Hamdû-lillah Hudâ-yı celle celâl
Virdi bu bendesine 'aql-ı kemâl (K: 2/1)

Hamdû-lillah müjde ey dil Hâlîk-ı 'arz u semâ
Bendegânuñ cürmini 'afv eyleyüp kıldı 'atâ (K: 3/1)

Bi-ḥamdillâh bahâr irdi şafâ kesb idecek demdür
Getür sâkı şarâb-ı ergavânî dâfi '-i gamdur (K: 6/1)

Nâcî Ahmed Dede, Allah'a sık sık dua etmektedir:

Mülk ü devlet 'izz ü rif'atle mu'ammer olasın
Ḥazret-i der-gâh-ı Ḥaḳḳdan dâ'imâ budur recâ (K: 3/16)

'Ömr-i mezîd ile Ḥudâ eylesün
Cümle şeh-zâdelerin pâ-y-dâr (K: 4/32)

Cenâb-ı Ḥazret-ı Ḥaḳdan niyâzı müstmendânuñ
Maḳâm-ı 'izz ü rif'atda kıyâmuñ ola pâyende (K: 7/8)

Ricâmuz Ḥâlîk-ı Bî-çûna budur dâ'imâ ancak
Rikâbında berîd-ı feth ü nuşret ola pûyende (K: 7/13)

Yâ İlâhi kerem it şihhatüñ ihsân eyle
Tâ'atüñ sîne-i nâ-himmetimi zîn itdüm (G: 59/4)

Allah mefhumu, saye-i lutf-ı Hudâ, manâ-yı lutf-ı Zi'l-Celâl, merdân-ı Hudâ, rah-ı Hakk, feyz-ı Hakk, dergah-ı Hakk, dîvân-ı Hakk gibi ifadelerle de beyitlerde yer almaktadır.

Melekler: (Melek, Sürüş, Ferište, Rıdvân):

Nâcî Ahmed Dede Dîvânı'nda ismi direkt olarak geçen tek melek Rıdvân'dır. O da şairin, sevgilinin bulunduğu yerde feryâd etmenin Cennet ve içindekilerden daha güzel olduğunu belirttiği beyitte geçmektedir:

Güceler tâ şubha dek kûyuñda feryâd eylemek
Cennet ü hürî vü gilmân ile Rıdvândan lezîz (G: 12/3)

Şair, melek, sürüş, ferişte gibi genel adlar altında, kendi duasına katılan , sevgilinin bulunduğu yeri tavaf eden ve aşğın inleyişlerini duyan meleklerden bahseder:

Muradâtı müyesser ola her-dem ol kerem-kâruñ
Du'âmuzda sürüşân-ı felek fi'l-cümle bâ-hemdür (K: 6/22)

Ey şeh ḥarîm-i 'izzetüñi tavf ider sürüş
Ḥâk-ı derüñi secde-künân cân u dil be-güş (G: 44/1)

Devr-i âhum felek-pezîr itdüm
İrgürüb nâlemi be-güş-ı sürüş (Kt: 19/1)

Şair, aşağıdaki örnekte ise övdüğü kişiyi melek huylu olarak nitelendirmektedir:

Lâzım oldı şenâîa 'azm itmek
Şimdiden şoîra ey firişte-hışâl (K: 4/16)

Dinî Kitaplar:

Nâcî Ahmed Dede Dîvânı'nda geçen tek kutsal kitap Kuran-ı Kerim'dir. O da tek bir beyitte sevgili ile Kuran arasında ilgi kurulan şu beyittir:

Rûy-ı zîbâsına yârûñ n'ola geldi ise hâş
Şafha-ı âyet-i Kûr'ân'a yazıldı çü nuķaş (G: 45/1)

Ayetler:

Nâcî Ahmed Dede Dîvânı'nda bir yerde ayet geçmektedir: Ayet dîvânda, şairin Mehmed Girây Hân'a yazdığı kasidenin 19. beyitte geçmektedir:

ينصرك الله نصرًا عزيز
Ey güherîñ tîğ-ı kaçâ iktidâr (K: 4/19)

Hadisler:

Nâcî Ahmed Dede Dîvânı'nda Hz. Peygamberin tek bir hadisi geçmektedir. O da 'İzzetî Efendi'nin vefatı üzerine yazdığı tarihte "Âlimin ölümü alemin ölümü gibidir" mealindeki hadistir:

موت عالم كموت عالم در
Zümre-i 'âlimân bilür hakkâ (Kt: 38/3)

Peygamberler:

Nâcî Ahmed Dede Dîvânı'nda beş âded Peygamber ismi geçmektedir. ea- Âdem: Hz. Âdem'in ismi, kış mevsimindeki insanların hallerinin aktarıldığı beyitte geçer:

Perişân u mükedder-hâl olub ahvâl-i 'âlemde
Niçe demdür benî-Adem elemden dîdesi nemdür (K: 6/2)

İsâ (Mesihâ):

Hiz. İisâ'nın ismi Nâcî Ahmed Dede Dîvânı'nda üç yerde geçmektedir. Bu beyitlerde Hiz. İisâ'nın nefesi ile ölülere taze hayat vermesi konu edilmektedir:

Dil-mürdelerin luţfıla ol Şeh ider ihyâ
İhyâ-yı memât itmede gûyâ ki Mesihâ (G: 2/1)

Şad-zaĥm-ĥorde-i elem-i tîĝ mürdeye
Tâze ĥayât-i mu'ciz-i 'İsâ demindedür (G: 26/2)

Demdür ki ire feyz-i Mesihâ-nefesünden
Bu ĥaste-i maĥzûna bu dem bir dem eyleseñ (G: 50/2)

Süleymân:

Hiz. Süleymân, Nâcî Ahmed Dede Dîvânı'nda Süleymân Paşa'nın vezâreti dolayısı ile yazılan tarihde "Süleymân-ı zaman" Şeklinde geçmektedir:

İlâhî fażl u iĥsânuñla bendeñ âŐaf-ı dehrüñ
"Süleymân-ı zamâna mühr-i devlet ola zîbende" (K: 7/20)

Yûsuf:

Hiz. Yûsuf, Nâcî Ahmed Dede Dîvânı'nda bir beyitte güzelliĝi dolayısı ile geçmektedir:

Bańa ta'rîf eylemeñ Yûsuf da olsa meh-veŐân
Yûsufu bilmez göñül ammâ seni ra'nâ bilür (G: 33/2)

Hiz. Muhammed (Peygamber, Mustafa):

Hiz. Peygamber'in ismi direkt olarak hiçbir beyitte geçmez. Kaside bölümünde yer alan natların birincisinde, Hiz. Peygamber'in kölesi olanın mutlu olduĝu belirtilmekte ve kendisine Őefaât etmesini istemektedir:

Bir bende ki âzâd ola elbetde olur Şâd
Ammâ ki senüñ bendeñ olan bende olur Şâd

Luţf eyle eyâ pâdişeh-i mülk-i Şefâ'at
Nâcî ĥuluña eyle Şefâ'at k'ola dil-Şâd (N: 1/1-2)

Sultan Mustafa II. için yazılan kasidede, yaptıĝı gaza nedeni ile Peygamberi memnûn ettiĝini belirtmektedir:

Bir gazâ itdin ki memnûn eyledûñ Peyğamberi
Görmemişdür mişlini 'âlemde bir kimse mehâ (K: 3/10)

Nâcî Ahmed Dede Dîvânı'nın iki yerinde Hz. Peyğamber, övdüğü kişi ile aynı ismi taşımasından dolayı geçer:

Ol semiyî-i Fahr-i 'âlem hâfız-ı dîn Mustafâ
Pâdişâh-ı baħr u ber şâhib-kırân-ı pür-sehâ (K: 3/6)

Semiyî-i Fahr-i 'Âlem Muştafa Pâşâ-yı 'âdil kim
Sezâdur zâtına dirsem Sikender vâriş-i Cemdür (K: 6/14)

Nâcî Ahmed Dede Dîvânında yer alan ikinci na'tta Ahmed Dede Hz. Peyğamber'e hitab ederek, onun kapısından başka kapı olmadığını, ona layık bir hediyesi olmadığını, kendisini afv edip şefa'at edmesini, fakîr olduğunu ve kendisini bakışları ile zengin etmesini istemektedir:

Ƙapuñdan özge yokdur 'izz ü rıf'at yâ Resûlallâh
Ƙapuñdur devlet-i dünyâ vü 'uqbâ yâ Resûlallâh

Cenâb-ı 'izzetüñe lâyıķ aslâ berg-i sebzim yok
Dil ü cânım nişâr-ı maķdemüñdür yâ Resûlallâh

Vücûduñ kân-ı luṭf u merħametdür ey kerem-ħaşlet
Ƙuşûrum 'afv idüb eyle şefâ'at yâ Resûlallâh

Faķîrim dergeh-ı vâlâña 'arz-ı ihtiyâc itdüm
Niğâh-ı iltifâtuñla ğanî it yâ Resûlallâh

Bu Nâcî derd-mendüñ ħalmasun vâdi-i ħirmânda
Kemâl-ı cûd u ihsânuñla ħurtar yâ Resûlallâh (N: 2/1-5)

Halifeler:

Dîvânda direkt olarak anılan bir halife yoktur. Onları hatırlatan olaylar ile dîvânda yer almaktadırlar:

Hz. Ömer:

Dîvân'da Sultan Mustafa II. adaletinde "kurt ile kuzuyu" birarada yaşayabileceğini belirtmektedir ki bu ifade Hz. Ömer'in adaletini hatırlatmaktadır:

Ey hidîv-i kâm-baħşum devr-i 'adlûñde n'ola
Gürg-i derrendeyle mişân kılsalar ülfet revâ (K: 3/13)

Hz. Ali (Dilber-i Necef, Destbürd-i Haydar):

Dîvân'da Selîm Girây Hân'a yazılan kasidede, Hz. Ali'nin savaşmadaki ustalığına lakabı ile telmih vardır:

Gösterib ceş-i 'adûya destbürd-i Haydarı
Kâfirûñ tâbûrın itdûñ 'arz-ı şemşîr-i nekâl (K: 5/9)

Diğer bir beyitte ise Hz. Ali türbesinin bulunduğu yer dolayısı ile anılır:

Cânlar fedâ mağabbetine her kadem anuñ
Himmet edeydi bendesine dilber-i Necef (G: 47/5)

Ehl-i Beyt: :

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in isimleri dîvânda Farsça bir kıtada geçmektedir. Bu beyitte Hz. Hüseyin şehâdeti ile Hz. Hasan da Hz. Muaviye'ye bıraktığı hilafetle anılmaktadır:

- 1 ای کرمکار وای کرم بخشا
ارحم الرحمین ارحمنا
- 2 اذ کرم جرم ما بکن تنضیف
یک حسین شهید و یک حسن بخشا (Kt: 1)

Ahret Ve İlgili Kavramlar:

ğâ- Kıyâmet (Rûz-ı Cezâ, Rûz-ı Kıyâmet, Dîvân-ı Hakk): Nâcî Ahmed Dede, kıyâmet gününde sevgilinin âşıklarının hatırını kırmasından dolayı sorguya çekilmesinden korkmakta ve bu konuda sevgiliyi uyarmaktadır:

Bî-güneh bendelerüñ hâtırını kılma şikest
Korkum oldur ki su'âl olunasın rûz-ı cezâ (G: 1/47)

Bazen de ettiği cevri cefâdan dolayı sevgiliyi kıyamet günü hakkını almakla tehdid eder:

Bugün ben 'âşık-ı zâruñ yıkarsın hâtırın ammâ
Yarın dîvân-ı Hakkda koymam elden dest ü dâmanüñ (G: 52/4)

Ona göre sevgilinin şevk şarabının kadehi ile sarhoş olan kişi, kıyâmet gününde dahi kendine gelemmez:

Sağrâk-ı câm-ı bâde-i şevkûñle mest olan
Rûz-ı cezâda bile dahî gelmez ol be-hûş (G: 44/2)

Aşık, sevgilinin aşığın göğsünde açtığı yaranın kıyâmet gününe kadar gitmemesini ister:

Bir dâğ koduñ sîneme ey rûh-1 müşavvir
Kim ol eşerüñ gitmeye tâ rûz-1 kıyâmet (Kt: 3/1)

Bazen de kıyamet ile ilgili kelime kullanmadan kıyameti kast eder:

Ey cefâ-pîşe hazer eyle bugün 'uşşâka
İtdigüñ kâr-1 cefâ yânuña qalmaz ferdâ (G: 1/3)

Cennet Ve Cennet İle ilgili Kavramlar:

Cennet kelimesi, sevgilinin bulunduğu yerde feryad etmenin cennet ve içindekilerden güzel olduğunu belirttiği beyitte geçer:

Gîceler tâ şubha dek kûyuñda feryâd eylemek
Cennet ü hûrî vü gilmân ile Rıdvândan lezîz (G: 12/3)

Baharla beraber rengarenk çiçeklerle bezenen çimenlik cennete benzemektedir:

Şahn-1 çemen oldı behişt-i berîn
Feyz-resân oldı cihâna bahâr (K: 4/2)

Âd Kavmi zamanında, Şeddâd tarafından, cennete benzetilerek yapılan bir bahçe olan İrem ise, sevgilinin yüzü ile birlikte anılır:

Gül-zâr-1 ruhuñ seyr idelüm luţf u keremdür
Görsün güzelim gözlerimiz bâğ-1 İremdür (G: 22/1)

Cennetteki bir ağaç olan Tubâ, sevgilinin boyu nedeniyle ile anılır:

Nâcî o mehûñ kâmet-i bâlâsını görse
Hasret-keş olur cennet-i â'lâdaki Tûbâ (G: 2/5)

Şairimiz diğeri bir beyitte ise Abdülhalîm Çelebi'nin soyunun Tubâ gibi olması için dua etmektedir:

Mîve-dâr eylesun vücûduñı Hakk
Şecer-i zâtuñ ola Tûba-mişâl (K: 2/17)

Cehennem (Dûzah):

II. Mustafa namına yazılan kasidede, savaştığı dîn düşmanlarının hepsinin cehenneme gittiklerini söylemektedir:

Tu'me-i şemşîr-i ser-tîzûñ olub â'dâ-yı dîn
Öldilar dûzah-ımağar tâ cümleten bî-iştibâ (K: 3/8)

Nâcî Ahmed Dede, sevgilinin yakıcı aşkı ile gönülde açılan yaradan cehennem kıvılcımını saçıldığını belirtmektedir:

Sûz-ı 'aşkuñla ey büt-i nevres
Dâğ-ı düzah-şerâr var dilde (G: 72/4)

Diğer İtikâdî Kavramlar: Bu bölümde, divanda yer alan itikâdî kavramlar üzerinde durulacaktır:

Levh-i Mahfuz:

Levh-i mahfuz, şairin gönülden bahsettiği bir gazelinde geçer:

'Arş u kürsî levh-i mahfûz u kalem bi'l-cümle hem
Cevher-i ferdüñ haqîkat derc ü kânidür gönül (G: 54/47)

Günâh (Cürm):

Günâh , Hudâ'nın af ediciliği dolayısı ile anılır:

Güneh-kâr olmada Nâcî müşârün-bi'l-benân olsam
Ne gam çün kim Hudâ'nuñ 'afv u gufrân itmedür şânı

Şu deñlü rahmeti deryâsı vâsi'dür ki 'indimde
Ki bir kaşre degüldür bende-gânuñ cürm ü 'işyânı (T: 1/1-2)

Hamdü-lillah müjde ey dil Hâlık-ı 'arz u semâ
Bende-gânuñ cürmini 'afv eyleyüp kıldı 'atâ (K: 3/1)

Burak:

Bir beyitte geçer:

Canum revân şu gibidür turmayub akar
'Azm-i Hicâz-i dergehüñe oldı dil Burâk (G: 48/2)

İbâdet İle İlgili Kavramlar:

Kible-gâh ve Secde:

Şair, gönlüne sevgilinin kapısını kible yeri yapmasını söyler:

Kible-gâh eyle gel der-i yâri
Vâktidür hâhiş-i Hicâz idelüm (G: 56/3)

NGşik, sevgilinin bulunduğu yeri gece gündüz dolaşmakta, kapısına camı ve gönlü ile secde etmektedir:

Her şubh u mesâ gerd ideriz gerd-i harîmüñ
Hâk-i derüñe cânile dil secde-berimdür (G: 13/4)

Dua:

Gece yarısından sabaha kadar geçen sürede duayı dilden bırakmamak gerekir. Bu vakitler Allahın duaları kabul ettiği zamanlardır:

Niyâz-ı nîm-şebi koyma tâ seher dilden
Du'â-yı tîr-i Muraduñ hedef-eşer idesin (G: 66/5)

Niyâz-ı şubh-gâhı koyma dilden kâr-gerlikde
'Adû-yı nâ-be-kâruñ gerdeninde tîğ-i bürende (K: 7/14)

İsm-i Azâm duasını okuyanın duası red edilmez:

Taleb-kâr eyledüñ benden İlâhî fazl u luţfuñdan
Niyâzum dergehuñde redd olunmaz ki İsm-i a'zamdur(K: 6/21)

İki beyitte şair, bozulan sağlığının düzelmesi için Allah'a dua eder:

Yâ İlâhi kerem it şihhatüñ ihsân eyle
Tâ'atüñ sîne-i nâ-himmetimi zîn itdüm

Nâci-i haste zebûn hâline yâ Rab rahm it
Derd ü miñnetle gözüm yaşını la'lîn itdüm (G: 59/4-5)

NGşik eğer meyhâneden / tekkeden feyz almak istiyorsa şarapçının / mürşidin kapısına yüz sürüp dua etmelidir:

Sür yüzüñ hâk-ı derine dem-be-dem eyle niyâz
Feyz-yâb olmak dilerseñ hâne-i hammârdan (G: 61/4)

Zekat:

Sevgili yüzünün zekatını vererek aşığa cömertliğini göstermektedir:

Ol perî-peyker zekât-ı hüsnini ifrâz idüb
Bende-i dervîşine cûd u şehâvet gösterür (G: 14/4)

Cihâd-ı Ekber ve Gaza:

Dede, Mustafa II. ye yazılan kasidede sultanın yaptığı savaştan dolayı Allah'ın hem dünyâda hem de ukbada onu mükafatlandırmasını dilemektedir:

Bu cihâd-ı ekberüñ dünyâda vü 'uqbâda hem
Göstere ecr-i cezilin Hâlık-ı şubh u mesâ (K: 3/11)

Sultan Mustafa II' nin yaptığı gazadan dolayı Peygamberi memnun ettiği belirtilmektedir:

Bir gazâ itdin ki memnûn eyledüñ Peygamberi
Görmemişdür mişlini 'âlemde bir kimse mehâ (K: 3/10)

Selîm Giray Han gazanın padişahı olarak nitelendirilmektedir:

İbtidâ vü intihâ fermân-ber-i hük-m-i Hudâ
Husrev-i dâ'im gazâ hâhiş-ger-i harb ü kıtâl (K: 5/5)

Dîn Ve İlgili Diğer Kavramlar:

İslâm:

İslâm Dini'nin ismi sadece Selîm Girây Hân'a yazılan kasidede geçmektedir. Bu kasidede İslâm ile kasd edilen Müslümanlardır:

Selîm Girây Hân, İslâm dinine mensub kişilerin sığındıkları kişidir:

Ẓâhir-i zâlim dâd-ı mâzlûm ma'na-yı hâş ü 'umûm
Ya'ni hırz-i ehl-i İslâm âfet-i küfr ü dalâl (K: 5/2)

Onun gelişi Müslümânlara şeref vermektedir:

Virdi teşrîf-i kudûmuñ ehl-i İslâma şeref
Ey zafer-yâb-ı gazâ v'ey server-i ferhunde-fâl (K: 5/8)

Selîm Girây Hân, Üsküp'deki Müslümânlara yardım edip onları zilletten kurtaran kişidir:

İhtimâmüñ ehl-i İslâma olub imdâd-res
Kurtarıp Üskübi küffâr eylemişken pâ-y-mâl (K: 5/11)

Onun varlığı Müslümânları fitneden kurtarmaktadır:

Tef ü tâb-1 fitneden elbetde olur mü'temen
Zât-1 pâküñ ehl-i İslâm üzre şalduqça zılâl (K: 5/13)

Çelîpâ:

"Haç" anlamına gelen çelîpâ şekli dolayısı ile bir gazelde geçmektedir:

Ol serv-şad u hoş-revişi ol büti ey dil
Âğûşa çeküb iki kolum oldu çelîpâ (G: 2/2)

Büt (Büt-1 Nevres):

Divânda iki yerde geçtiğini tespit edebildik:

Ol serv-şad u hoş-revişi ol büti ey dil
Âğûşa çeküb iki kolum oldu çelîpâ (G: 2/2)

Sûz-1 'aşkuñla ey büt-i nevres
Dâğ-1 düzah-şerâr var dilde (G: 72/4)

İnanışlar:

Hızır- İskender:

Hızır ile İskender ismi bir arada Sultan Mustafa II. için yazılan kasidede geçmektedir. Bu beyitte zafer Hızır'ının doğudan batıya hazır olduğu inancı dile getirilmektedir:

Şarkdan tâ garba dek Hızır-1 zaferdür pey-revüñ
'Azmüñe düşmen şayanmaz ey şeh-i İskenderâ (K: 3/12)

Diğeri ise Köprülü-zâde Mustafa Paşa'ya yazılan kasidede geçmektedir. Mustafa Paşa'yı Cem'in varisi İskender olarak nitelendirmektedir:

Semiy-i Fahr-i 'âlem Muştafa Pâşâ-yı 'âdil kim
Sezâdur zâtuna dîrsem Sikender vâriş-i Cemdür (K: 6/1)

Âb-1 Hayvân:

Ölmezlik suyu, damlaları sonsuz hayat bağışlayan tatlı ve lezzetli su olan âb-1 hayvân divânda tek bir yerde geçmektedir. Şair, sevgilinin güzel konuşmasının, ölümsüzlük suyundan daha lezzetli olduğunu belirtmektedir:

Mâh-veşlik serv-şadlık hoş-revişlik cümleden
Sükkerîn güftârûñ âmmâ âb-ı hayvândan lezîz (G: 12/2)

B- Tasavvuf:

Bir Mevlevî Şeyhi olan Nâcî Ahmed Dede'nin dîvânında tasavvufî öğelerin bulunması doğaldır. Genel olarak "vahdet-i vücûd" anlayışına bağlı olan Nâcî Ahmed Dede'ye göre bu dünyâ ve içindeki bütün eşyanın varoluş nedeni Allah'ın Resulüne duyduğu muhabbettir.

Dünyâ her ne kadar görünüşte olsa da manada yoktur yani dünyâ geçicidir. Bu yüzden "ehl-i dil" bu dünyâyâ önem vermez. Bu dünyâ, ehl-i dil için tuzaklarla doludur. Bu nedenle, dünyâda "ehl-i dil" in elemden kurtulması mümkün değildir.

Tasavvuf bölümünü "Genel Tasavvufî Kavramlar" ve "Mevlevî Tarikatı İle İlgili Kavramlar" olmak üzere iki başlık altında ele alacağız.

1- Genel Tasavvufî Kavramlar:

Aşık (Aşık-ı Dîvâne, Uşşak, Kalb-i Hâzîn, Erbâb-ı dil, Fenâ Erbâbı, Ehl-i Dil, Rindân-ı Aşk, Ehl-i Hâl):

NGşiklik iddiasında bulunan kişinin ilk işi, aşk yolunda hayatından vazgeçmektir.

Nâcî yolunda terk-i ser itse hüner degül
Evvel şademde 'aşıkâ cân virme vâm olur (G: 20/5)

Eğer aşık bu yolda canını vermek istemezse, maksûduna eremez:

Reh-i 'aşkında naqd-i cânın îşâr itmeyen 'aşık
Hafâ-sâz-ı cemâlin şâhid-i maşşûd göstermez (G: 39/2)

Aşk derdi, devasız bir derddir. Çünkü bu dert aşığın safasıdır:

Derd-ı 'aşka dilâ devâ mı olur
'Aşıkâ böyle bir şafâ mı olur (G: 23/1)

Bu dünyâda aşığın elemden kurtulacağı bir yeri yoktur:

Bulunmaz ehl-i dile bir mağall-i tarh-ı elem
Bu deyr-i köhneyi ger ser-be-ser güzer idesin (G: 66/4)

Aşığın perişân olması şânının bir parçasıdır:

Tolaşduk zülf-i dil-dâra perîşân olmamız yegdür
Ki şânı cümle 'uşşâkuñ budur 'akla nidâ eyle (G: 79/4)

Nâcî Ahmed Dede, dünyânın değersiz oluşunu dünyâ ehlinin değil, âşıkların bildiğini söyler:

Ehl-i dünyâ bilmedi kevnüñ hakîkat hâlini
Nâciyâ erbâb-ı dildür anlayan süflîyyetin (G: 60/5)

NGşik, görünüşten ibaret olan şeylere değer verip sevinmez:

Ridâ vü cübbe vü destâr serde sûd göstermez
Fenâ erbâbı şûrî şeyle dil hoşnûd göstermez (G: 39/1)

Aşıklar, kendi sohbetlerinden anlamıyanı sohbet meclisine koymazlar

Şohbetine koymaz elbet Nâciyâ rindân-ı 'aşk
Mest-i sağrâk-ı maḥabbet olmayan bîgâneyi (G: 82/5)

Aşık, muhabbet mağarasında inzivâyâ çekilirse, Mevlevî dervîşi gibi mana güzelini bulabilir:

Elbetde bulur şâhid-i ma'nâyı perende
'Âşık ki ola mu'tekif-ı gâr-ı maḥabbet (G: 7/2)

Ney, hem-derd olmalarından dolayı gönlünü âşıklara açar:

Aşlı âb ü hâk cevfi pür hevâdur 'aşkla
Ehl-i hâle kâl ile hâl-i dilin tibyân ider (L: 2)

Dünyâ (Cihân, Kevn ü mekân, Alem, Serây-ı dehr, Kevn, Deyr-i köhne, Deşt-i fenâ, Dâr-ı dünyâ):

Bu dünyâ baştan başa muhabbetin eserleri ile doludur:

Zâhir be-naazar çihre-nümâ cümleten eşyâ
Bu kevn ü mekân ser-be-ser âşâr-ı maḥabbet (G: 7/3)

Dünyâ, görünüşte olsa da manada yoktur:

Şûretâ gerçi cihân hest be-ma'nâ ma'dûm
Ki ba'îden görinen şûre zemînde çü serâb (G: 4/4)

Dünyâ sarayı ne kadar süslü olsa da eskidir. Ama bu durumu sadece akıl sahipleri bilir:

Zîb ile zînetine bakma serây-ı dehrûñ
Bende-i 'âkîl iseñ köhne bu kâşaneyi gör (G: 17/5)

Bu dünyânın çilesini çekmeyenler devletini de bulmaya layık değildir:

Germ ü serdini görmeyen dehrûñ
Devletin bulmağa sezâ mı olur (G: 23/4)

Bu dünyânın cismi ve canı gönüldür:

Hîç mümkün mi zebânım zâtını ta'rif ide
Nâciyâ kevn ü mekânüñ cism ü cânıdur gönül (G: 54/5)

Bu dünyâ fanîdir:

Rıhlet itdi bu dâr-ı dünyâdan
Bildi bâkî degüldür ol dâñâ (T: 38/2)

Dünyâ ehli bu dünyânın gerçek yüzünü bilmezler. Dünyânın bayağı bir yer olduğunu ancak âşıklar bilir:

Ehl-i dünyâ bilmedi kevnüñ haqîkat hâlini
Nâciyâ erbâb-ı dildür anlayan süflîyyetin (G: 60/5)

Bu dünyânın hiçbir yerinde aşığın elemelerinden kurtulup mutlu olabileceği bir yer yoktur:

Bulunmaz ehl-i dile bir mañall-ı tarh-ı elem
Bu deyr-i köhneyi ger ser-be-ser güzer idesin (G: 66/4)

Dünyânın dertlerinden kurtulabilmek için Mecnûn gibi, azade, olmak gerekir:

Mecnûn-şifat âzâde olan deşt-i fenâda
Şîrîn haberin bu dil-i Ferhâda getürsün (G: 67/2)

Halâş olmak dilersen pâ-y-bend-i keyd-ı 'âlemden
Olub Mecnûn-şifat ey dil ferâğ-ı 'aql u hûş eyle (G: 74/2)

Mâ-sivâ (Sivâ):

"Allah'dan başka her şey" olarak tanımlanan mâsivâ , tespit edebildiğimiz kadarı ile, üç beyitte geçmektedir:

Allah'dan başka herşeyden vazgeçenin dünyânın tuzaklarından kurtulacağı belirtilmektedir:

Mâ-sivâ terkin kılan kurtuldu dâm-ı dehrden
Bildî çün 'ârif olan bu cisminüñ 'ârîyyetin (G: 60/4)

NGşik, vücûdını yok ederek Allahtan başka herşeyden vazgeçmelidir.
Allah yolunun istenilen menzili de budur:

İfnâ-yı vücûd ile geçüp cümle sivâdan
Ser-menzil-i maşşûd budur râh-ı Hudâ'da (Kt: 26/2)

Dilden sivâ maḥabbetini ḳal' vü ḳam' iden
Şol sâlik-i ḥaḳîḳatüñ 'indindedür ḥazef (G: 47/4)

Vahdet:

Nereden geldiği belli olmayan mana gürültüleri vahdetin perdesi olmaktadır:

Devîyy mâni'dür elbetde ḥicâb-ı vahdet olmakda
Bunu her gûl olan bilmez dil-i âgâh dâneninde (K: 9/18)

Vahdet meyhânesinin şarabının neşesini Cem bilmez:

Ḥum-ḥâne-i vahdetde olan mest-i ḥarâbuñ
Kem neş'esini bâdesinüñ Cem bile bilmez (G: 35/2)

Abdâl (Abdâl-ı Hudâ, Abdâl-ı Hakk):

Abdâl kelimesi Arapça'dır. Kelimenin doğrusu "ebdâl " dır. Bu kelime aynı zamanda "gezgin derviş" manasına da gelir. Nâcî Ahmed Dede kendisini muhabbet yolunda, vücûduna yara açan, Abdâllara benzetmektedir:

Biz râh-ı maḥabbetde şol abdâl-ı Hudâ veş
Ser-tâ-be-ḳadem cismimüze şerḥa be-cûruz (G: 36/2)

Gönül, Hak Erenleri gibi keyifli olmayanların bilemeyeceği Allahın sırları ile dolu bir curadândır.:

Neş'e-dârı olmayan bilmez meger âbdâl-ı Hâḳ
Tolî esrâr-ı Ḥudânuñ cur'a-dânıdur gönül (G: 54/2)

Mürşîd: (Pîr, Pîr-i Tarikat, Şeyh, Şeyh-i Kerâmet, Şeyh-i Kâmil, Pîr-i Mugân)ve Mürîd (Salık):

Allah'a bağlı olanlara tasavvufî aşkın pîri dünyâ gamlarından çıkış yollarını gösterir:

Bend-i zülfû ile muqayyed olan ol âzâdeye
Pîr-i 'aşkûn kayd-ı 'âlemden selâmet gösterür (G: 14/2)

Olgun şeyh, eğer sadık mürîdini terbiye etmek ister ise Allah yolunda yüzlerce kerâmet gösterir:

Terbiye kılmak Murad itse mürîd-i şâdıkın
Şeyh-i kâmil râh-ı Hâkda şad kerâmet gösterür (G: 14/3)

Bir Mevlevî şeyhi olan Nâcî Ahmed Dede semâ'yı tarikatın pîri olarak görmektedir:

Pîşvâ-yı sâlik-i pîr-i tarîkatdür semâ'
Kâşif-i ser-beste-i sırr-ı hâkîkatdür semâ' (G: 46/1)

Mevlevîlik tarîkatına girmek isteyenlerin eteğini elinden bırakmadığı kerâmetli bir şeyhdir semâ':

Dâmenin elden komaz tâlib olanlar bir nefes
Himmetin ümîd ider şeyh-i kerâmetdür semâ' (G: 46/3)

Şairimiz, mutlu olmak isteyenlerin cam şeyhinin mürîdi olması gerektiğini belirtmektedir:

Mürîd-i şeyh-i câm ol Nâciyâ ger devlet isterseñ
O merd-i kâmilüñ dürr-i kelâmın zîb-i gûş eyle (G: 74/5)

Dervîş:

Sevgili yüzünü göstererek dervîşlerine cömertliğini gösterir:

Ol perî-peyker zekât-ı hüsnini ifrâz idüb
Bende-i dervîşine cûd u şehâvet gösterür (G: 14/4)

Dervîşler, aşk tekkesi içinde döşlerine örtecekleri abâdan hırkayı dikmektedirler:

Tâ tekye-i 'aşk içre nemed köhne 'abâdan
Dervîşleriz düşünümüza hırka be-dûzuz (G: 36/3)

Ney, sevdiklerinden ayrı, seyahat ederek dervîşleri taklid etmektedir:

Ġâlibâ düşmüş diyâr-ı hîş u hîşândan cüdâ
Sû-be-sû seyyâh olub taklîd-i dervîşân ider (L: 3)

Nemed, Abâ, Dibâ, Hırka, Destâr, Cübbe, Kaba, Atlas:

Dervîşler, aşk tekkesi içinde abâdan kendilerine hırka dikmektedirler:

Tâ tekye-i 'aşk içre nemed köhne 'abâdan
Dervîşleriz dūşumuza hırka be-dūzuz (G: 36/3)

Cübbe ve sarık, dervîşe fayda veren şeyler değildir:

Ridâ vü cübbe vü destâr serde sūd göstermez
Fenâ erbâbı şûrî şeyle dil hoşnūd göstermez (G: 39/1)

Sâlik, muhabbet yolunda kabâ, atlas ve dibâdan vazgeçip vücuduna hırka örtmelidir:

Urub terkin kabâ vü atlas u dîbânun ey sâlik
Bu gün râh-ı maḥabbetde vücûduñ hırka-pūş eyle (G: 74/3)

Uzlet (Mu'tekif):

Nâcî Ahmed Dede, aşığın, Mevlevî Dervîşi gibi mananın güzelini bulabilmesi için muhabbet mağarasında ibadete çekilmesi gerektiğini söylemektedir:

Elbetde bulur şâhid-i ma'nâyı perende
'Âşık ki ola mu'tekif-i ğâr-ı maḥabbet (G: 7/2)

Âstân, Tekye, Tekye-i Aşk, Dergeh:

Dîvânda, dergâh genellikle makam olarak ele alınmaktadır:

Luṭfuñun âşârını mümkün mi ta'rîf eylemek
'Âcizâne eyleriz dergâhına şükr ü şenâ (K: 5/2)

Dergeh-ı 'âlîne olsa ihtîşâma müsta'id
Dir idüm mihr-i sipihre bî-kūsûf u bî-zevâl (K: 7/19)

Hem mu'allâ âsitân-ı luṭfuña ehl-i niyâz
Nazm-ı medḥ-i zâtuñ ile eyledükçe 'arz-ı hâl (K: 7/24)

Fakîrim dergeh-i vâlâña 'arz-ı ihtiyâc itdüm
Nigâh-ı iltifâtüñla ganî it yâ Resûlallâh (K: 10/4)

'Özr ü takşîr u kuşûrımı hemân 'arz ideyim
Dergeh-i 'izzetüñe ola sezâ vü evfağ (Kt: : 21/2)

Dîvânda, dergâh bazen de ziyaretçileri nedeniyle anılır:

Sensin o pâdişâh-ı hakîkat-şi'âr kim
Züvvâr-ı dergehuñi ider der-kenâr gül (K: 3/17)

Bir gedâdur rûz u şeb olsa mülâzım dergehuñ
Zâyî' olmaz devlet-i 'aşkuñda 'âşık mih olur (G: 18/3)

Dervîşler, aşk tekkesi içinde kendilerine abadan hırka dikmekte:

Tâ tekye-i 'aşk içre nemed köhne 'abâdan
Dervîşleriz dūşumuza hırka be-dūzuz (G: 36/3)

Bir yerde dergah, Şemseddînin dergahının kölesi nedeniyle anılır:

Gulâm-ı âstân-ı Şems-i dîn ol Nâciyâ imrûz
O 'âlî-mertebet ferdâ seni matrûd göstermez (G: 39/5)

Fakr ü Fenâ:

Nâcî Ahmed Dede, sofileri kast ederek, dış görünüşleri fakir olanların manada yüce kişiler olduğunu belirtmektedir:

Şûretâ fakr ü fenâ şeklin uranlar Nâciyâ
Ma'nide qadr-i bülend ammâ be-zâhir kih olur (G: 18/5)

Akıl:

Ahmed Dede, akıllı olanların bu dünyânın süsüne aldanmaması gerektiğini söyler:

Zîb ile zînetine bakma serây-ı dehrûñ
Bende-i 'âkil iseñ köhne bu kâşaneyi gör (G: 17/5)

Aşînâ:

Aşînâ kelimesi beyitlerde aşk ile ilgiliidir. Ama bu ilgi olumsuz bir ilgidir. İnleyen bülbül nasıl ki dikene aşînâ olmazsa âşık da yârdan uzakta ağıyar ile aşına olmaz:

Dil firâk-ı yâr ile âgyâra olmaz âşinâ
 ‘Andelîb-ı zârdur kim hâra olmaz âşinâ

Mu‘tenemdür hân-ı ‘aşkuñ hûn-ı bî-pâyânına
 Çeşm-ı sîr-endîşimüz cerrâra olmaz âşinâ

Gûşe-i miñnetde ‘âşık şöyle rencûr oldı kim
 Hâtırın yoklarsa ger dildâra olmaz âşinâ

İştîgâl-i zıkr ü fikr-ı yârile der-kâr olan
 Cân u dilden kâhil-i bî-kâra olmaz âşinâ

Hıfz iden râh-ı mañabbetde vücûdın Nâciyâ
 Tîğ-ı çeşm u gamze-i hûn-hâra olmaz âşinâ (G: 3/1-5)

Dîvânda âşinâ kelimesinin geçtiği diğerk bir beyit ise aşığın ezelden beri sevgilinin çeşmi ile gamzesine âşinâ olduğunu belirttiği şu beyittir:

Âşinâyuz ezelden ey Nâcî
 Gamzesiyle o çeşm-i cemmâza (G: 81/6)

Esrâr (Râz, Sırr):

Nâcî Ahmed Dede, kişinin kederlenmemesi için sırrını arkadaşlardan saklaması gerektiğini savunmaktadır:

Ğubâr-ı gamla tab‘uñ çün keder-nâk olmasun dirseñ
 Şağın mahremden esrârüñ ki mahrem keşf-i râz eyler (G: 15/5)

Mañfî gideriz kûyuna her demde o yârüñ
 Hem-dem degül esrârımı hem dem bile bilmez (G: 35/6)

Aşığın, sakladığı aşk sırrını açıklama sebebi sevgilinin fitne çıkararak bakışıdır:

Ben nihân eyler idüm sînede sırr-ı gamuñı
 Râzum ifşâ iden ol gamze-i gammâzuñdur (G: 27/2)

Şair, aşkın sırlarını açıklamaya çalıştıkça suskunluğu artmaktadır:

Esrâr-ı ‘aşkı şerh ü beyân itmede zebân
 Diğğat iderse her ne kadar ol kadar hamûş (G: 44/4)

Esrâr kelimesi bir yerde de "Allah'ın sırları" şeklinde geçmektedir:

Neş'e-dârı olmayan bilmez meger âbdâl-ı Hakk
Tolı esrâr-ı Hudânuñ cur'a-dânıdur göñül (G: 54/2)

Sa'y ve Himmet (Gûşîş ü İkdâm):

Ahmed Dede, çalışma ile insanın isteğine ulaşacağını belirtmektedir:

Nâcî irişür maṭlabına sa'yile herkes
Merdâne olub sen de dürüş 'aşk-ı Hudâ'da (Kt: 26/1)

Nâcî Ahmed Dede, çalışma ve gayretle muhabbet kârının ele geçemeyeceğini ifade etmektedir:

Nâcî bu kadar kûşîş ü ikdâm u hevesle
Der-dest ola mı kâr-geh-i kâr-ı maḥabbet (G: 7/5)

Himmet kelimesi dîvânda daima "merd /merdân-ı Hudâ" tamlaması ile anılmaktadır:

Nâcî nefes-i himmet-i merdân-ı Hudâdan
Feyz-âver-i cândur revîş-i sûy-ı maḥabbet (G: 6/5)

Nâciyâ himmet-i merdân-ı Hudâ yâver ola
Âsumân-ı hünere irmege tâ saña cenâh (G: 10/5)

Bir hatvede biñ merhale tayy itsek 'aceb mi
Zîrâ himem-i merd-i Hudâ bâl u perimdür (G: 13/5)

Nâcî revîş-i râh-ı taleb-perde-i derdem
Tâ himmet-i merdân-ı Hudâ bâl u perimdür (G: 25/5)

Kerâmet:

Olgun şeyh eğer müridini terbiye etmek isterse Allah yolunda sayısız kerâmet gösterir:

Terbiye kılmak Murad itse mürîd-i şâdıkın
Şeyh-i kâmil râh-ı Haḫda şad kerâmet gösterür (G: 14/3)

Ârif (Ehl-i Maârif):

Nâcî Ahmed Dede, dünyânın geçici olduğunun arifler tarafından bilindiğini belirtmektedir:

Mâ-sivâ terkin kılan kurtuldu dâm-ı dehrden
Bildi çün 'ârif olan bu cisminüñ 'ârîyyetin (G: 60/4)

Alem meclisinden sürekli zevk alan arifdir:

Bezm-i 'âlemde hakîmâne iden zevk-i müdâm
Reşk ol 'ârife kim reng-i ruhın redd itmez (Kt: 17/2)

Şairimiz bazen arife seslenerek dünyânın zevkinin şarap ve sevgili ile olduğunu söylemektedir:

Mey ü maḥbûb iledür gülşen-i dehrüñ zevki
'Ârifâ zevk ide gör kâm alasin dünyâda (Kt: 25/17)

Ledün ilminin arifi ise semâ'dır:

'Ârif-i 'ilm-i leddünnî 'âmil-i şer'-i Nebî (G: 46/2)
Şehriyâr-ı mülk-i ma'nâ-yı hidâyetdür semâ'

Ehl-i maârif kelimesi ise dîvânda iki yerde kullanılmıştır:

Nâciyâ ehl-i ma'ârif didiler târifini
"Ḥamdü-lillah kevnüñ oldu tâc-dârı Muşafa" (K: 5/18)

Kerem-kârâ vü dîndârâ ma'ârif ehli devründe
Nigâh-ı iltifâtuñla ser-efrâz olalar bende (K: 7/9)

Zahid, Sofî, Rindân:

Şairimiz, âşıklara çatan zahidin söylediklerinin bıyık altından gülmeye sebep olacağını söyleyerek zahidi uyardırmaktadır:

Zâhid ço ta'mı ehl-i dile 'âlemünde ol
Rind-i cihân-ı 'aşka sözüñ rîş-ḥand olur (G: 28/3)

Ahmed Dede, sevgilinin yüzüne bakmaktan çekinen suffiyi (zahidi) temiz bakışı bilmeyen bir ahmak olarak nitelemektedir:

Şûfî teḥâşi eyledi vechüñe bakmadan
Aḥmak ne bilsun ey gül-i ra'nâ şafâ-nazar (G: 19/2)

Şairimiz, kırmızı şarap testisini eline alan rindânın gönlüne dünyâ kaygısının gelmeyeceği iddiasındadır:

Âteşîn-bâde be-dest-âver olan rindânüñ
Gerd-i mır'ât-ı dilin gerd-i cihân gerd itmez (Kt: 17/1)

Melâmet:

Nâcî Ahmed Dede, aşkın melâmet yurdunun hükümdarıdır ve gönlünde çok itibar vardır:

Şeh-i mülk-i melâmet-i 'aşkam
Nâci çok i'tibâr var dilde (G: 73/6)

Takvâ / Nefs:

Kişi zamanın en güçlü kişisi olsa da takvayı ihtiyâr etmezse nefse galib gelemes:

Rüstem-i Zâl-ı zamân olsa eger bir kimse
Nefse gâlib olamaz olmasa takvâ-yı silâh (G: 10/4)

Gayb:

Gayb kavramı dîvânda "gayb yüzlüler" olarak geçmektedir:

Dstâde şaff-keşîde cümle meh-rûyân-ı gayb
'Âlem-i cân içre cânuñ âşinâsıdur gönül (G: 53/4)

Rızâ:

Dîvânda, rıza çevgân; yuvarlanan top ise aşğın başı olarak ifade edilmektedir:

Nâcî ser-i meydân-ı mağabbetde görünsün
Galtîde-i çevgân-ı rızâ gûy-ı serimdür (G: 13/7)

Rıza yolunu elden bırakmamak gerekir ki istenilen menzile zamanla erişilir:

Nâcî reviş-i râh-ı rızâyı koma elden
Ser-menzil-i maşşûda iriş vaqt ü zamândur (G: 32/5)

Safâ-Nazâr:

Temiz, garazsız, şehvetsiz bakış anlamına gelen bu terkip, dîvânda bir gazelin redifini teşkil etmektedir:

Göster cemâl-i pâküñi cânâ safâ-nazar
Sîrâb olunca 'âşık-ı şeydâ safâ-nazar

Şûfî tehâşî eyledi vechûñe bakmadan
Ahmağ ne bilsun ey gül-i ra'nâ şafâ-nazar

Dilber tamâm-ı revnağ-ı dîdârı germ için
Esbâb-ı hüsnü kıldı müheyyâ şafâ-nazar

Mümkin olurdu bûs-ı lebûñ eylemek niyâz
Himmat olursa luţfile şâhâ şafâ-nazar

Sâkî be-dest desti ile geldi meclise
Erbâb-ı 'ıyşa müjde ser-â-pâ şafâ-nazar

Nâcî şafâ-yı hâtırâ bâ' iş nedür didüm
Didi kelâm-ı râst 'azîzâ şafâ-nazar (G: 19/1-6)

2- Mevlevî Tarîkatı İle İlgili Kavramlar:

Sikke:

Vaktin goncasının itibâr kazanmasının sebebi Mevlevî sikkesini başına koymasıdır:

Ger koymayadı sikkeñi çün gonce-i vakıt
Tâ bulmaz idi buncılayın i'tibâr gül (K: 1/7)

Semâ':

Müzik âletleri de çalınarak söylenen neşidelere uyup vecde gelmelerine, dönmelerine denir. Dîvânda "semâ' " redifli bir gazel ile bir kıt'a vardır.

Tarikat pirinin müridinin öncüsü, hakikat sırrının kâşifi, ledun ilminin arifi, Peygamber kanunlarının işleyicisi, hidayetin mana mülkünün padişahı, talip olanlarının bir nefes elden bırakmadığı kerametli şeyhi, susamış gönüllü âşık için bir selamet yolu, tecelli nurunun dalaletidir semâ':

Pîşvâ-yı sâlik-i pîr-i tarîkatdür semâ'
Kâşif-i ser-beste-i sırr-ı hâkîkatdür semâ'

'Ârif-i 'ilm-i leddünnî 'âmil-i şer'-i Nebî
Şehriyâr-ı mülk-i ma'nâ-yı hidâyetdür semâ'

Dâmenin elden kırmaz tâlib olanlar bir nefes
Himmatın ümîd ider şeyh-i kerâmetdür semâ'

Cân u dilden isteyen dâ'im Hicâz-ı vuşlatı
'Âşık-ı teşne-dile râh-ı selâmetdür semâ'

Feyz-yâb olmak dilerseñ Nâciyâ gerdişde ol
Dâ'imâ nûr-ı tecellîye delâletdür semâ' (G: 46/1-5)

Semâ' âlimlere kemâl, cahillere faydasız hayal ve gafillere vebal kanadıdır:

'Âlimlere tekâmîl kemâl oldu semâ'
Câhillere bî-hûde hayâl oldu semâ'

İnkâra düşüb sıdk u sevâd añlamayan
Gâfiller için 'ayn-ı vebâl oldu semâ' (Kt: 20)

3- Mutasavvıflar:

İbrahim İbn-i Edhem: (?- 777)

Mutasavvıfların büyüklerinden olan İbrahim Edhem, Köprülü-zâde Mustafa Paşa için yazılan kasîdede anılır:

Teşebbüş eyleyüb dâmân-ı şer'a kavlen ü fi'len
Târîk-ı müstakîm üzre cenâb-ı İbni Edhemdür (K: 6/12)

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1207-1273):

Mevlevî Târikatının pîri Mevlânâ semâ' için yazılan târîhde anılır:

Gûş-ı câna mülhim-i gaybî didi târîhîni
Mevlevîler döndi cânâ 'aşk-ı Mevlânâ ile (Kt: 33)

Şems-i Tebrizî: (? - ?)

Mevlânâ'nın sohbet arkadaşı olan Şems-i Tebrizî, Şems-i dîn tekkenin dervişi dolayısı ile anılır:

Ġulâm-ı âstân-ı Şems-i dîn ol Nâciyâ imrûz
O 'âlî-mertebet ferdâ seni ma'rûd göstermez (G: 39/5)

Abdülhalîm Çelebi: (? - 1679)

Mevlânâ Âsitânesi 19. post-nişînidir. 1666 yılında posta geçmiş, 1679 yılında vefat etmiştir. Dîvânda, Abdülhalîm Çelebi'ye yazılan bir târîh ile bir medhiye vardır.

Dervîş Mustafa Safayî Mutasavvîf şair (İstanbul ?- 1688):

Kasımpaşalıdır. Mevlevî şeyhi Halil Dede'nin terbiyesinde yetişti. Vefatında Kasımpaşa Mevlevîhânesi haziresine defnedildi.

Kodum pâ beyt-i nazma tâ ola ma'lûm târîhim
Şafâyî keyf-i ma'nâ ile dünyâdan göçüb gitti (Kt: 36)

2- TOPLUM ve KÜLTÜR:

A- ŞAHISLAR:

I- Târîhî Şahsiyetler:

Hükümdarlar:

Sultân II. Mustafa (1664 - 1703):

Dîvânda adı geçen tek Osmanlı hükümdarı Sultan II. Mustafa'dır. Sultan II Mustafa'nın adı övgü ve Koyun adalarının fethine târîh niteliğindeki kasidede geçer

Diğer Devlet Erkânı:

Dîvânda, iki tane vezir-i azâm, bir şeyhü'l-İslâm ve iki tane de Kırım Hanının ismi geçmektedir.

Köprülü-zâde Mustafa Paşa (1637 - 1691)

Köprülü-zâde Mustafa Paşa'nın ismi bir medhiyyede geçer. Şair onu ilim ve irfanı nedeniyle över.

Süleymân Paşa (? - 1687):

Sultan IV. Mehmed'in sadrazamlarındandır. Bosna cephesinden kaçtığı için idam edilmiştir.

Nâcî Ahmed Dede, Süleymân Paşa'nın ismini sadâretine düşürdüğü kaside biçimindeki târîhinde anar.

Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi (1631 - 1692):

Dîvânda Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin ismi oğlunun doğumuna düşürülen Fârisî târîhde geçmektedir.

Mehmed Girây Hân:

Mehmed Giray Han, adına yazılan kaside şeklindeki medhiyyede genel niteliklerle övülür .

Selîm Gîrây Hân (?- 1704):

Dîvânda, Selîm Girây Hân'ın ismine kaside şeklindeki medhiyyede rastlanır. Bu medhiyyede Selîm Girây Hân, Üsküp'e düzenlediği seferden elde ettiği başarı nedeniyle övülür.

İlim Adamları:

Fahr-ı Râzî (1149-1209):

Kelâm, felsefe, tefsir ve üsûl-i fıkıh alanlarında çalışmalarıyla tanınan eş'arî alimi. Allâme ünvanıyla anılır ve üstün zekası, güçlü hafızası, etkili hitabetiyle yüzyılın en büyük düşünürlerinden birisi olarak kabul edilir.

Şaire göre, bir kişi Fahr-ı Râzî de olsa Köprülü-zâde Mustafa Paşa'nın karşısında konuşmaya muktedir olamaz:

'Ulûm içre cihânda Fahr-ı Râzî olsa bir kimse
Huzûruñda cevâba kâdir olmaz belki ebkemdür (K: 6/10)

İzzetî Mehmed Efendi (Vişnezâde, 1629-1681):

Şair tarafından, ilmin menbaı olarak anılan Vişnezâde İzzetî Mehmed Efendi'nin ismi dîvânda vefatına düşürülen kıta-ı kebîre'de geçmektedir.

Târîhî ve Efsanevî Şahsiyetler:

Zal, Rüstem:

İrân tarihine ve efsanelerine aid olan bu iki şahıs aynı zamanda baba ve oğuldurlar. Kahramanlıkları ve pehlivânlıkları ile meşhurdurlar. Kullanıldıkları beyitlerde övülen için mukayese unsurudurlar.

Düşer endâmına ra'şê kemâl-i ru'b u vehminden
Salâbetde 'adûya çün vücûduñ Zâl ü Rüstemdür (K: 8/18)

Zamanın Zal oğlu Rüstemi olsa da bir kişi takvayı ihtiyar edinmedikçe nefsine galip gelemes.

Rüstem-i Zâl-i zamân olsa eger bir kimse
Nefse gâlib olamaz olmasa takvâ-yı silâh (G: 10/4)

Sevgilinin bakışı nedeniyle de anıldığı olur:

Nıgâh-ı hayl-i müjgân sûz-ı tîr-i çeşm-i dil-dûzî
Ne Rüstem Zâl-ı 'âlemdür ki şaf-der Kâhramân şanma(G:
71/3)

Cem:

Cem Pişdadiyân sülalesinin dördüncü hükümdarı olup İran mitolojisine göre yediyüz vehut bin yıl yaşamıştır. Beyitlerde övülen kişi Cem'in varisi İskender olarak nitelendirilir:

Semiyy-i Faḫr-ı 'âlem Muştafa Pâşâ-yı 'âdil kim
Sezâdur zâtına dirsem Sikender vâriş-i Cemdür (K: 6/14)

Bazı beyitlerde ise şarap ile münasebetinden dolayı anılır:

Ḥum-ḥâne-i vahdetde olan mest-i ḥarâbuñ
Kem neş'esini bâdesinüñ Cem bile bilmez (G: 35/2)

Teh cur'a-ı sağrâk-ı maḥabbetle ḥarâbız
Keyfiyyetini bâdemüzüñ Cem bile bilmez (G: 40/2)

Hatem (Tai) :

Arap kabileleri arasında cömertliği ile tanınmış olan İbn Abdullah b. Sa'd'ın lakabıdır. Beyitte bu münasebet ile anılır:

Te'emmül eyledüm zihnümde cûduñ böyle buldum kim
Faḫîr-ı derd-mendüñ bâb-ı iḥsânuñda Ḥâtemdür (K: 6/16)

Dârâ (? - M.Ö. 330):

İran'ın Keyâniyân sülalesinin dokuzuncu hükümdarı olan Keykûbâd'dır. Beyitte hükümdâr anlamıyla tevriyeli olarak kullanılmıştır:

Böyle bir Dâra-neseb sultân-ı 'âdil virdi çün
Olsalar âsûde 'âlem ḥalkı devrinde sezâ (K: 5/3)

İskender

Bir beyitte Hızır ile bir arada kullanılmıştır:

Şarḫdan tâ ğarba dek Hızr-ı zaferdür pey-revüñ
'Azmüñe düşmen ḫayanmaz ey şeh-i İskenderâ (K: 3/12)

Hızır:

Bir beyitte İskender ile bir arada kullanılmıştır:

Şarkdan tâ garba dek Hızır-ı zaferdür pey-revün
‘Azmüne düşmen tayanmaz ey şeh-i İskenderâ (K: 3/12)

Eflâtûn (M.Ö. 430- M.Ö. 348):

Aristo'nun hocası olan meşhur Yunanlı filozoftur. Sokrat'tan öğrenim gören Eflâtun, Mısır'da okumuş ve Yunanistan'a dönerek Atina'da Akademia'yı kurmuştur. M.Ö. 348'de vefat etmiştir. Edebiyatta akıl, hikmet ve isabetli görüş timsali olarak sözkonusu edilir

Bir beyitte aşk derdine çare bulmaktan aciz olması nedeniyle anılır:

Haste-i ‘aşkam hekimim olsa Eflâtûn eger
Kılmada ‘âciz devâ bûs-ı lebüñ ammâ ‘ilâc (G: 9/3)

Hikaye Kahramanları:

Dîvânda yer alan hikaye kahramanları (Vâmık ile Azrâ, Ferhad ile Şîrîn, Mecnûn) âşık ve maşuk arasındaki ayrılık olayı nedeniyle anılmaktadır. NĠşık yerine kendini koyan şair çeşitli iddialarda bulunur.

Vâmık Ve Azrâ:

NĠşık, aşk sırrını kendi gönlü dışında kimsenin bilmediği fikrindedir:

Dehr içinde şanmañ ancak Vâmık u ‘Azrâ bilür
Sırr-ı ‘aşkı kimse bilmez bu dil-i şeydâ bilür (G: 33/1)

Ferhâd İle Şîrîn:

Ferhad'ın arkadaşı olan âşık Şîrinin haberini almak istemektedir.

Şîrîn peyâmın alsa n'ola vaqtidür gönül
Kûh-ı belâda Kûh-kenüñ şimdi yâriyüz(G: 38/2)

Bazen şairin gönlü Ferhâd olur:

Mecnûn-şifat âzâde olan deşt-i fenâda
Şîrîn haberin bu dil-i Ferhâda getürsün (G: 67/2)

Şîrîn-peyâmın almağa Ferhâd-ı dil şabâ
Geşt ü güzâr-ı deşt iderek tâğa uğrasa (G: 78/3)

Mecnûn:

Mecnûn daima tevriyeli kullanılır.

Mecnûn-şifat âzâde olan deşt-i fenâda
Şîrîn haberin bu dil-i Ferhâda getürsün (G: 67/2)

Hâlâş olmak dilersen pâ-y-bend-i keyd-ı 'âlemden
Olub Mecnûn-şifat ey dil ferâg-ı 'aql u hûş eyle (G: 74/2)

B- ESERLER:**Kânûn:**

İbn-i Sinâ'nın tıbbâ dair meşhur eseridir. Dîvânda iki beyitte geçmektedir:

Tabîbim tâzedür bilmez gam-ı 'aşk ile bîmâre
Devâ-sâz olma hikmetde bu Kânûn-ı şifâdandır (G: 16/3)

Kânûn-ı şifâ 'âdet olan şerbet-i la'lûñ
Biz haste-i dil-teşnesiyüz hayli zamândur (G: 32/4)

C- HARFLER:

Dîvânda geçen iki harf vardır: Râ ve cîm. Râ sevgilinin kaşına benzetilmektedir. Cîm zülf cîmin noktası ise sevgilinin benidir:

Kaş degül cebhesinde cânânun
Kilk-i kudret keşîde bir râdur

Zülfünüñ halkasında hâl-i ruhu
Harf-i cîm içre nokta-âsâdur (Kt: 9/1-2)

D- KAVİMLER:**Âl-ı Cengiz:**

Dîvânda bu kavmin adı, Selîm Girây Hân'a yazılan kasidede geçer:

Hakk vücûd-ı pâkûnî hıfz eylesün ekdârdan
Âl-i Cengîze şeref-bağış olasın ey fahr-i âl (K: 5/25)

Tâtâr:

Dîvânda "Tâtâr" kavmi sevgilinin gamzesine benzetilerek zikr edilir:

Esbâb-ı 'aql u fikrimi Tâtâr-ı gamzesi
Târâca virdi 'ışve ile hânûmânımız (G: 37/4)

E- ÜLKELER ve ŞEHİRLER:

Kırım: Dîvânda Selîm Girây Hân'ın Kırım Hânı olması nedeniyle anılır:

Şehriyâr-ı tâc-ı gayret ber-ser-i taht-ı Kırım
Matla'-ı mihr-i şecâ'at pâdişâh-ı hoş-huşâl (K: 5/6)

Üsküp:

Şimdiki Bosna - Hersek sınırları içinde kalan Üsküp, bir kasidede Selîm Girây Hân'ın düzenlediği sefer nedeniyle anılır.

İhtimâmüñ ehl-i İslâma olub imdâd-res
Kırtarip Üskübi küffâr eylemişken pây-mâl (K: 5/11)

Hicâz:

Arap yarım adasında Mekke ile Medîne'nin bulunduğu bölge olan Hicâz, dîvânda sevgilinin bulunduğu yer olarak anılır. Şair oraya kavuşmak ister:

Göñül dîvânedür her-dem gül-i vaşlın niyâz eyler
Bu sevdâlarla 'âşık tırmayub kaçd-ı Hicâz eyler (G: 15/1)

Canum revân şu gibidür tırmayub açar
'Azm-i Hicâz-i dergehüñe oldı dil burâk (G: 48/2)

Hicâz-ı vuşlatuñ fikr iyle 'aqlum çıkdı çün başdan
Ki reyyân eyler elbet âb-ı lutfuñ cümle 'atşânı (G: 85/4)

Irâk:

Bir meselden dolayı dîvânda yer alır:

Cânâ hezâr merhale dûruz cenâbuña
Bu hoş meşel ki 'âşık olmaz 'Irâk ırâk (G: 48/4)

F- MUSİKİ:

Mevlevî tarikatına mensub şairlerin dîvânlarında yer alan vazgeçilmez unsurlardan biri de musikî'dir. Örneğin Neşâtî Dîvânı'nda, tespit edebildiğimiz kadarıyla, 14 kadar beyitte musikî ile ilgili terim yer almaktadır.

Nâcî Ahmed Dede'nin elimizdeki eksik dîvânında da, az da olsa, musikî terimlerine rastlamaktayız. Musiki ile ilgili terimleri iki ana başlık altında vermeyi uygun gördük:

a. Makamlar:

Câm-ı lebüñle mest-i müdâm-ı maḥabbete
Sâz-ı nevâ-yı savt-ı 'Acem Naḫş-ı bend olur (G:28/4)

Kânûn-ı maḥabbette ḳadim ceng idüb ey şûḥ
Zîr-efgen ü Şeh-nâza bem-âheng-i Hicâz ol (G:55/5)

Âheng-i muḥâlif ki ola sâz-ı yem-i 'aşḳ
Zîr-efgen iken nağmesi Şehnâz idemezsin (G:63/3)

Âheng idince faşl-ı 'Irâḳ-ı muḥâlif
Kâr-ı cefâda beste-i Şehnâza başladı (G:84/2)

Şavt-ı ṭarab-engîz-i uşûl-i kârı
Bir naḫş-ı 'Acem-beste ile eyledüñ icrâ (R:1)

b- Musîki Alet ve Terimleri:

Tâ çeng-ı maḥabbet ile nevâ-sâz ola Nâcî
Sûz-ı ṭarab-ı zemzeme-senci femindedür (G:26/5)

Sâz-ı elemüñ perdeleri oldı muḥâlif
Zîrinde olan nağmelerin bem bile bilmez (G:35/5)

Şûrâbeligin eşkimüzüñ yem bile bilmez
Zîr ü bemini nâlemüzüñ dem bile bilmez (G:40/1)

Ḳadüñ çeng eyleyüb bâ-hem leb-i nâbuñla dem-sâz it
Ser-âgâz eyle 'uşşâḳa maḳâmâtı edâ eyle (G:79/2)

3- İNSAN (DÎVÂN-I NÂCÎ'DE SEVGİLİ, ÂŞIK, GÖNÜL VE AĞYÂR)

A- Sevgili:

Dîvân-ı Nâcî'de sevgili daha çok cefâsı ve ilgisizliği yönüyle ele alınır. Sevgili günahsız âşıklarına cefâ eder. Nâcî bu nedenle sevgilin kıyamet günü hesaba çekilmesinden korkar:

Bî-güneh bendelerün hâtırını kılma şikest
Korkum oldur ki su'âl olunasın rûz-ı cezâ (G: 1/3)

Nâcî, sevgilinin derdinden hasta bir halde yatmasına rağmen sevgili onun hatrını sormaya gelmez:

Hayli demdür ki yatur 'âşık-ı bî-çâre fakîr :
Hâtırın yoklamağa gelmedi cânân hayfâ (G: 1/2)

Sevgili ne kadar yeminler edip cefâ etmeyeceğine dair söz verse de sözünde durmaz:

Yemînler eyleyüb dâ'im cefâ-kâr olmazız dirdün
Ki va'dün va'd-i kemmûnî hılâfın kılduñ îmânun (G: 52/2)

Sevgili aşığa, ağyâra yüz vermeyeceğine dair söz verse de bu sözünü tutmaz:

Vefâ-dâr olduñ ağyâre ferâmûş eyledün cümle
Bizimle kıldığüñ evvel bu muydı 'ahd u peymânuñ (G: 52/3)

Verdiği sözün aksine, sevgili aşığın hatrını yoklamak yerine daima ağyarın yanındadır. Bu durum aşığın verem derdine yakalanmasına sebep olmaktadır:

'Ağyâr-ı sitem-kâr ile tev'em seni görmek
Ey şûh-ı cefâ-pîşe bize derd-i veremdür (G: 22/2)

Aşık, sevgilinin ağyâra gösterdiği ilgi karşısında çaresizdir:

Sâye-veş yanınca bile şalınur cânânenün
Bir nefes hâlî kıomaz hep 'aczimüz ağyârdan (G: 61/2)

Ağyâra gösterdiği ilgiye mukabil aşığı bakışları ile yaralamaktadır. Sevgilinin diğer vasfı ise nâzlı oluşudur. Bu durum aşığı sevgiliye daha çok bağlamaktadır:

Târ-ı zülfünde gönül 'aşkile cân-bâzuñdur
Anı cân-bâz iden ey rûh-ı revân nâzuñdur (G: 27/1)

Sevgilinin öpücüğü aşğın derdlerine dermandır:

Haste-i 'aşkam hekimim olsa Eflâtûn eger
Kılmada 'âcız devâ bûs-ı lebüñ ammâ 'ilâc (G: 9/3)

Sevgili ile İlgili Tasavvurlar:

Yûsuf, İsâ:

Bir beyitte sevgili, güzellik yönünden Hz. Yûsuf ile karşılaştırılır:

Baña ta'rif eylemeñ Yûsuf da olsa meh-veşân
Yûsufu bilmez gönül ammâ seni ra'nâ bilür (G: 33/2)

Sevgili, kalbi ölmüş âşıkları ihyâ etmesi yönüyle Hz. İsâ'ya benzetilmektedir:

Dil-mürdelerin luţfila ol şeh ider ihyâ
İhyâ-yı memât itmede gûyâ ki Mesîhâ (G: 2/1)

Perî, Perî-peyker:

Dîvânda perî ve perî-peyker kelimeleri sevgili manasında kullanılmıştır:

Nâciyâ bîmâr-ı 'aşkî istemez hergiz 'ilâc
Ol perînüñ zehr-i kahrı oldı dermândan lezîz (G: 12/5)

Hayli demdür bir perînüñ mübtelâsıdur gönül
Ol görünmez derdüñ ammâ âşinâsıdur gönül (G: 53/1)

Ol perî-peyker zekât-ı hüsniñi ifrâz idüb
Bende-i dervîşine cûd u şehâvet gösterür (G: 14/4)

Şeh:

Dîvânda "şeh " kelimesi, genelde, lutf ve kerem kelimeleri ile birlikte kullanılmaktadır:

Dîvânın bir beyitinde sevgili, kalbi ölmüş âşıkları lutfu ile ihyâ etmesinden dolayı "şeh " diye anılır:

Dil-mürdelerin luţfila ol şeh ider ihyâ
İhyâ-yı memât itmede gûyâ ki Mesîhâ (G: 2/1)

Şair, sevgilinin bulunduğu yeri "ülke" sevgiliyi ise o mülkün padişahı olarak zikr eder. Aşığın isteği, bu mülkün sultanı olan sevgilinin aşığın ismini lutuf ile anmasıdır:

Devletinde o şehûñ hâşıl-ı maşşûd-ı Murad
Meclisinde kıla bu bendesini luţfile yâd (G: 11/1)

Sevgili, güzellik ülkesinin padişahıdır. NĠşik ise, ona duyduğu aşktan dolayı perişan olma tehlikesi ile karşı karşıyadır.

Perîşân olmasın 'âşık şeh-i mülk-i melâhatdan
Tesellî-yâb olur bir gün kerem bâbını bâz eyler (G: 15/3)

Serv:

Sevgilinin boyu uzunluğu ve inceliği yönünden servi ağacına benzetilir. Şair, sevgilinin boyunu "serv-kad, serv-âzâd" gibi kelimeler ile anar.

Sevgilinin boyunu cennetteki Tubâ ağacı görse, onun hasretini çeker:

Nâcî o mehûñ kâmet-i bâlâsını görse
Hasret-keş olur cennet-i â'lâdaki Tûbâ (G: 2/5)

O uzun boylu sevgili bir an bile yerinde durmaz:

Ol serv-kadûñ pâyına yüz sürmek olur mı
Bir lahza direng eylemez ol rûh-ı revâdur (G: 31/4)

Sevgili, aşığın sinesinde uzun ve dik başlı bir servdir ki onun nazik vücûdunu rûzgardan sakınmak gerekir:

Zemîn-i sînede hâşıl o serv-i âzâduñ
Vücûd-ı nâzikini rûzgârdan şakınuñ (G: 49/2)

Ay, Güneş:

Meh kelimesi ile ifade bulan ay, dîvânda sevgili yerine kullanılmıştır:

Nâcî o mehûñ kâmet-i bâlâsını görse
Hasret-keş olur cennet-i â'lâdaki Tûbâ (G: 2/5)

Dil derûn-ı sînede 'aşkuñla kıldı imtizâc
Kalmaz ey meh devlet-i hüsnüñde gayre ihtiyâc (G: 9/1)

Mihr ve hurşid kelimeleri ile dîvânda ifade edilen güneş, sevgilinin yüzünün ve yanağının parlaklığı nedeniyle anılır:

Âteş-i mihr-i ruhuñ oldı fûrûzân ammâ
Sîneme dâğ koyan dîde-i cemmâzuñdur (G: 27/4)

Hûrşîd-i cemâlini seher görmege kıldum
Cismimde olan müyları dîde ser-â-pâ (G: 2/3)

Sîmîn-beden:

Sevgilinin beyaz vücûdunu ifade etmek amacı ile kullanılan bu ifâde, dîvânda bir beyitte sevgili yerine kullanılmıştır:

Mâh-veşler hoş-revişler serv-quadler Nâciyâ
Ahsen ol sîmîn-beden bu cümleden mânend-i 'âc (G: 9/5)

Dürr:

Bir beyitte sevgili inciye benzetilmiştir:

Dür-i yektâdur o şâdef dilde
Dür-i yektâyâ hiç bahâ mı olur (G: 23/2)

Sevgilide Güzellik Unsurları:

Genel Olarak Saç:

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda adet olduğu üzere bizde saç unsurunu üç ana başlık altında inceledik:

Şekil Bakımından:

Dîvân-ı Nâcî'de sevgilinin saç şekli, girih-gîr, kemend-i ham, rişte, zencîr, silsile, mâr, zülf halkası gibi ifadelerle yer almaktadır.

Sevgilinin karışık saçları aşığın düzeninin sebebidir:

Rahat mı bulur bir dem olmasa dile mesken
Gîsû-yı girih-gîrûñ sâ mânîliğuma bâ'îş (G: 8/3)

Aşığın kalbi sevgilinin karışık saçına bağlanmış bir esirdir:

Bir dil esîr-i zülf-i kemend-i hamındadır
Seyr-i cemâl şâhid-i hüsni demindedür (G: 26/1)

Bir dil senüñ ki rişte-i zülfüñle bend olur
Gûyâ yedinde kâkül-i ejder-kemend olur (G: 28/1)

Târ-ı zülfünde gönül beste-i zencîrûndür
Kurtulur mı güzelim dâmuña nahcîrûndür (G: 29/1)

Aşığın inleyen canı, sevgilinin saçındadır:

Cân-ı hezâr-ı zâr ruh-ı gül-'ızârda
Pâ-beste oldu silsile-i zülf-i yârda (G: 70/1)

NGşik, sevgiliye duyduğu sevginin tesiri ile sevgilinin saçını istemekte ve aramaktadır:

Dîvâne-i dil 'aşkuñile silsile-cûdur
Ammâ güzelim hâhişi târ-ı ser-i mûdur (G: 34/1)

Bu zülf-i girih-gîr ile bu turralaruñdan
Âvâre-i murğ-ı dile dâm u kafes itme (G: 83/5)

Renk Bakımından:

Dîvânda tespit edebildiğimiz beyitlerde, dîvân edebiyatı geleneğine uygun olarak, sevgilinin saç siyahtır:

Kâfirlik ider zülf-i siyeh gerd-i ruhuñda
Gâret-ger-i 'aql u dil u dîn oldığı budur (G: 34/3)

Âvâre-i dil zülf-siyeh-i yâre dolaşdı
Kurtulmayacak kayda düşüb târa dolaşdı (G: 86/1)

Koku Bakımından:

Sevgilinin saç anber kokuludur:

Ol zülf-i 'anberñnüñi vechüñde dir gören
Şebdür şabâha oldu qarñn bâm-ı şâm olur (G: 20/3)

Meşâm-ı câna geldi bûy-ı zülf-i 'anber-âgînüñ
Mu'aţtar oldu anuñla irişdi câna hayrânî (G: 85/5)

Saç Üzerine Diğer Teşbihler:

Yılan (Mâr):

Zülfî heves eyleyerek 'âşık-ı şeydâ
Pây-i emel-ı hayret ile mâra dolaşdı (G: 86/4)

Cîm:

Zülfünüñ halkasında hâl-i ruhı
Harf-i cîm içre nokta-âsâdur (Kt: 9/2)

Göz (Çeşm, Dîde):

Sevgili şarap kadehinden sarhoş olduğu için gözüne uyku
kayıtsızlığı gelmiştir:

Leb-rîz-ı câm-ı bâdeden olmuş girân-ser
Tîğ-ı nigâh-ı çeşmine gelmiş fûtûr-ı hâb (G: 5/2)

Sevgilinin gözü aşığın sinesinde yaralar açar:

Âteş-i mihr-i ruhuñ oldu fûrûzân ammâ
Sîneme dâğ koyan dîde-i cemmâzuñdur (G: 27/4)

Bakış (Gamze, Nîgeh):

olmaz:

NGşik olmayan kişi, sevgilinin yaralayan bakışlarına hedef

Hıfz iden râh-ı maḥabbetde vücûdın Nâciyâ
Tîğ-ı çeşm u gamze-i hûn-hâra olmaz âşinâ (G: 3/5)

NGşik ise sevgilinin bakışlarından yaralanmaktadır:

Nigâh-ı tîr-i ser-tîzi nişânı sîne cânânûñ
Tecessüs eyledük dilde bulundı zaḥm-ı peykânûñ (G: 52/1)

Her nigâhı 'âşık-ı bî-dillere şad-zaḥm urur
Ol ḥadeng-endâz-ı çeşmi hiç kemân bilmez nedür (Kt: 12/2)

Gamze, sevgilinin büyüye sahip bir organıdır:

Ġamze zâtında nîgeh-sâz-ı fûsûndur ammâ
Beni mecrûḥ iden ey kaşı kemân tîrûñdür (G: 29/2)

Aşığın sinesi, aynı zamanda sevgilinin yaralayan bakışlarının
yaralarının sığındığı yerdir:

Nezzâre-i şevkümde ruhuñ cilve-gerimdür
Zaḥm-âver-i tîğ-ı nîgehûñ sîne-berimdür (G: 13/1)

Bu dâğ-1 gamuñ sînede güyâ siperimdür
Tîğ-1 nîgeh-1 gamzesine hırz-1 berimdür (G: 25/1)

NGşik, sevgilinin yaralayan bakışından dolayı sevgiliye darılmaz:

Çâk-çâk-1 sîneyüz tîğ-1 nigâh-1 yârdan
Ölmazız âzürde-dil ammâ yine dildârdan (G: 61/1)

Çünkü sevgilinin bakışı aşığın taze hayat bulmasının sebebidir:

Helâk-1 gamzeñ olan 'âşıkân-1 şeydâ-dil
Hayât-1 tâze bulur lufile nazar idesin (G: 66/3)

Ben helâk-1 teğâfüle rahm it
Girmesun tîğ-1 gamze kânımuza (G: 76/2)

NGşik, aşk gamının sırrını sevgilinin fitnebaz bakışı sebebiyle açıklamaktadır:

Ben nihân eyler idüm sînede sırr-1 gamuñı
Râzum ifşâ iden ol gamze-i gammâzuñdur (G: 27/2)

Keşf-i râz itmeden hazer eyle
Virme ruşşat nigâh-1 gammâza (G: 81/5)

Kaş:

Aşığı gamzeden ziyade sevgilinin kaşından atılan oklar yaralamaktadır:

Ğamze zâtında nîgeh-sâz-1 füsûndur ammâ
Beni mecrûh iden ey kaşı kemân tîrûñdür (G: 29/2)

Kaş şekil bakımından "râ " harfine benzemektedir:

Kaş degül cebhesinde cânânuñ
Kilk-i kudret keşide bir râdur (Kt: 9/1)

Yüz (Vech, Hüsn, Cemal, Dîdâr) ve Yanak:

Dîvânda sevgilinin yüzü, bahâr-1 hüsn, cemâl pertevi, vech-i pâk, cemâl-1 pâk gibi tamlamalar ile anılmaktadır. Yanak ise şem'-i ruh, gül-zâr-1 ruh gibi tamlamalar ile ifade bulmaktadır:

Sevgilinin yüzü ve yanağı parlaktır. Bu yüzden hurşîd, şem' sirâc gibi kelimeler ile birlikte anılır:

Âteş bahâr-ı hüsüne virmiş hezâr tâb
İçmiş seher ol âfet-i cân âteşîn şarâb (G: 5/1)

Hâne-i kalbe ziyâ virdi cemâlün pertevi
Ref'-i zulmet eyler elbet olsa bir yerde sirâc (G: 9/2)

Şem'-i ruḥ-ı cânâneye cân virse 'aceb mi
Dil cânile pervâne-şifat nâra dolaşdı (G: 86/2)

Hürşîd-i cemâlini seher görmege kıldum
Cismimde olan müyları dîde ser-â-pâ (G: 2/3)

Sevgilinin yanağı rengi nedeniyle gülbahçesine benzetilmektedir:

Gül-zâr-ı ruḥuñ seyr idelim luṭf u keremdür
Görsün güzelim gözlerimiz bâğ-ı İremdür (G: 22/1)

Gül-zâr-ı ruḥuñ eyle nümâyân keremüñden
Edâ-yı dili şevkile feryâda getürsün (G: 67/3)

Sevgilinin yüzü saç ile birlikte anıldığı zaman, saç gece yüz ise gündüz olur:

Ol zülf-i 'anberînüñ vechüñde dir gören
Şebdür şabâha oldı qarîn bâm-ı şâm olur (G: 20/3)

Sevgilinin yüzü Allah'dan emâreler taşıyan bir yerdir:

Nâcî göricek secde-künân eyledi ta'zîm
Vechüñde olan nûr 'ayân pertev-i Hûdur (G: 34/5)

Sevgilinin yüzünü kim görse hemen ona bağlanır:

Kim görse vech-i pâküñi cân-dâruñ olmaya
Bendeñ gibi hezâr-zârdur nizâr gül (K: 3/12)

Ben (Hâl):

Dîvânda ben, beyitlerde şeklinden dolayı gönülü avlamak üzere konan taneye benzetilmektedir. Şair benin tuzak olabileceği konusunda gönülü uyarmaktadır:

Zülf tahtında görüp gerd-i ruḥında ḥâlin
Şaḫın aldanma gönül dâm ola bir dâneyi gör (G: 17/2)

Hırş-âver olma hâl-i ruḥ u kâkûlin görüb
Ey kebg-i dil hâzer ki saña belki dâm olur (G: 20/2)

Ben, bir beyitte şairler tarafından övülen bir kavram olarak karşımıza çıkar:

Hâl u ḥaṭ vaşfını ser-cümle mezâmin-perver
Nükte-sencân-ı sūḥan eylediler böyle nemaṭ (G: 45/4)

Hatt:

Sevgilinin ayva tüyleri kudret eli ile çekilmiştir:

Hatt degüldür yed-i kudretle çekilmiş haddür
Ey gönül gerd-i ruḥunda görinen itme ğalaṭ (G: 45/1)

Bir beyitte hat ile Kuran arasında bağ kurulmaktadır:

Rûy-ı zîbâsına yârûñ n'ola geldi ise hatt
Şafha-ı âyet-i Kur'ân'a yazıldı çü nuḳat (G: 45/2)

Bir beyitte ise Reyhânî yazısı ile birlikte geçmektedir:

Görüldi gerd-i ruḥsârında yârûñ hatt-ı ser-sebzi
Bilindi ser-be-ser remz-i nikât-ı hatt-ı reyḥânî (G: 85/3)

Sevgilinin yüzünde beliren ayva tüyleri derd çeken âşıklar için bir kurtuluş fermanıdır:

Hatt geldi kıyâs itme dilâ gerd-i ruḥında
'Uşşâk-ı belâ-keşlerine hatt-ı emândur (G: 32/3)

Ağız (dehân):

Şair, sevgilinin ağzının öpüşünü ağyârın değil ağzının bile bilmediğini söylemektedir:

Ağyâr bilür şanma şakın bûs-ı dehânuñ
Nâzıklığını leblerüñüñ fem bile bilmez (G: 40/3)

Dudak: (Leb, ma'cûn-ı leb):

Dîvânda sevgilinin dudağı renginden dolayı şaraba teşbihle câm-ı leb, leb-i mey-gûn gibi ifadelerle birlikte anılmaktadır. Hatta sevgilinin dudağını öpen, meyhanenin keyfiyetini de bilir:

Bûs iden la'1-1 lebin cânânenüñ
Añladı keyfiyyetin meyhânenüñ (G: 51/1)

Kurtarsa dili derd-i humâruñ eleminden
Raħm-âver olub câm-1 lebin şunsa mey-âsâ (G: 2/4)

Gîce tâ şubha degin çeşmimiz gelmedi hâb
Fikr-i zülf ü leb-i mey-günla dil-i mest harâb (G: 4/1)

Câm-1 lebüñle mest-i müdâm-1 maħabbete
Sâz-1 nevâ-yı savt-1 'Acem Naķş-1 bend olur (G: 28/4)

Dudak şifa verici özelliği ile de beyitlerde geçer:

Haste-i 'aşkam hekimim olsa Eflâtûn eğer
Kılmada 'âciz devâ bûs-1 lebüñ ammâ 'ilâc (G: 9/3)

Şifa verici özelliğinden dolayı dudak bazen ma'cun olarak nitelendirilmektedir:

Ma'cûn-1 lebüñ zaħm-ı dile merhem eyleseñ
Lutfuñla n'ola derdimüz âh emsem eyleseñ (G: 50/1)

Boy:

Dîvânda sevgilinin boyu kâmet-i bâlâ, serv-kad, serv-kamet, serv-i azad kelime gurpları ile ifade edilmektedir:

Taħayyül eylese dilde kad-i bâlâsın ol şûhuñ
Anuñ vaşfında vâşif 'âciz ancak söz dırâz eyler (G: 15/2)

Ol serv-қadûñ pâyına yüz sürmek olur mı
Bir laħza direng eylemez ol rûh-ı revândur (G: 31/4)

Sevgilinin boyunu Cennetdeki Tuba ağacı görse o boya hasret çeker:

Nâcî o mehûñ kâmet-i bâlâsını görse
Hasret-keş olur cennet-i â'lâdaki Tûbâ (G: 2/5)

Sevgilinin boyu fitne sebebidir:

Fitne-engîz olmada қaddûñ kıyâmet gösterür
Dostum rûz-ı kıyâmetden 'alâmet gösterür (G: 14/1)

Ayak:

Sevgilinin ayağı bir beyitte rıza kelimesi ile birlikte anılır:

Ayâğın bûs idüb dâ'im rızâsın gözle cânânunî
Bu pend-i sûd-mendi gûşa Nâcî gûş-vâr eyle (G: 79/5)

Diğer Unsurlar:**Buse:**

Sevgilinin dudağını öpen âşık, meyhanenin keyfiyetini anlar:

Bûs iden la'l-ı lebin cânânenünî
Añladı keyfiyyetin meyhânenünî (G: 51/1)

Söz:

Sevgilinin aşığı anması "elfâz-ı güher-rîz " olarak adlandırılmaktadır:

Böyle elfâz-ı güher-rîz ile güftâre gelüb
Kılsa ben 'âşıkını kayd-ı kederden âzâd (G: 11/3)

Sevgilinin "sükkerîn " sözleri " âb-ı hayvân "dan da lezzetlidir:

Mâh-veşlik serv-şadlık hoş-revişlik cümleden
Sükkerîn güftârün âmmâ âb-ı hayvândan lezâz (G: 12/2)

Âşık, sevgilinin sözlerini kendi dudağının bile bilmediğini söylemektedir:

'Uşşâka gazab-nâk 'itâb eylese ol şûh
Şîrini-i güftârını gül-fem bile bilmez (G: 35/3)

Reviş:

Sevgili yürüyüşü "hoş-revîş " olarak adlandırılmaktadır:

Ol serv-şad u hoş-revişi ol büti ey dil
Âgûşa çeküb iki kolum oldı çelîpâ (G: 2/2)

Sevgilinin yürüyüşü kargaşalık sebebidir:

Ey meh revîş-i tarz-ı hırâmuñda görünsün
Âşûb-ı kıyâmet nic'olur şadd-i firâz ol (G: 55/4)

Kûy-ı Yâr:

Sevgilinin bulunduğu yeri melekler tavaf eder:

Ey şeh harîm-i 'izzetüñi tavf ider sürûş
Hâk-ı derüñi secde-künân cân u dil be-gûş (G: 44/1)

Sevgilinin bulunduğu yeri âşıklar gecedan sabaha kadar beklerler.
NĠşık bu bekleyişte feryad eder:

Kûyuñda senüñ her şeb tâ şubha degin olmak
Hâk-ı der-i 'izzetde der-bânliguma bâ'ış (G: 8/2)

Gîceler tâ şubha dek kûyuñda feryâd eylemek
Cennet ü hürî vü gilmân ile Rıdvândan lezîz (G: 12/3)

Eflâke çıkan 'aşkuñ ile dem-be-dem ey dost
Kûyuñda senüñ girye-künân nâlelerimdür (G: 13/2)

Sevgilinin bulunduğu yer âşıkların secde ettikleri yerdir:

Ser-pâ-be-zemîn secde-künân kûyine yârüñ
'Azm eyle dilâ menzil-i ârâm görünsün (G: 68/4)

NĠşık, sevgilinin bulunduğu yeri gözyaşı ile sular:

Her dem gubâr-ı kûyunı sakğâ-yı çeşmile
Geşt ü güzâr-ı râhını sîrâb eyledüm (G: 58/3)

Sevgilinin bulunduğu yerlerde âşıklar hasta bir halde yatmaktadır:

Ser-i kûyunda pâ-mâl olduğum gördükde ol meh-rû
Tarahhüm itmeyüp Nâcî göre hâl-i perîşânuñ (G: 52/5)

Ser-i kûyuñda bî-tâb u tuvân olmuş yatur gördüm
Götür lutfuñla yerden 'âşık-ı bî-çâre düşdükçe (G: 75/2)

Eşik , Kapı (Der):

Sevgilinin kapısı çeşitli vesilelerle dîvânda yer almaktadır:

Kûyuñda senüñ her şeb tâ şubha degin olmak
Hâk-ı der-i 'izzetde der-bânliguma bâ'ış (G: 8/2)

Her şubh u mesâ gerd ideriz gerd-i harîmüñ
Hâk-ı derüñe cânile dil secde-berimdür (G: 13/4)

Bir gedâdur rûz u şeb olsa mülâzım dergehuñ
Zâyi' olmaz devlet-i 'aşkuñda 'âşık miñ olur (G: 18/3)

Kible-gâh eyle gel der-i yâri
Vaktidür hâhiş-i Hicâz idelüm (G: 56/3)

Sür yüzüñ hâk-ı derine dem-be-dem eyle niyâz
Feyz-yâb olmağ dilerseñ hâne-i hammârdan (G: 62/4)

B- Âşık

Genel Olarak NĖşık:

Aşığın, günahsız olmasına rağmen, sevgili tarafından kalbi kırılmaktadır. Bundan dolayı âşık miñnet köşesinde gönlü incinmiş bir halde durmaktadır. Zillet köşesinde yatan âşık için toprak yatak, taş ise yastık olsa âşık için dert değildir.

Aşığın vücudu aşk kılıcı ile doğranmıştır. Ama âşık bundan şikayetçi değildir. Zaten muhabbet kanununa göre, aşk yolunda ölenlerin kanı mübahdır. NĖşık şunu bilmektedir ki, aşığın aşk yolunda yapması gereken şey canından vazgeçmektir. Eğer canından vazgeçmezse istediğine kavuşamaz.

NĖşık sevgiliye kavuşmak ister. Bu yüzden daima Hicâz'a gitmeğe niyet eder.

NĖşiklerin aşk sofrasında yedikleri ciğer kanı içtikleri ise zehirli su'dur. NĖşık bu çektiklerini bazen açıklamak istemez, bazen de bir derd ortağı bekler. NĖşık, bazen de elde kadeh sevgilisi ile bahar mevsiminde gezmek ister.

NĖşık İle İlgili Diğer Tasavvurlardan Bazıları:

Bende:

Sevgiliye olan kayıtsız şartsız bağlılığı nedeniyle âşık bende olarak vasıflandırılmaktadır:

Bî-güneh bendelerüñ hâtırını kılma şikest
Korkum oldur ki su'âl olunasin rûz-ı cezâ (G: 1/4)

Sevgilinin şeh olarak adlandırıldığı beyitlerde âşık, o şehin bendesi olur:

Devletinde o şehüñ hâşıl-ı maşşûd-ı Murad
Meclisinde kıla bu bendesini lufile yâd (G: 11/1)

Revâ mı bende-i muğbil maḥabbetin dilden
Raḳîb-i dîv söziyle şehâ beder idesin (G: 66/2)

Belâ-keş, Cândâde:

Sevgilinin ayva tüyleri, bela çeken âşıklara bir kurtuluş fermânıdır:

Ḥaṭṭ geldi kıyâs itme dilâ gerd-i ruḥında
'Uşşâk-ı belâ-keşlerine ḥaṭṭ-ı emândur (G: 32/3)

Bir beyitte sevgiliye candan bağlananların aşk sofrasındaki yiyecekleri şöyle sıralanır:

Ḥân-ı 'aşk içre olan ni'meti cân-dâdelerün
Yidüğü ḥûn-ı ciger içdüğü zehr-âbe-i âş (G: 43/4)

Sevgiliye bağlı olan âşıklar, zehir içse bile ondan ayrılmazlar:

Nâcî hezâr şevkile cân-dâdeyüz tamâm
Zehr-âb olursa nûş ideriz bilmeziz firâk (G: 48/5)

Dîvâne, Zâr:

Sevgiliye aşırı düşkünlüğü nedeniyle deli diye vasıflandırılan âşık, kurtuluş ummamalıdır:

Ḥâtıra eylesin 'âşık-ı dîvâne felâḥ
Ḥîç kâbil ola mı 'aşkla bir dilde şalâḥ (G: 10/1)

Sevgiliden ayrı kalan âşık sürekli olarak inler. Bu beyitte âşık bu özelliği ile anılır:

'Âşık-küş olma ey peri gâfil görünmeden
'Uşşâk-ı zâr gerçi elem çekmez ölmeden (G: 62/1)

Aşıkın Vücut Aksamı İle İlgili Hususlar:

Cân:

Aşık" cân nakdini" sevgiliye vermeye hazırdır:

Eyledüm naḳd-i cânı dest-âvîz
Dilber ânuñ içinde mümtâze (G: 81/2)

Cân nakdini der-kîse vücûd eyleyüb 'âşık
Vuşlat haberin almağa bâzâra dolaşdı (G: 86/3)

Vücûd:

Sevgiliye duyulan iştihakın ateşi aşığın vücûdunu yakıp yok
etmektedir:

Nâr-ı şevkiyle yanup cümle fenâ oldı vücûd
Niçe mümkün ki kıla zulmet-i şeb olsa şabâh (G: 10/2)

Göz (Çeşm, sakka-yı çeşm):

Nâşık, sevgiliyi görebilmek için vücûdundaki bütün kılları göz haline
getirmiştir:

Hürşîd-i cemâlini seher görmege kıldum
Cismimde olan mûyları dîde ser-â-pâ (G: 2/3)

Ser-tâ-be-kadem dîde ile dil-nigerânız
Biñ cânile cândâdesiyüz kâm görünsün (G: 68/2)

Aşığın gözü, sevgilinin yüzünü görebilmek için ayrılık kapısında
halka gibi kalmıştır:

Şeb-tâ-be-rûz mihr-i cemâlin görem deyü
Göz kaldı halka gibi der-i intizârda (G: 70/3)

Nâşık, gözü ile sevgilinin geçeceği yerleri sulamaktadır:

Her dem gubâr-i kûyunı sakka-yı çeşmile
Geşt ü güzâr-ı râhını sîrâb eyledüm (G: 58/3)

Nigâh (Nigah-ı hasret-âlûd):

Aşığın bakışına hasret bulaşmıştır:

Nigâh-ı hasret-âlûdum 'izâr-ı yâre düşdükçe
Virür tâb u tarâvet jâle-veş gül-zâra düşdükçe (G: 75/1)

Nigâh-ı hasret-âlûduñla iş'âr eyleyüb râzuñ
Şinâsâ-yı zamîr olmak katında sehl-i ma'nâdur (Kt: 17/2)

Gözyaşı:

Aşığın, sevgilinin yüzünü içki kadehinde görünce gözyaşını meze yaparak şarap içmektedir:

Dîde çün 'aks-ı ruhın sâgar-ı meclisde görüp
Eyledi eşk-i terin dâneleyüp nuql-i şarâb (G: 4/2)

Aşık, sevgilinin hasretinden akıttığı göz yaşı nehlere dönmektedir:

Sad-zinde rûd itdi revân dîde Nâciyâ
Bir kez su'âl ider mi göre mâcerâ-yı âb (G: 5/5)

Aşığın gözünden akan kanlı gözyaşının her damlası ciğer kanının parçasıdır:

Gülgüne-i eşkim ki aqar 'ayn-ı başardan
Her kıatresi pergâle-i hûn-ı ciğerimdür (G: 13/3)

Seylâb-ı sirişkin ki revân eyledi dîdem
Her kıatresi pergâle-i hûn-ı ciğerimdür (G: 25/4)

Aşık, sevgilinin hasretinden o kadar ağlar ki akıttığı gözyaşı ile vücûdu suya gark olur:

Şîrâb olalı cûy-ı sirişk ile vücûdum
Bu huşk-zemîn devlet-i 'aşkuñda terimdür (G: 13/6)

Seylâb-ı eşk-i dîde tezâyüd-pezîrdür
Hedm-i binâ-yı cismime tûfân-hîz olur (G: 30/2)

Aşıkın gözyaşı, sevgilinin adımına saçılan gümüş paralardır:

Bu cûy-ı şirişküm ki aqar dîdelerimden
Her kıatresi her kıatveñe îşâr-ı diremdür (G: 22/3)

Aşığın gözyaşının tuzu denizlerin bilemeyeceği kadar acıdır:

Şûrâbeligin eşkimüzüñ yem bile bilmez
Keyfiyyetini derd ü gamuñ hem bile bilmez (G: 35/1)

Şûrâbeligin eşkimüzüñ yem bile bilmez
Zîr ü bemini nâlemüzüñ dem bile bilmez (G: 40/1)

Sevgilinin hasreti ile ağlayanlar sonunda şerefe kavuşurlar:

Naqd-i sirişk-i dîdesini harc ü şarf iden
Râh-ı maḥabbet içre bugün buldı şad-şeref (G: 47/2)

Şad nâle-künân giryemüze rahm idüp ey dost
Bu tıfl-ı sirişkimi biraz epsem eyleseñ (G: 50/3)

Şeb-tâ-seḫer gamuñla ki tûfân-ı giryeden
Şeyl-âb-ı eşk-i dîdemi hûn-âb eyledüm (G: 58/4)

Aşık, gözyaşını sevgiliyi avlamak için yem olarak kullanmaktadır:

Lûlû-yi eşk-i dîdelerim çîne eyledüm
Demdür tezerv-i nâz görüp ağa uğrasa (G: 78/2)

Boy (Ham-geşte kadd, vücûd-ı nâl-misâl):

Sevgilinin ettiği cefa ile gösterdiği tegafülden dolayı aşğın boyu iki kat olmuştur:

Ham-geşte kılan kaddimüzi bâr-ı gamındur
Şanma reh-i 'aşkuñda bu âşâr-ı heremdür (G: 22/4)

Qarîb-ı gamze olan bî-şu'ûr-ı meftûnuñ
Vücûd-ı nâl-mişâlin figârdan şakınuñ (G: 49/5)

Ağardı tâzelikte mûy-ı ser sevdâ-yı zülfüñle
Büküldi kaddimüz gamuñla şimdi pîriz biz (Kt: 7/1)

Sîne:

Aşğın sînesi sevgilinin yaralayan bakışının hedefidir:

Tîr-ı nigâh-ı yâre dilâ sînedür hedef
Hıfz eyle âni cân gibi gel olmasın telef (G: 47/1)

Hedef olmasından dolayı aşğın sînesi paramparçadır:

Çâk-çâk-ı sîneyüz tîğ-ı nigâh-ı yârdan
Ölmazız âzürde-dil ammâ yine dildârdan (G: 61/1)

Aşık, sevgilinin yaralayan bakışının sinesinde olmasını ister:

Zahm-âver-ı tîğ-ı nigeñüñ sîne-ber olsun
Bu şüre-zemîn devlet-i 'aşkuñda ter olsun (G: 65/1)

Ciger:

Aşığın ciğeri sevgilinin aşkından kanlı kebaba dönmüştür:

‘Âşıkunı derd ü belâ renc ü ‘anâdur hûnı
Hân-ı ‘aşk içre ciger-pâreleri kanlu kebâb (G: 4/3)

Maddi-Mânevî Haller:**Hasta/ Deli:**

Aşık, aşk derdine düşmüştür. Bu yüzden âşık, âşık-ı bî-çâre, dil-mürde, haste-dil, haste-i aşk, haste-i mahzun, dil-i bimâre gibi vasıflarla anılmaktadır.

Âşüfte-dimâg eylemede bûy-ı maḥabbet
Ben haste-dili bu heves-i kûy-ı maḥabbet (G: 6/1)

Aşık kurtuluşu aklına bile getirmemelidir:

Hâtıra eylesin ‘âşık-ı dîvâne felâh
Hiç kâbil ola mı ‘aşkla bir dilde şalâh (G: 10/1)

Aşık, hayli zaman hasta yatmasına rağmen sevgili onun hatırını sormaz:

Hayli demdür ki yatur ‘âşık-ı bî-çâre fakîr
Hâtırın yoklamağa gelmedi cânân hayfâ (G: 1/2)

Aşığın hastalığının devâsı sevgilidedir:

Ḳurtarsa dili derd-i ḥumâruñ eleminden
Raḥm-âver olub câm-ı lebin şunsa mey-âsâ (G: 2/4)

Haste-i ‘aşkam ḥekimim olsa Eflâtûn eger
Ḳılmada ‘âciz devâ bûs-ı lebüñ ammâ ‘ilâc (G: 9/3)

Demdür ki ire feyz-i Mesîḥâ-nefesüñden
Bu haste-i maḥzûna bu dem bir dem eyleseñ (G: 50/2)

Dil-mürdelerin luṭfila ol şeh ider iḥyâ
İḥyâ-yı memât itmede gûyâ ki Mesîḥâ (G: 2/1)

Aşık, bazen hastalık halinden kurtulmak için Allah'a yalvarır:

Nâci-i haste zebûn hâline yâ Rab rahm it
Derd ü miñnetle gözüm yaşını la'îln itdüm (G: 59/5)

N'ola bûs-1 lebüñle ey tabîbim bir devâ kılsañ
Benim cânım efendim bu dil-i bîmâre düşdükçe (G: 75/4)

Âh, Feryâd, Fıgân, Nâle:

Aşkın derdi ve sevgiliye duyulan iştiyâk, aşğın feryâdının sebebidir:

'Aşkuñdur olan dilde giryânlığuma bâ'is
Derd ü elemüñ k'oldı nalânlığuma bâ'is (G: 8/1)

Bisyâr iderse nâlelerin 'andefb-i dil
Şad iştiyâk-nâmedür evvel bahârda (G: 70/2)

Aşğın feryadı yakıcı bir özelliğe sahiptir:

Geh nâle vü geh girye gehî âh be-sûzuz
Bu âh-1 ciger-sûzile şeb-perde be-rûzuz (G: 36/1)

Bâd-1 semûm-1 âhum eger bâğa uğrasa
Sûzide ola bergleri dâğa uğrasa (G: 78/1)

Aşık sevgilinin bulunduğu yerde feryâd etmektedir ve âşık için, bu feryâd, cennet ve içindekilerden daha lezzetlidir:

Nâcî ser-i kûyuñda be-şeb nâle-ger ammâ
Bîhûde yere nâle-i gerdûn-1 serimdür (G: 22/5)

Gîceler tâ şubha dek kûyuñda feryâd eylemek
Cennet ü hûrî vü gılmân ile Rıdvândan lezîz (G: 12/3)

Aşğın ah ve feryâdı göklere ulaşmakta ve gökte kıvılcım saçmaktadır:

Eflâke çıkan 'aşkuñ ile dem-be-dem ey dost
Kûyuñda senüñ girye-künân nâlelerimdür (G: 13/2)

Şerer-pâş oldı âhum tutdı Nâcî cümle âfâkı
Görinen ser-be-ser eflâk üzre âhterân şanma (G: 71/5)

Şeb-i gamda hayâl-i rûyuñla
Âh-1 encüm-şümâr var dilde (G: 72/3)

Aşğın ahı dünyânın dönüşüne etki edip alt üst edecek güçtedir:

Kazâ-te'sîr-i gûy-ı âhum elbet tokunur çarha
İder zîr ü zeber bir gün bu dârı câvidân şanma (G: 71/4)

Neşîk, feryâdından dolayı sevgilinin rahatsız olmasından korkmaktadır:

Bâln-i nâza ser koyup ol meh günûde-sâz
Korkum odur ki nâlelerimden gezend olur (G: 28/2)

Aşık feryâdının sevgilinin kulağına erişip erişmediğini bilmemektedir:

Yâ Rab irer mi gûşuna bilmem figânımız
Yohsa tegâfûl eyler efendim o hânımız (G: 37/1)

Aşğın feryadını duyanlar onun aşkın gülbahçesinin bülbülü olduğunu bilirler:

Şeb rûz olunca nâlelerim gûş iden bilür
Gül-zâr-ı 'aşk goncesinüñ dil-hezâriyuz (G: 38/4)

Feryâd, aşğın derdini açıklayamaz:

Ey âh-ı pesîn râz-ı dili bâz idemezsin
Dem-beste lebi nâleye hem-sâz idemezsin (G: 63/1)

Yara (lâle-zâr, zahm, zahm-ı sîne, zahm-ı dil, dag-ı gam):

Aşğı yaralayan sevgilinin sitemli bakışlarıdır:

Bu dâğ-ı gamuñ sînede güyâ siperimdür
Tîğ-ı nîgeh-ı gamzesine hîrz-ı berimdür (G: 25/1)

Şad-dâğ-ı sitem korsañ eger ber-ser ü çeşm
Ey şûh-ı cefâ-pîşe ko kim bir eşer olsun (G: 65/2)

Aşğın sinесinin yaralı olmasının sebebi sevgiliye duyduğu aşktır:

Dilâ dâğ-ı derûnum lâle-zâr-ı deşt-i sînemde
Nişândur âteş-ı 'aşkından anı uqhuvân şanma (G: 71/2)

Peykân-ı gamuñ sînede dilde cigerimde
Şemsîr degül zahmumu merhem bile bilmez (G: 40/4)

Aşık sinесini bu yara ile süslemektedir:

Dâg-ber-dâgile bu sînemi tezyîn itdüm
Hâli yerler kımayub hûnile rengîn itdüm (G: 59/1)

Nâcî seri pür-dâgla gel eyle müzeyyen
Nev-kâr-ı cünûn ile serencâm görünsün (G: 68/5)

Aşığın sinedeki yaralarının iyi olması sevgilinin lutfuna bağlıdır:

Zahm-ı sînem merhem-i lutfuñla cânâ bih olur
Rište-i cân ol kemân-eburuña ammâ zih olur (G: 18/1)

Ma'cûn-ı lebûñ zahm-ı dile merhem eyleseñ
Lutfuñla n'ola derdimüz âh emsem eyleseñ (G: 50/1)

Gam, Gussâ, Dert, Belâ, Mihnet:

Aşık, mihnet köşesinde hasta bir haldedir:

Gûşe-i mihnetde 'âşık şöyle rencûr oldu kim
Hâtırın yoklarsa ger dildâra olmaz âşinâ (G: 3/3)

Derd ve bela bazen aşığın kanıdır:

'Âşıkun derd ü belâ renc ü 'anâdur hûnı
Hân-ı 'aşk içre ciger-pâreleri kanlu kebâb (G: 4/3)

Bazen ise âşık, derdi gönül ve can nakdini vererek satın alır:

Metâ'-ı derdini nakd-i dil ü cân ile cânânuñ
Harîdâr olmayan kimse ne bilsun ol şafâdandır (G: 16/2)

Sûdâ-ger-i maħabbetiüz destimüz tehî
Ammâ metâ'-ı derd ü gamuñ mâye-dâriyuz (G: 38/3)

Aşığın satın aldığı derd bir ateş gibi sînesindedir:

Tûfân-hîz-i nâr-i gamı sîne-pûş iken
Bâd-ı nesîm zülfi ile buldı iltihâb (G: 5/4)

Sûz-nâk-ı elemin sînede pinhân eyle
Şakla cânuñ gibi ey dil ki senüñ mîrûndür (G: 29/4)

Gam bazen de gece olur. NĠşık, bu gam gecesinde sevgilinin yanğını hayal eder:

Şeb-i ğamda hayâl-i rûyuñla
Âh-ı encüm-şümâr var dilde (G: 72/3)

Gamın hallerini ancak aşka tutulan âşıklar bilir:

Mübtelâ-yı 'aşk olan bilir ğamuñ hâlâtını
Yoħsa bilmez her kişi ol devletüñ kurbıyyetin (G: 60/2)

Şûrâbeligin eşkimüzüñ yem bile bilmez
Keyfiyyetini derd ü ğamuñ hem bile bilmez (G: 35/1)

Nâcî reh-i 'aşk içre perîşân-heves ammâ
Pejmürdeligin hâtır-ı derhem bile bilmez (G: 35/7)

Sevgilinin derdinin ve gamının zevki aşk yolunda aşğın sevincinin
sebebidir ve aşğa bu yeter:

Derd ü ğaminuñ zevki hüzn ü kederi şevki
Nâcî reh-i 'aşkında şâdânlıguma bâ'ış (G: 8/5)

Ey gönül râh-ı maħabbetde kifâyet eyler
'Aşka derd ü belâ renc ü 'anâ kâr-ı ma'aş (G: 43/2)

Aşık, aşk derdinin ateşi ile hastadır:

Biz tâb-ı derd-i 'aşkile el'ân hasteyüz
Terk-i vücûd kılsa n'ola şimdi cânımız (G: 37/2)

Derd ve gam baş ağrısı ile hasta olan aşğın dermanı sevgilinin
dudağıdır:

Humâr-ı derd ü ğam pâ-mâl idüb Nâcî-i pür-sûzı
İrişdür câm-ı lebrîz-i lebüñ meyhâre düşdükçe (G: 75/5)

Aşık sevgilinin derdi ile can vermektedir:

Nakd-i 'ömr ü dil u dîn ile yoluñda şimdi
Cân viren derdüñ ile Nâcî-i ser-bâzuñdur (G: 27/5)

Aşık, eğer kederlenmek istemiyorsa dostlarına sırlarını
açıklamamalıdır:

Ğubâr-ı ğamla tab'uñ çün keder-nâk olmasun dirseñ
Şağın maħremden esrârüñ ki maħrem keşf-i râz eyler (G: 15/5)

Aşığın gönlünde sevgiliye kavuşma fikri ve isteği vardır:

Hâhiş-i vaşl-ı yâr var dilde
İştîyâk-ı bahâr var dilde (G: 72/1)

Fikret-i vaşl-ı yâr var dilde
Özge bir intizâr var dilde (G: 73/1)

C- Genel Olarak Gönül:

Gönülün aşığın sînesindedir. Bu yüzden birçok beyitte cân ile birlikte ele alınır.

Aşığın gönlü, sevgilinin daneye benzeyen benine bir avdır. Bu nedenle aşığın gönlü sevgili ile birlikte. Çünkü bu taneye aldanan gönül güvercini sevgilinin zülfüne dolaşır. Sevgili ayva tüylerini traş edince gönüle bir telaş düşer.

Gönül, sevgilinin yüzünün mumuna kanat yakan pervanedir. Gönül bazen de sevgilinin dergahına kavuşmak isteyen aşığın "Burak"ı olur. Bazende kırılmaktan korunması gereken bir zücade olur gönül.

Tasavvufî manada gönül, Allahın sırlarının curadanı, can içinde canı tanıyan sırdaş, bazen de göze görünmeyen bir hümâ kuşudur.

D- Ağyâr:

Ağyâr kelimesi dîvânda sekiz yerde geçmektedir:

Sevgili daima ağyâr ile birlikte ve âşık bu durum karşısında acizdir:

Dest-dâmen güli gör hâr iledür
Yâr elbet bile ağyâr iledür (G: 21/1)

Vefâ-dâr olduñ ağyâre ferâmûş eyledüñ cümle
Bizimle kıldıguñ evvel bu muydı 'ahd u peymânuñ (G: 52/3)

Sâye-veş yanınca bile şalınur cânânenüñ
Bir nefes hâlî kıomaz hep 'acimüz ağyârdan (G: 61/2)

Âşık, sevgiliden uzak kalmakla ağyâr ile hemdem olmaz:

Dil firâk-ı yâr ile ağyâra olmaz âşinâ
'Andelîb-ı zârdur kim hâra olmaz âşinâ (G: 3/1)

Aşığın sevgili ile ağyârı birlikte görmesi yerem derdine yakalanmasının sebebidir:

'Ağyâr-ı sitem-kâr ile tev'em seni görmek
Ey şûh-ı cefâ-pîşe bize derd-i veremdür (G: 22/2)

Ağyâr, her ne kadar sevgili ile birlikte gezse de sevgilinin dudağının tadını bilmez:

Ağyâr bilür şanma şağın bûs-ı dehânuñ
Nâzikliğini leblerüñüñ fem bile bilmez (G: 40/3)

Ağyâr sevgili ile aşığın arasını açmaktadır:

Revâ mı bende-i muğbil mağabbetin dilden
Rağîb-i dîv söziyle şehâ beder idesin (G: 66/2)

Aşık bazen de ucu sivri kılıç ile ağyârın karşına çıkmaktadır:

Nâcî reh-i kûyinde taleb-kerde be-her-dem
Tîğ-i ser-i ser-tîz ile âğyâra dolaşdı (G: 86/5)

4- Kozmik Âlem:

Felek (Âsumân, Çarh, Gerdûn, Sipîhr):

Dîvân-ı Nâcî'de felek, yüksekliği , yüceliği, genişliği, parlaklığı ile ele alınır. Şair, bu özellikleri ile feleği kasidelerde övülen kişi , gazellerde ise sevgili ile ilişkilendirerek aktarır. Örneğin Selîm Girây Hân'a yazılan kasidede, onun himmet ve kadri, felek ve onun unsurları ile şöyle irtibatlandırılır:

Himmetüñ berter felekden kadrüñ a'lâ mîhrden
Evc-i evşâfuñda pervâz eylese murğ-ı hayâl (K: 5/17)

Şair, felek ve onda yer alan unsurlar ile kaside yazdığı kişiyi över. Örneğin Köprülü-zâde Mustafa Paşa'nın bazı özellikleri ile felek arasındaki ilişki şöyle ifade edilir:

Ki deryâ-meşreb ü kân-tab' u ebr-i âsumân-âsâ
Görürler feyz-i lutfuñ cümle 'âlem feyz-i aqdemdür (K: 6/15)

Diğer bir örnek ise Mehmed Girây Hân'a yazılan kasidede yer alır:

Gevher-i yektâ-yı yem-i ma'rifet
Mîhr-i dıraşşân-i sipîhr-i vağâr (K: 4/8)

Feleğin en belirgin özelliklerinden biri de aşığa cevır ü cefâ etmesidir. Ancak Selîm Girây Hân gibi bir yardımcıyı varken aşığın feleğin cevır ü cefâsına üzülmeyi bile bir vebâldır:

Bir senüñ gibi kerem-ver mültecâsı var iken
Ehl-i dil cevır-i felekden şekve itmekdur vebâl (K: 5/15)

Şair, bazen duasına feleklerde bulunan melekleri de ortak eder:

Muradâtı müyesser ola her-dem ol kerem-kâruñ
Du'âmuzda sürûşân-ı felek fi'l-cümle bâ-hemdür (K: 6/22)

Eğer Allah dostları bir kişiyeye yardımcı olursa, o kişiyeye hüner göğünde kimseye yetişemez:

Nâciyâ himmet-i merdân-ı Hudâ yâver ola
Âsumân-ı hünere irmege tâ saña cenâh (G: 10/5)

Aşığın âhı, göklerin dönüşüne etki eden bir unsurdur. Çünkü aşığın âhı topu feleğe kadar çıkar:

Kažâ-te'sîr-i gûy-ı âhum elbet tokunur çarha
İder zîr ü zeber bir gün bu dârı câvidân şanma (G: 71/4)

Felekler gerdişin siz şanmanız kim ihtiyârîdür
Getürür rakşa âh-ı tünd-bâdum çerh-i gerdanı (G: 85/6)

Feleğin dönüşü bir başka beyitte aşığın muhabbet vadisindeki durumu ile birlikte yer alır:

Vâdî-i maħabbetde o ser-geşte-i 'aşka
Pey-rev olamaz devrine ger çerh-i cihândur (G: 31/3)

Aşık, bazen âhını feleklere kabul ettirip, meleklerin kulağına kadar ulaştırır:

Devr-i âhum felek-pezîr itdüm
İrgürüb nâlemi be-gûş-ı sürûş (G: 20/1)

Bazen de aşığın kıvılcımlar saçan âhı bütün feleği tutar. Başkaları bu kıvılcımları, parlaklıkları nedeniyle, yıldız sanır:

Şerer-pâş oldu âhum tutdı Nâcî cümle âfâkı
Görinen ser-be-ser eflâk üzre âhterân şanma (G: 71/5)

Aşık bir âh etse bütün gökleri bir titreme alır:

Lerze-nâk eylerem kaçan kılsam
Âsumânı idince cûş u hurûş (Kt: 20/2)

Felekler bazen de cevri ü cefâ edişini nedeniyle beyitlerde ifâde bulur. Şair, feleklerin cevri ve cefâsını asıl fâilini bilmesi nedeniyle feleklere kin etmediğini söyler:

Der-hakîkat biliriz fâ'il-i muhtâr kimdür
Şanmañız kim felek-i 'âcize ben kîn itdüm (G: 59/2)

Feleğin dönüşü bazen övülen kişi için bir dua vesilesi olmaktadır:

Dâ'im felekde mihr ü meh itdükçe gerdişi
Olsun nihâl-i zâtuñ ile üstüvâr gül (K: 1/25)

Seyyâre:

Dîvânda adı geçen seyyâre sayısı oldukça azdır. Bunları da "şems, meh, Mirrih" şeklinde sıralamak mümkündür. Dîvânda iki yerde ise seb'-i seyyâre ve âhterân şeklinde genel olarak ifade edilmektedir:

İzzeti Efendi'nin vefâtına yazılan târîhde, bir aya teşbih edilen İzzetî Efendi'nin bir sabah vakti seb'-i seyyâre ile birlikte "gurûb " ettiği ifâde edilmektedir:

Bu te'essüfle bir seher nâ-geh
Seb'-i seyyâre gurûb ile mehâ (L: 4)

Âhterân ise âşîğın ahı ile birlikte ifâde bulmaktadır:

Şerer-pâş oldu âhum tutdı Nâcî cümle âfâkı
Görinen ser-be-ser eflâk üzre âhterân şanma (G: 71/5)

Diğer Seyyârelerin ifâde edilişleri şöyledir:

Güneş (Şems, mihr):

Te'sîr-i tîr-i âh-i 'anâdîli bilmese
Tutar mı idi dest siper şems-vâr gül (K: 1/4)

Âsümân-ı hünere şems-i duhâ
Menba'-ı 'ilm ü 'umde-i 'ulemâ (K: 37/1)

Dâ'im felekde mihr ü meh itdükçe gerdişi
Olsun nihâl-i zâtuñ ile üstüvâr gül (K: 1/25)

Şehriyâr-ı tâc-ı gayret ber-ser-i taht-ı Kırım
Maîla'-ı mihr-i şecâ'at pâdişâh-ı hoş-huşâl (K: 5/6)

Şabr it dilâ tulû' idince âfitâbımız
Görsün felekde nîçe olur mihr ü mâhtâb (G: 5/3)

Ay (Meh, Meh-tâb):

Dil derûn-ı sînede 'aşkuñla kıldı imtizâc
Kalmaz ey meh devlet-i hüsnünde gayre ihtiyâc (G: 9/1)

Şabr it dilâ tulû' idince âfitâbımız
Görsün felekde nîçe olur mihr ü mâhtâb (G: 5/3)

Mirrih:

Tîğ-ı nîgeh-i çeşmi ki zahm-âver-ı cândur
Mirrih-i felek olmada hep dökdüğü kândur (G: 32/1)

5- Zaman:

Nâcî Ahmed Dede, dîvânında zamana "zaman, rûzgâr, eyyâm, dem, sâl, bahâr" gibi ifadelerle yer vermektedir.

Rûzgâr:

Genelde, zaman ve yel anlamlarında tevriyeli bir kullanıma sahiptir:

Zemîn-i sînede hâşıl o serv-i âzâduñ
Vücûd-ı nâzikini rûzgârdan şakınuñ (G: 49/2)

Şikeste-bâl eylemesun rûzgâr murğ-ı dili
Felâhan-ı sitem-i seng-sârdan şakınuñ (G: 49/4)

Ancak, direk "zaman" olarak ifade edilen beyitlerin sayısı da az değildir:

Olursa feylesofi rûzgârıñ kendü zu' mınca
Gelüb dîvân-ı 'adlünde cevâb itdükde mülzemdür (K: 6/11)

Tûfân-ı girye tâb-ı deruñdan füsürdedür
İmdâd ider mi sîz-ı nefes rûzgârda (G: 704)

Zannum oldur ki devr-i bezmünde
Fuçarâ olalar heme hoş-hâl (K: 3/15)

Ey hîdîv-i kâ-m-bağşum devr-i 'adlûñde n'ola
Gürg-i derrendeyle mîşân kılsalar ülfet revâ (K: 3/13)

Şu deñlü münbasıtdür halk-ı 'âlem bezm-i devrinde
Ki ednâ neş'esi dilde neşât-ı 'işret-i Cemdür (K: 6/6)

Eyyâm:

Vehmim oldur hüsnuñ eyyâmında dest-i cevrden
Mülk-i dil ma'mûr iken ey şeh harâbe-dih gör (K: 18/2)

Ferâmûş eyle âlâmı irişdi şevk eyyâmı
Münâsib yâr ile gâhî kenâr-ı cûy-bâr eyle (G: 80/3)

Zaman:

Kânûn-ı şifâ 'âdet olan şerbet-i la'lûñ
Biz haste-i dil-teşnesiyüz hayli zamândur (G: 32/4)

Nâcî reviş-i râh-ı rızâyı koma elden
Ser-menzil-i maqşûda iriş vaqt ü zamândur (G: 32/5)

Mey ü mağbûb iledür gülşen-i dehrûñ zevkı
'Ârifâ zevk ide gör kâm alasin dünyâda (Kt: 26/1)

Dem:

Qurtulup keşmekeş-i kayd-ı cihândan bir dem
Meclis-i sâki vü mey-i dilber ola âmâde (Kt: 26/2)

Sâl (yıl):

Sene dîvânda iki yerde geçmektedir:

Ola şad sâl 'ömrûñ 'izzetle
Hâbbezâ hâbbezâ te'âl te'âl (K: 2/9)

Bir yıl tamâm sâkit u hâmûş olur çeken
Ser-şûr-rîz-i câm-ı mağabbet-şi'âr gül (K: 1/5)

6- Mevsimler:

Bahâr:

Dîvân-ı Nâcî'de ismi geçen tek mevsim bahardır. Çoğunlukla "mevsim" olarak bahâr kast edilirken:

Buldı qarâr medh ü senâñ eylemek muhâl
Ey âfitâb-ı şâhid-i ma'nâ bahâr gül (K: 1/22)

Şahn-ı çemen oldu behişt-i berîn
Feyz-resân oldu cihâna bahâr (K: 4/2)

Bi-hamdillâh bahâr irdi şafâ kesb idecek demdür
Getür sâkî şarâb-ı ergavânî dâfi'-i gamdur (K: 6/1)

Sâkî bisât-ı 'ıyşî getür fevt olur bahâr
Demdür o dem ki bâde tolu elde câm olur (G: 20/4)

Hatt geldi dilâ müjde saña rûyine yârûñ
Zevkin süre gör bâde ile köhne bahârûñ (Kt: 31)

Ma'ân-dildâr ile 'âşık yeter geşt ü güzâr eyle
Şafâ-kesb idecek demdür bugün zevk-i bahâr eyle (G: 81/1)

Murğ-ı hezâr-ı câna ruğ-ı gül-'izâr bes
'Uşşâk-ı zâra ey dil-i şeydâ bahâr bes (G: 42/1)

Hâhiş-i vaşl-ı yâr var dilde
İştîyâk-ı bahâr var dilde (G: 72/1)

Yakınlık itse bizimle o yâr yaklaşsa
Hevâlar olsa mülâyim bahâr yaklaşsa (G: 71/1)

Pejmürde olur sûz-ı dilimden bahârımız
Dem-beste gelür gülşene gelse hezârımız (Kt: 19/1)

Bazen de sevgilinin yüzü ile ilgili teşbihlerle beraber anılır:

Nağmesini bâgda bülbüllerüñ
Hüsn-i bahâr eyledi şevk-iştihâr (K: 4/4)

Âteş bahâr-ı hüsnüne virmiş hezâr tâb
İçmiş seher ol âfet-i cân âteşîn şarâb (K: 5/1)

Bir beyitte ise bahâr "nev-rûz" olarak ifâde bulur:

İrişdi mevsim-i nev-rûz rûz-ı 'işretdür
Sezâdur ehl-i dile Nâciyâ haber idesin (G: 66/6)

Kış:

Dîvânın hiçbir beyitinde direk olarak kış mevsiminin adı geçmez. Sadece bahârın gelmesi ile sevinen şairin kışa dair halini anlattığı şu beyit bize kış mevsimini hatırlatır:

Perîşân u mükedder-hâl olub ahvâl-i 'âlemde
Niçe demdür benî-Adem elemden dîdesi nemdür (K: 8/2)

7- Günler:

Belirgin bir gün adı dîvânda geçmemektedir. Sadece "rûz-ı kıyâmet" "rûz-ı cezâ" ve "ferdâ , yarın" ifâdeleri ile hesap günü ifâde edilmektedir:

Fitne-engîz olmada kıddüñ kıyâmet gösterür
Dostum rûz-ı kıyâmetden 'alâmet gösterür (G: 14/1)

Bî-güneh bendelerüñ hâtırını kılma şikest
Korqum oldur ki su'âl olunasın rûz-ı cezâ (G: 1/4)

Ey cefâ-pîşe hazer eyle bugün 'uşşâka
İtdiğün kâr-ı cefâ yânuña qalmaz ferdâ (G: 1/3)

Bugün ben 'aşık-ı zârüñ yıqarsın hâtırın ammâ
Yarın dîvân-ı Hâkda qoymam elden dest ü dâmânüñ (G: 52/4)

Dîvânda gün ile ilgili olarak "şeb, rûz, şeb-tâ-be-rûz, imrûz, bugün, ferdâ" gibi ifâdeler yer almaktadır:

Ġulâm-ı âstân-ı Şems-i dîn ol Nâciyâ imrûz
O 'âlî-mertebet ferdâ seni matrûd göstermez (G: 39/57)

Şeb-tâ-be-rûz hayr du'ân itmede müdâm
Tev'em benimle girye-künân eşk-bâr gül (K: 1/237)

Zihî mihr-i sa'âdet kim ufukdan oldi rahşende
Bürûz etdi şeb-i deycûr-ı dehre rûz-ı rahşende (K: 7/1)

Günle İlgili Unsurlar:**Sabah (Subh, Seher) ve Gece (Şâm, Şeb):**

Sabah vakti güllerin açıp bülbüllerin feryâd ettikleri zamanlardır. Şair kendisini bülbüle sevgilisini de güle benzeterek bu durumu ifade eder:

Şeb rûz olunca nâlelerim gûş iden bilür
Gül-zâr-ı 'aşk goncesinüñ dil-hezârıyuz (G: 8/4)

Sabah, karanlığın sona erdiği aydınlığın her yeri kapladığı zamanlardır:

Nâr-ı şevkiyle yanup cümle fenâ oldu vücûd
Niçe mümkün ki kıla zulmet-i şeb olsa şabâh (G: 10/2)

NGşik gece-gündüz sevgilinin bulunduğu yerde inler:

Kûyuñda senüñ her şeb tâ şubha degin olmak
Hâk-ı der-i 'izzetde der-bânliguma bâ'ış (G: 8/2)

Gece yarısından sabahın ilk zamanlarına kadar edilen dualar Allah tarafından kabul edilir:

Niyâz-ı nîm-şebi koyma tâ seher dilden
Du'â-yı tîr-i Muraduñ hedef-eşer idesin (G: 66/5)

Sevgilinin siyah saçı yüzüne döküldüğü zaman, saç gece, yüz ise gündüz olarak tasavvur edilir:

Ol zülf-i 'anberñnüñ vechüñde dir gören
Şebdür şabâha oldu karın bâm-ı şâm olur (G: 20/3)

8- Dört Unsur:

Çâr unsur da denilen "su, toprak, ateş, hava " öğeleridir. Varlık alemi bu dört ana öğeden ibarettir.

Su:

Dîvânda "su" deryâ, mevc, cûy, bulut, buz, jâle gibi teşbihlerle beyitlerde ifâde bulurlar:

Deryâ:

Tevhîd'e Allah'ın rahmeti denize benzetilmektedir. Bu deryânın yanında kulların günahları bir damla bile değildir:

Şu deñlü rahmeti deryâsı vâsi'dür ki 'indimde
Ki bir kaçre degüldür bende-gânuñ cürm ü 'ışyânı (T: 1/2)

Bir beyitte ise Köprülü-zâde Mustafa Paşa'nın meşrebi denize benzetilir:

Ki deryâ-meşreb ü kân-tab' u ebr-i âsumân-âsâ
Görürler feyz-i luţfuñ cümle 'âlem feyz-i akdemdür (K: 6/15)

Cûy:

Bir beyitte muhabbet suya teşbih edilmiş ve ateş ile birlikte ifade edilmiştir:

Tâb-1 lehebin tîz ider elbetde tokunsa
Âteş-gede-i sînemüze cûy-1 maḥabbet (G: 6/2)

Bazen de aşğın gözyaşları ırmağa benzetilir:

Sîrâb olalı cûy-1 sirişk ile vücûdum
Bu ḥuşk-zemîn devlet-i 'aşkuñda terimdür (G: 13/6)

Bu cûy-1 şirişküm ki akar dîdelerimden
Her katresi her ḥatveñe îşâr-1 diremdür (G: 22/3)

Cûy bazen de kendi anlamı ile ifade edilir:

Ferâmûş eyle âlâmı irişdi şevk eyyâmı
Münâsib yâr ile gâhî kenâr-1 cûy-bâr eyle (G: 80/3)

Buz:

Bir beyitte şair, şiirini buza teşbih eder:

Nâcî demidür nûş ideler teşne-lebâne
Şun şerbet-i eş'ârufî âlûde be-buzuz (G: 36/5)

Jâle (Şebnem):

Bir beyitte şair, gülün yaprağını sayfaya teşbih etmiş onun üzerine yazı yazacak kalemin mürekkebinin ise şebnem olarak ifade etmiştir:

Şafḥa-1 gül üzre yazar vaşfını
Katre-i şebnemle debîr-i hezâr (K: 4/10)

Şair, bakışını jâleye teşbih etmiştir:

Nigâh-1 ḥasret-âlûdum 'izâr-1 yâre düşdükçe
Virür tâb u ṭarâvet jâle-veş gül-zâra düşdükçe (G: 75/1)

Toprak:

Toprak ile ilgili unsurlar "şûre, gerd, kûh, seng, berr, deşt," gibi ifâdelerle beyitlerde geçer:

Şûre: Bir beyitte şair, dünyâyı "kuru toprak" olarak ifade eder:

Şûretâ gerçi cihân hest be-ma'nâ ma'dûm
Ki ba'îden görinen şûre zemînde çü serâb (G: 4/4)

Şair kendi sînesini de "kuru toprak" olarak ifâde etmektedir:

Zahm-âver-ı tîg-ı nıgehûñ sîne-ber olsun
Bu şûre-zemîn devlet-i 'aşkuñda ter olsun (G: 65/1)

Toz (Gerd): Sevgilinin ayvâ tüyleri toza benzetilmektedir:

Görüldi gerd-i ruhsârında yârûñ hatt-ı ser-sebzi
Bilindi ser-be-ser remz-i nikât-ı hatt-ı reyhânî (G: 85/3)

Hatt geldi kıyâs itme dilâ gerd-i ruhında
'Uşşâk-ı belâ-keşlerine hatt-ı emândur (G: 32/3)

Bazı beyitlerde "toz " derd olarak ifâde edilmektedir:

Âteşîn-bâde be-dest-âver olan rindânûñ
Gerd-i mir'ât-ı dilin gerd-i cihân gerd itmez (Kt: 18/1)

Kûh: Dağ bir beyitte yüksekliği nedeniyle, su ile birlikte, anılmaktadır:

Cûy degül âb-ı ruhın dökdi kûh
Rıf'at-ı kadrinde olub şerm-sâr (K: 4/15)

Diğer bir beyitte ise Ferhâd ile birlikte geçmektedir:

Şîrîn peyâmın alsa n'ola vaqtidür gönül
Kûh-ı belâda Kûh-kenûñ şimdi yâriyüz (G: 38/2)

Seng: Beyitlerde sertliği nedeniyle anılır:

Çam degül künc-ı mezellekte yatan şeydânûñ
Bâlişi seng hâk-ı zemîn olsa firâş (G: 43/3)

Şikeste-bâl eylesesun rûzgâr murğ-ı dili
Felâhan-ı sitem-i seng-sârdan şakınuñ (G: 49/4)

Kara (Ber) çöl (Deşt) Badiye:

"Berr" Sultan Mustafa II. ile birlikte anılır:

Ol semiyî-yi Fahr-i 'âlem hâfız-ı dîn Mustafâ
Pâdişâh-ı baħr u ber şâhib-kırân-ı pür-sehâ (K: 3/6)

Çöl bazı beyitlerde, coğrafi anlamında kullanılmıştır:

Mecnûn-sıfat âzâde olan deşt-i fenâda
Şîrîn haberin bu dil-i Ferhâda getürsün (G: 67/2)

Şîrîn-peyâmın almağa Ferhâd-ı dil şabâ
Geşt ü güzâr-ı deşt iderek tâga uğrasa (G: 78/3)

Şair bir beyitte göğsünü çöle benzetir:

Ey hayl-i hayâl hat-i yâr ile nüzûl
Gel deşt-i dile naħl-ı emel bâr-ver olsun (G: 65/3)

Dilâ dâğ-ı derûnum lâle-zâr-ı deşt-i sînemde
Nişândur âteş-i 'aşkından anı uħhuvân şanma (G: 71/2)

Âteş:

Âteş ile ilgili unsurlar, dîvânda "âteş, nâr, dûmân, kül" ifadeleriyle yer alır:

Âteş bazı beyitlerde rengi dolayısı ile ele alınır:

Âteş bahâr-ı hüsününe virmiş hezâr tâb
İçmiş seher ol âfet-i cân âteşin şarâb (G: 5/1)

Âteşin-bâde be-dest-âver olan rindânuñ
Gerd-i mir'ât-ı dilin gerd-i cihân itmez (Kt: 18/1)

Nâr:

Nâr kelimesi âteşin "yakıcılık" özelliği nedeniyle ifade edilir. Âşık için sevgilinin aşkı yakıcı özelliğe sahiptir:

Tûfân-ħîz-i nâr-i gamı sîne-pûş iken
Bâd-ı nesîm zülfi ile buldı iltihâb (G: 5/4)

Bî-tâb u tüvân itdi bizi bâr-ı maḥabbet
Sûzîde kebâb itdi dili nâr-ı maḥabbet (G: 7/1)

Şem'-ı ruḥ-ı cânâneye cân virse 'aceb mi
Dil cânile pervâne-şîfat nâra dolaşdı (G: 86/2)

Âşık, âşk ile bulunduğu bu halin yakıcılığı ile cehennem hallerini karşılaştırır:

Bu hâlet ile dûzaḥa olsa güzer-gehim
Ḥâkister ider nâr-ı caḥîmi güzârımız (Kt: 19/2)

Dumân (Dûd) ve Kül (Hakister):

Kül ve dumân , gönül aşk ilişkisi içinde ele alınır:

Dil sûziş-perestim per yaḫar pervâne-veş ammâ
O şemî'i bezm-i ḥâşü'l-ḥâş-ı 'aşka dûd göstermez (G: 39/4)

Nâr-ı 'aşkuñla gönül yandı kül oldı cânâ
Kalmadı zerre ḫadar mihr-i maḥabbetle hevâ (G: 1/1)

Aşk öyle bir yakıcılığa sahiptir ki adı bile söylense insanın vücûdunu yakar, kül eder:

Yaḫdı ḫâkister itdi cismimüzi
'Aşḫdur çün gelen zebânımuza (G: 76/4)

Hava:

Hava ile ilgili unsurlar, dîvânda "bâd, bâd-ı sabâ, bâd-ı nesîm " şeklinde geçmektedir:

Bâd:

Şair, bazen nefesini "bâd"a teşbih eder:

Bâd-ı semûm-ı âhum eger bâğa uğrasa
Sûzîde ola bergleri dâğa uğrasa (G: 78/1)

Şair, rüzgârlara insanlara ait özellikler vererek de anar:

Ḥâhiş-i iḫsânı ile şubḫ u şâm
Bâd-ı şabâ gülşene kıldı güzâr (K: 4/13)

Ṭûfân-hîz-i nâr-i ğamı sîne-pûş iken
Bâd-ı nesîm zülfi ile buldı iltihâb (G: 5/4)

Nesîm:

Bâd-ı Nesîm haber verici özelliği ile beyitlerde geçer:

Müjde-resân oldu nesîm-i seher
Bâğa gelür diyü şeh-i kâm-kâr (K: 4/6)

Bir beyitte ise sevgilinin saçı ile olan münasebetinden dolayı anılır:

Ṭûfân-hîz-i nâr-i ğamı sîne-pûş iken
Bâd-ı nesîm zülfi ile buldı iltihâb (G: 5/4)

9- Hayvanlar:

Dîvân-ı Nâcî'de birçok hayvanın ismi geçmektedir. Bunları türlerine göre:

Kuşlar

Dörd Ayaklılar

Böcekler ve Sürüngenler: olmak üzere üç ana grupta sınıflandırdık:

Kuşlar:

Dîvân-ı Nâcî'deki kuşlar Bülbül, Hümâ, Şahin, Kartal, Papağan gibi türleri ile ifade edilmektedir:

Bülbül (Hezâr, Andelîb):

Beyitlerde gül ile ilişkisi nedeniyle ele alınır. Gazellerde bülbül âşık, gül ise sevgili olarak tasavvur edilir:

Bülbül her sabah, gülün çevresinde ötmesi nedeniyle beyitlerde yer alır:

Lûlû-yı eşk-i dîdesini bülbülün seher
İtmiş o gûş-ı nâzikine gûş-vâr gül (K: 1/2)

Nağmesini bâğda bülbüllerün
Hüsn-i bahâr eyledi şevk-iştihâr (K: 6/4)

'Andelîb-i dil-i Nâcî ey meh
Zemzeme kılmaları gül-zâr iledür (G: 21/5)

Şeb rûz olunca nâlelerim gûş iden bilür
Gül-zâr-ı 'aşk goncesinüñ dil-hezârîyuz (G: 38/4)

Bülbül bir beyitte kâtip olarak anılır:

Şafha-ı gül üzre yazar vaşfını
Kaatre-i şebnemle debîr-i hezâr (K: 6/10)

Bir beyitte bülbül ile diken bir arada anılır:

Dil firâk-ı yâr ile âgyâra olmaz âşinâ
'Andelîb-ı zârdur kim hâra olmaz âşinâ (G: 3/1)

Gülün bülbüle ulaşan tek unsuru kokusudur:

Bûdur irişen kâm-ı hezâr-ı cânâ
Her demde şüküfte gül-i gül-zâr-ı maħabbet (G: 7/4)

Giceler tâ şubha dek Nâcî meşâm-ı cânına
İrişen bûdur hezâra cânib-i gül-zârdan (G: 61/6)

Hümâ:

Hümâ kuşu mekânsızdır. Bu özelliği nedeniyle gönül, Hümâ kuşuna benzetilir:

'Akl u fikr u kıl u kâl ile bilinmez rütbesi
Dîdeden gâ'ib hümâ-yı lâ-mekânîdür göñül (G: 54/3)

Bazende uçuşu nedeniyle anılır:

Hâk budur kim medhûñe lâyıq edâ taħşîline
Bâm-ı eflâk üzre açardı hümâ-veş perr ü bâl (K: 7/18)

Keklık (Kebg):

Bir beyitte, çabuk avlanması nedeniyle, aşığın gönlüne teşbih edilmiştir:

Hırş-âver olma hâl-i ruħ u kâkûlin görüb
Ey kebg-i dil hâzer ki saña belki dâm olur (G: 20/2)

Sülün (Tezerv):

Bir beyite sevgilinin yerine kullanılmıştır:

Lûlû-yi eşk-i dîdelerim çîne eyledüm
Demdür tezerv-i nâz görüp ağa uğrasa (G: 78/2)

Bir beyitte şair, uçmada ve avcılıkta gösterdikleri başarıdan dolayı, himmetini şahine teşbih etmiştir:

Vahşî gazâl-ı yâr şikâr itmege dilâ
Şâhîn-i himmetim aña 'uqâb eyledüm (G: 58/2)

Papağan (Tûtî):

Konuşmadaki olağanüstü başarısı ve tatlı dili nedeniyle, şairin tabiatına teşbih edilmiştir:

Tûtî-i tab'uña ta'lîm ü ta'allüm Nâcî
Sükkerîn nuḫkı ile eyleyen ol pîrûndür (G: 29/5)

Dörd Ayaklı Hayvanlar:

Dîvânda, dörd ayaklı hayvanlar, Ahû, Esb, Merkeb, Arslan, Kurt ve Koyun türleri ile yer almaktadır. Bunlar çeşitli benzetmelerle dîvânda yer alabildikleri gibi av hayvanı olmaları nedeniyle de yer alabilmektedir:

Ahû (Gazâl):

Dîvân Edebiyatının kâdîm teşbih unsurlarının biri olan Ahû, dîvânda şair tarafından sevgiliye teşbih edilmiştir:

Vahşî gazâl-ı yâr şikâr itmege dilâ
Şâhîn-i himmetim aña 'uqâb eyledüm (G: 58/2)

Esb (Semend):

Dîvânda en çok yer alan hayvandır. Kudret ve kuvveti temsil etmesi nedeniyle bir beyitte "himem" ile beraber anılmaktadır:

Nâcî himem-i esble süvâr râh-ı Murada
Menzilde qalan merkebi terk it feres itme (G: 83/6)

Şu iki beyitte sevgilinin nâzı ata teşbih edilir:

Sen naḫd-i cânı pâyına öñdül ḳosuñ da gör
Tab'-ı semend-i nâzına 'âdet girîz olur (G: 30/3)

Deşt-i berimde hâşıl olan hâşılı eyledüm
Ammâ semend-i nâzı çeküp virmedi 'alef (G: 47/6)

Merkep:

Bir beyitte geçen "merkep " atla beraber kullanılır:

Nâcî himem-i esble süvâr râh-ı Murada
Menzilde kalan merkebi terk it feres itme (G: 83/6)

Arslan (Şîr):

Arslan, avdaki başarısı, cisminin azameti ve pençesinin haşmeti nedeniyle teşbihlere konu olur. Bu nedenle bir beyitte Sultan Mustafa II. yerine istiare yoluyla şîr-i vegâ kullanılmıştır:

Hamle-i evvelde alduñ düşmenuñ tâbûrını
Dest-bürdüñ gördiler kâfirler ey şîr-i veg (K: 3/9)

Kurt (Gürg), Mîşân (Koyun):

Birbiri ile beraber yaşaması mümkün olmayan iki hayvan olan kurt ile kuzu, Sultan Mustafa II.'nin adaleti nedeniyle anılmıştır:

Ey hîdîv-i kâm-bağşum devr-i 'adlûñde n'ola
Gürg-i derrendeyle mîşân kılsalar ülfet revâ (K: 3/13)

Böcekler ve Sürüngenler:

Böcekler ve sürüngenler dîvânda, "pervâne, sülün, mâr" gibi çeşitleri ile yer bulmaktadır:

Böcekler:

Pervâne: Dîvânda şem'e duyduğu sevgiden dolayı geçer. Pervane âşık, şem" ise sevgilidir:

Dil sûziş-perestim per yaçar pervâne-veş ammâ
O şem'i bezm-i hâşü'l-hâş-ı 'aşka dîd göstermez (G: 39/4)

Derd-i hicrânüñ ne bilsun nâ-kesân
Şem'-i 'aşka per yaқан pervânenüñ (G: 51/3)

Nâr-ı 'aşka urmayan cismin ne bilsun sûzişin
Görsün ey şeh şem'e dâ'im per yaқан pervâneyi (G: 82/2)

Şem'-i ruḥ-ı cānāneye cān virse 'aceb mi
Dil cānile pervāne-şıfat nāra dolaşdı (G: 86/2)

Sürüngeñler:

Yılan (Mâr):

Dîvânda iki yerde geçen mâr, birincisi hazine ile olan ilişkisinden dolayı:

Yoksuñ ba'zı mazanne yerde
Genc ḥâlî olımaz mâr iledür (G: 21/2)

İkincisinde ise sevgilinin saçına teşbihle anılır:

Zülfî heves eyleyerek 'âşık-ı şeydâ
Pây-i emel-ı hayret ile mâra dolaşdı (G: 86/4)

10- Bitkiler:

Bitkiler çeşitli teşbih ve istiare unsuru olarak dîvânda yer alır:

Ağaç ve Çeşitleri:

Dîvânda ağaçlar, "çınâr ve serv " gibi iki çeşiti ile yer alır:

Çınâr:

İri gövdesi, uzun boyu ve ele benzeyen yaprakları çınarın önemli unsurudur. Dîvânda "el açmış" deyimini ile fakirliğin ifadesi olarak yer almıştır:

Var ise deryûze-i lutfun ider
Sebz-verin şanma el açmış çınâr (K: 4/12)

Serv:

İnce uzun boyu, düzgün duruşu, rûzgârın tesiri altında kaldığında ona uygun bir şekilde sallanması ile dîvânda yer alan servi, bu özellikleri nedeniyle sevgiliye benzetilir:

Ol serv-şad u hoş-revişi ol büti ey dil
Âğûşa çeküb iki kolum oldı çelîpâ (G: 2/2)

Zemîn-i sînede ḥâşıl o serv-i âzâduñ
Vücûd-ı nâzikini rûzgârdan şakınuñ (G: 49/2)

Ol serv-kađũn pâyına yüz sürmek olur mı
Bir laħza direng eylemez ol rũh-ı revândur (G: 31/4)

Dilberân-ı serv-kâmet şaf çeküb nezzâreme
İhtiyâr itdüm kađũn bu cümleden bâlâ bilür (G: 33/3)

Meyve ve Çeşitleri:

Dîvânda meyve ile ilgili olarak iki kelime geçer: "Mîve ve sîb".

Şair, Abdulhalîm Çelebiye yazdığı kasidede ona şu şekilde dua eder:

Mîve-dâr eylesun vücûduñı Hâk
Şecer-i zâtuñ ola Tûba-mişâl (K: 2/17)

Lugaz'da sîb ile ilgili geçen ifâde ise şu şekildedir:

Sîb-i ten pür-dâğ ber-sîmîn kemer der-hırka-pûş
Nâciyâ 'ârif olanlar neydüğün iz'ân ider (L: 6)

Çiçek Çeşitleri ve Çiçekle İlgili Unsurlar:

Dîvânda çiçekler "gül ve lâle" olmak üzere iki çeşiti ile yer alır. Biz birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak telakki ettiğimiz gül, gonca ve dikenini de bu sınıflandırmaya dahil ettik:

Gül: Dîvânda en çok sözü edilen çiçektir. Hatta dîvânda "gül" redifli bir kaside de yer almaktadır. Gazellerde gül sevgilinin simgesidir. Dîvânda gül şu özellikleri ile anılır:

Rengi nedeniyle sevgilinin yüzü güle teşbih edilir:

Eyler hemîşe reng-i ruhın tâb-dâr gül
Cân-ı hezâr-ı zârı ide dâğ-zâr gül (K: 1/1)

Şûfi teħâşi eyledi vechüñe bakmadan
Aħmak ne bilsun ey gül-i ra'nâ şafâ-nazar (G: 19/2)

Kokusu nedeniyle:

Bûdur irişen kâm-ı hezâr-ı câna
Her demde şüküfte gül-i gül-zâr-ı maħabbet (G: 7/4)

Bu geşt ü güzâr eylemeden gülşen-i kûyuñ
Ey gonca-ı fem v'ey yüzi gül hâşılı bûdur (G: 34/4)

Yapraklarının şekli nedeniyle:

Te'şîr-i tîr-î âh-î 'anâdîli bilmese
Tutar mı idi dest siper şems-vâr gül (K: 1/4)

Baharda açılması nedeniyle:

Bahâr-î hüsni-î hulkuñla müzeyyen oldı çün 'âlem
Şafâ kesb idecek demdür ırışdı gül de gülşen de (K: 7/3)

Gonca: Dîvânda gonca ile ilgili yer alan ifadeler ise şunlardır:

Abdülhalîm Çelebi için yazılan kasidede gülün itibâr bulmasının sebebi, gonca iken başına giydiği sikke olarak ifade edilmektedir:

Ger koymayaydı sikkeñi çün gonca-i vakit
Tâ bulmaz idi buncılayın i'tibâr gül (K: 1/7)

Gonca çoğu zaman sevgilinin yerine kullanılır:

Şeb rûz olunca nâlelerim gûş iden bilür
Gül-zâr-î 'aşk goncesinüñ dil-hezâriyuz (G: 38/4)

Zaman olur göremez Nâciyâ o gonca-i ter
Hezâr-î zâr-î garîbi hezâr yaklaşsa (G: 77/5)

Bir beyitte târîh için malzeme olarak kullanılır:

Gonceden ref' olunca harf-î câ
Oldı târîh "şeyh-i gonca-i âl" (K: 2/23)

Hâr: Dîvân'da râkib'e teşbih edilir:

Dil firâk-î yâr ile âgyâra olmaz âşinâ
'Andelîb-î zârdur kim hâra olmaz âşinâ (G: 3/1)

Dest-dâmen güli gör hâr iledür
Yâr elbet bile âgyâr iledür (G: 21/1)

Lâle:

Dîvânda bir beyitte rengi nedeniyle anılır:

Tîr-î müje-i sîne-güzârı nazarîdur
Tâ lâle-i peykâmı anuñ cânda açılun (G: 64/4)

Çemen Çemen-zâr, Sebz, Sebze-zâr, Gülşen, Gül-zâr:

Çemen:

Çemen, ağaç ve çiçeklerin bulunduğu çayır, bahçenin oturulacak gölgelik, çayırılık kısmıdır. Bu nedenlerden dolayı cennete benzetilmektedir:

Şahn-ı çemen oldı behişt-i berîn
Feyz-resân oldı cihâna bahâr (K: 4/2)

Sebz, Sebze-zâr:

Mekân olarak düşünülduğünde çimenlerle kaplı bir yer olan sebz, gülün hançerini gezdirdiği yer olarak düşünülmüştür:

Ser-tîz-ı nîş-i neşterini cân düşmenüñ
İtmiş miyân-ı sebzede hançer güzâr gül (K1/13)

Bu beyitte ise sebze-zâr, eğlenilen yer olarak zikr edilmiştir:

Mey ü mâhbûbile kaşduñ Murad almağsa dünyâdan
Bu dem bir vaqt-i hoş-demdür gel 'azm-i sebze-zâr eyle
(G: 80/2)

Gülşen, Gül-zâr:

Dîvânda yer olarak ençok zikr edilen yer gül bahçesidir. Çeşitli teşbih ve istiârelere konu olmuştur:

Gül bahçesi güllerin yetiştiği ve gül kokularının her tarafa dağıldığı, içinde bülbüllerin öttüğü yerdir:

Şadâ-yı 'andelîbi her seher gülşende gûş eyle
Bu demlerde müdâm-ı sâğar-ı lebrîzi nûş eyle (G: 74/1)

Giceler tâ şubha dek Nâcî meşâm-ı cânına
İrişen bûdur hezâra cânib-i gül-zârdan (G: 61/67)

'Andelîb-i dil-i Nâcî ey meh
Zemzeme kılması gül-zâr iledür (G: 21/5)

Gülşen, bazen sevgilinin bulunduğu yerdir:

Bu geşt ü güzâr eylemeden gülşen-i küyuñ
Ey gonce-ı fem v'ey yüzi gül hâşılı bûdur (G: 34/4)

Bazen dünyâ da gülşene teşbih edilir:

Mey ü maḥbûb iledür gülşen-i dehrûñ zevkı
‘Ârifâ zevk ide gör kâm alasin dünyâda (Kt: 26/1)

11- Eşya:

Süs Eşyaları:

Kıymetli taşlar ve maddeler:

Dîvân'da kıymetli taşlar "gevher, cevher, altın, gümüş ve la'î " gibi beş çeşiti ile yer alır:

Gevher, güher, cevher, cevâhîr:

Bu başlık altında ele alınan taşlar çeşitli teşbih unsurları ile dîvânda yer alır:

Gevher-i yektâ-yı yem-i ma‘rifet
Mîhr-i dirâşân-i sipîhr-i vaḳâr (K: 6/8)

Şol bilinmez derd-i ‘aşkuñ râz-dâmidur gönül
Çeşm-i cânuñ bir mücevher sürme-dânidur gönül (G: 54/1)

‘Arş u kürsî levḥ-i maḥfûz u kalem bi'l-cümle hem
Cevher-i ferdüñ ḥaḳîḳat derc ü kânîdür gönül (G: 54/4)

Ḥûn-kaṭre-i zaḥm-ı dilimüz jeng-zidâdur
Tîğ-i niğeh-i cevherisi ḳanda açilsun (G: 64/2)

Ḥüsrev-i dîn-perver ü dâñâ dilâ
Ey güher-i ḳadr-i bülend-i‘tibâr (G: 6/16)

Yenşurakallâhu naşren ‘azîz
Ey güherîn tîğ-i ḳazâ-iḳtidâr (K: 6/19)

Böyle elfâz-ı güher-rîz ile güftâre gelüb
Ḳılsa ben ‘âşıkımı ḳayd-ı kederden âzâd (G: 11/3)

La'î:

Bu taş renginden dolayı sevgilinin dudağına teşbih edilir. Dîvânda da sadece bu özelliği ile yer alır:

Sâkî elüñde dâ'im câm-ı şarâb göster
Rindân-ı bâde-nûşa la'l-i müzâb göster (G: 24/1)

Ķânûn-ı şifâ 'âdet olan şerbet-i la'lüñ
Biz haste-i dil-teşnesiyüz hayli zamândur (G: 32/4)

Düşmez güzelim câm-ı leb-â-leb elimizden
Keyfiyyetini la'l-i lebüñ anda yoklarız (G: 41/4)

Nâci-i haste zebûn hâline yâ Rab rahm it
Derd ü miñnetle gözüm yaşını la'lîn itdüm (G: 54/5)

Dürr, lûlû:

Şair şiirini ipliğe memduhun vasıflarını ise inciye benzetir:

Çıkardı dürr-i evşâfuñ çeküb ser-rişte-i nazma
Dil-i dâniş-pezîrim çün mişâl-i sâhil-i yemdür (K: 8/23)

Şair, bazen de nasihatlarını inciye benzetir:

Mürîd-i şeyh-i câm ol Nâciyâ ger devlet isterseñ
O merd-i kâmilüñ dürr-i kelâmın zîb-i gûş eyle (G: 74/5)

Nâci tamâm pend ü naşîhat-şinâs olan
Dürr-i kelâmı kılsa sezâ gûşvâr-ı gûş (G: 45/5)

Bazen de gözyaşlarını inciye benzetir:

Lûlû-yı eşk-i dîdesini bülbülüñ seher
İtmiş o gûş-ı nâzikine gûş-vâr gül (K: 1/2)

Lûlû-yı eşk-i dîdelerim çîne eyledüm
Demdür tezerv-i nâz görüp ağa uğrasa (G: 78/2)

Zer ü Sîm:

Altın ile gümüş bir beyitte çemenin, saçmak üzere kullandığı nesnelere olarak karşımıza çıkar:

Sîm ü zerîn her taraf îşâr için
Eylese âmâde çemen vechi var (K: 4/5)

Kokular:

Dîvânda yer alan tek koku çeşiti anberdir. Dîvânda yer aldığı iki beyitte de sevgilinin saçının kokusu olarak karşımıza çıkar:

Ol zülf-i 'anberînüfî vechûnde dir gören
Şebdür şabâha oldı qarîn bâm-ı şâm olur (G: 20/3)

Meşâm-ı câna geldi bûy-ı zülf-i 'anber-âgînüñ
Mu'atâr oldı anuñla irişdi câna hayrânî (G: 85/5)

Diğer Unsurlar:

Dîvânda yer alan diğer unsurları da şu şekilde sıralamak mümkündür:

Sürme-dân: İçine sürme konulan eşyadır. Şair gönlünü sevgilinin mücevher sürme-dânına teşbih etmiştir:

Şol bilinmez derd-i 'aşkuñ râz-dânıdur gönül
Çeşm-i cânuñ bir mücevher sürme-dânıdur gönül (G: 54/1)

Âyîne:

İçine düşen veya karşısına gelen şekli aksettirmek gibi özelliği bulunan ayna, bu özelliği ile beyitte yer almaktadır. Bu beyitte kalb aynaya teşbih edilmiştir:

Âyîne-i kalbimde yine cilve-nümâdur
Şad-merhale dûr olsa eger rûy-ı maḥabbet (G: 6/3)

Hâtem, Mühr:

Hükümdarlık sembolü olarak kullanılan mühür, genellikle Hz. Süleymân ile beraber anılır. Dîvân-ı Nâcî'de ise Süleymân Paşa'nın sadaretine düşürülen târîhde geçer:

Îlâhî fazl u iḥsânuñla bendeñ âşaf-ı dehrüñ
"Süleymân-ı zamâna mühr-i devlet ola zîbende" (K: 7/20)

Gûş-vâr:

Küpe dîvândaki beyitlerde şu şekilde yer almaktadır:

Nâcî tamâm pend ü naşîhat-şinâs olan
Dürr-i kelâmı kılsa sezâ gûşvâr-ı gûş (G: 44/5)

Lûlû-yı eşk-i dâdesini bûlbülûñ seher
İtmiş o gûş-ı nâzikine gûş-vâr gül (K: 1/2)

12- Yiyecek maddeler:

Kebâb:

Şair, aşk sofrasında kendi ciğerini kanlı kebâb olarak ifade etmektedir:

‘Âşıkunî derd ü belâ renc ü ‘anâdur hûnı
Hân-ı ‘aşk içre ciger-pâreleri kanlı kebâb (G: 4/3)

Ekmek (Nân):

Ekmek, Süleymân Paşa'nın sadaretine düşürülen târîhde yer alır:

Ziyâfet eyledüñ halk-ı cihânı yoklayub nânı
Bu kâr-ı zevk-bahşuñla gönüller şevk-ver zinde (K: 7/4)

13- İçecek maddeler:

Dîvân'da adı en çok geçen içecek, şaraptır. Dîvân'da adı geçen diğer bir içecek ise şerbettir:

Şarâb:

Dîvânda şarap; rengi, şarhoşluk hali vermesi nedeniyle ele alınır. Sâgar, câm, piyâle gibi nesnelere birlikte anılır. Rengi kırmızıdır. Bazı beyitlerde, sevgilinin dudagina teşbih edilir:

Bi-hamdillâh bahâr irdi şafâ kesb idecek demdür
Getür sâkî şarâb-ı ergavânî dâfi'-i gamdur (K: 6/1)

Dîde çün ‘aks-ı ruhın sâgar-ı meclisde görüp
Eyledi eşk-i terin dâneleyüp nuql-i şarâb (G: 4/2)

Âteş bahâr-ı hüsüne virmiş hezâr tâb
İçmiş seher ol âfet-i cân âteşîn şarâb (G: 5/1)

Gel ey sâkî getür câm-ı şarâb-ı la'l-i rümmânî
Helâk itdi humâr-ı derd ü gam ser-cümle mestânı (G: 85/1)

Nüh-cür'a-ı câm-ı meyimüz rafl-ı girândur
Erbâb-ı mey-âşâm aña ez-dil nigerândur (G: 31/1)

Olsun piyâle leb-rîz gelsün müdâm devre
Ehl-i mezâkı ey dost 'aql-ı hârâb göster (G: 24/3)

Câm-ı lebûfile mest-i müdâm-ı maḥabbete
Sâz-ı nevâ-yı savt-ı 'Acem Nakş-ı bend olur (G: 28/4)

Şadâ-yı 'andelîbi her seḥer gülşende gûş eyle
Bu demlerde müdâm-ı sâgar-ı lebrîzi nûş eyle (G: 74/1)

Şerbet:

İlaçlar ile arasında, karışım olması itibariyle, sıkı münasebet bulunanan, genellikle birlikte anılan, hatta bazan ilaç yerine kullanılan şerbet, tatlı ve lezzetli oluşu ile önemlidir. Bir beyitte sevgilinin dudağına teşbih edilir:

Kânûn-ı şifâ 'âdet olan şerbet-i la'lûñ
Biz ḥaste-i dil-teşnesiyüz ḥayli zamândur (G: 33/4)

Diğer bir beyitte ise şâir, şiirini şerbete teşbih eder:

Nâcî demidür nûş ideler teşne-lebâne
Şun şerbet-i eş'ârûñî âlûde be-buzuz (G: 36/5)

14- Giyim eşyası ve ilgili unsurlar:

Destâr, Cübbe, Rîdâ:

Dîni ve tasavvufî mertebelere delalet eden bu üç giyisi bir arada zikr edilmiştir:

Rîdâ vü cübbe vü serde sûd göstermez
Fenâ erbâbı şûrî şeyle dil ḥoşnûd göstermez (G: 39/1)

Hırka:

Dervîşlerin giydikleri, kalın kumaştan yapılmış içi pamukla beslenmiş ceket uzunluğundaki giyecek olan hırka dîvânda dervîşliğin alameti olarak geçmektedir:

Urub terkin kabâ vü atlas u dîbânuñ ey sâlik
Bu gün râh-ı maḥabbetde vücûduñ hırka-pûş eyle (G: 74/3)

Sîb-i ten pür-dâg ber-sîmîn kemer der-hırka-pûş
Nâciyâ 'ârif olanlar neydüğün iz'ân ider (L: 6)

Sikke:

Sikke, tepesi, giyilen kısma nazaran pek az incelen ve boyu bir karış üç parmak olan, dövme keçeden yapılmış, içiçe geçmiş, iki kat bir külahdır. Dîvânda şu şekilde ifade edilmektedir:

Ger koymayaydı sikkeñi çün gonce-i vakit
Tâ bulmaz idi buncılayın i'tibâr gül (K: 1/7)

Kumaşlar:**Kabâ, Atlas, Dîbâ:**

Dîvânda, bu üç kumaş zenginliğin sembolü olarak ifade edilmektedir:

Urub terkin kabâ vü atlas u dîbânuñ ey sâlik
Bu gün râh-ı maḥabbetde vücûduñ hırka-pûş eyle (G: 74/3)

15- Ev Eşyası:**Bâlîn, Bâliş, Firâş:**

Bâlîn-i nâza ser koyup ol meh günûde-sâz
Korxum odur ki nâlelerimden gezend olur (G: 28/2)

Ġam degül künc-ı mezellette yatan şeydânuñ
Bâlişi seng ḥâk-ı zemîn olsa firâş (G: 43/3)

16- Muhtelif kaplar ve diğ er ev iç i unsurlar:

Dîvânda geçen diğ er eş yâları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Kadeh (sağ rak, piyâle, sâgar, peymâne):

Teh cur'a-ı sağ râk-ı maḥabbetle ḥarâbız
Keyfiyyetini bâdemüzüñ Cem bile bilmez (G: 40/2)

Şoḥbetine koymaz elbet Nâciyâ rindân-ı 'aş k
Mest-i sağ râk-ı maḥabbet olmayan bîgâneyi (G: 82/5)

Olsun piyâle leb-rîz gelsn müdâm devre
Ehl-i mezâki ey dost 'âkl-ı ḥarâb göster (G: 24/3)

Nâciyâ meclis tamâm âmâdedür
Devre gelsun vaḳtidür peymânenüñ (G: 51/6)

Tabak:

Eyler nişâr maqdemine gül tabak tabak
Aḥbâb-ı şâdıkuña şehâ bi-şumâr gül (K: 1/14)

Zücâce:

Göñül zücâcesini inkisârdan şakınuñ
Derûñda râz-ı dili gamgüsârdan şakınuñ (G49/1)

Şem':

Nâr-ı 'aşka urmayan cismin ne bilsun sûzişin
Görsün ey şeh şem'e dâ'im per yakan pervâneyi (G: 82/2)

Kandil (Sirâc):

Hâne-i kalbe ziyâ virdi cemâlün pertevi
Ref'-i zulmet eyler elbet olsa bir yerde sirâc (G: 9/2)

DEĞERLENDİRME

17. yy.'da yaşamış ve Mevlânâ Asitanesi'nden sonra Mevlevî tarikatının en büyük üç dergahında şeyhlik yapmış olan Nâcî Ahmed Dede'nin adı maalesef ki şurara tezkireleri dışında pek az zikr edilmiştir.

Dönemin kaynaklarında 'âlim, fâzıl ve mürettep bir divan sahibi olarak zikr edilen Nâcî Ahmed Dede, her nasılsa, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminde ilk örnekleri görülen batı tarzı edebiyat tarihlerinde adı sanı geçmez olmuştur. Bu durum Mevlevî Şairler üzerinde fikir beyan eden çalışmalarda da değişmemektedir.

Nâcî Ahmed Dede ve Divanı üzerinde yaptığımız bu çalışmada şu sonuçlara varılmıştır:

1- Nâcî Ahmed Dede, bazı kaynaklarda zikr edildiği gibi Konyalı değil, Bursalı'dır.

2. Bursa Mevlevîhânesi Şeyhi Salih Zihni Dede'ye intisab ederek Mevlevî Tarikati'ne girmesine rağmen "çilesini" Galata Mevlevîhanesi Şeyhi Adem Dede yanında çıkarmıştır.

3. Nâcî Ahmed Dede ile Pendârî Ahmed Dede farklı kişilerdir.

4. Nâcî Ahmed Dede'nin elimizde bulunan eksik istinsah edilmiş divanından da anlaşıldığı üzere divan edebiyatı geleneğini iyi temsil etmiş bir şairdir.

5. Nâcî Ahmed Dede gibi eseri bir köşede kalmış, kendisi unutulup gitmiş birçok Divan şairi vardır. Bu şairler ve eserleri hakkında gerekli çalışmalar yapılmadıkça Divan edebiyatını bir bütün olarak değerlendirmek mümkün olmayacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- Ali Enver, Semâhâne-i Edeb, İstanbul 1309.
 ARSLAN, Prof. Dr. Mehmet, Osmanlı Makaleleri, İstanbul 2000.
 AYAN, Prof. Dr. Hüseyin, "Mevlevî Şairler", Türk Dili, S. 492, Ankara 1982, s. 456-460.
 Ayvansaraylı Hâfız Hüseyin, Hadîkatü'l-Cevâmî, İstanbul 1281.
 BAYAR, Muharrem "Bolvadin Mevlevîhânesi ve Pendârî Kârî Ahmed Dede", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl 2, S. II, s. 225-231.
 BİLGEGİL, Prof. Dr. M. Kaya, Edebiyat Bilgi ve Teorileri, İstanbul 1989.
 Büyük Türk Klasikleri (Ötüken - Söğüt), C. 5, İstanbul 1987.
 ÇAVUŞOĞLU, Dr. Mehmed, Necatî Bey Dîvânı'nın Tahlîli, İstanbul 1971.
 DANIŞMEND, İsmail Hamî, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. 3, İstanbul 1961.
 DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, İstanbul 1993.
 DİLÇİN, Cem, Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara 1983.
 EROL Dr. Erdoğan, Sükkerî Dîvânı Ankara 1994.
 Evliyâ Çelebi, Seyâhatnâme, C. 1, İstanbul 1314.
 GENÇ, Yrd. Doç. Dr. İlhan, "Mevlevî Edebiyatı Üzerine Bir Değerlendirme", Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, C. VII, İzmir 1993, s. 129-144.
 GÖLPINARLI, Abdülbaki, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul 1983.
 -----, Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler Ve Atasözleri, İstanbul 1977.
 -----, Dîvân Şiiri Antolojisi, İstanbul 1954.
 -----, Mevlevî Adâb ve Erkânı, İstanbul 1963.
 -----, Tasavvuf, İstanbul 2000.
 GÖKYAY, Orhan Şaik (Hz.), Katip Çelebi'den Seçmeler, İstanbul 1968.
 GÖYÜNÇ, Nejat, "Osmanlı Devletinde Mevlevîler", Belleten, Ankara 1919 (213), s. 351-358.
 HORATA Osman Esrâr Dede, Esrâr Dede Dîvânı, Ankara 1998.
 KAPLAN Mahmut, Neşâtî Ahmed Dede, Neşâtî Dîvânı İzmir 1996
 IŞIN, Ekrem, "İstanbul'un Mistik Tarihinde Mevlevîhâneler", İstanbul, S. 4, İstanbul 1993.
 İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu, III C. İstanbul 1968.
 İPEKTEN, Haluk, Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, İstanbul 1999
 KARA, Prof. Dr. Mustafa, "Ahmed Cunûnî Dede ve Bursa Mevlevîhânesi" Tarih ve Toplum, C. 11, s. 282.

Kâtip Çelebi, Mîzanü'l Hakk Fî İhtiyarî'l-Ahakk (Hz. Orhan Şaik GÖKYAY), İstanbul 1972

KEMİKLİ, Dr. Bilal, Sunullâh-ı Gaybî Dîvânı (İnceleme-Metin), İstanbul 2000.

KOÇU, R. Ekrem, Beşiktaş Mevlevîhânesi, İstanbul Ansiklopedisi, C. 5, İstanbul 1960.

Kuran-ı Kerim Ve Meali (Hz. Elmalılı Hamdi Yazır) İstanbul 1993.

KUT, Turgut "İstanbul Hânkâhları Meşâyihî" In Memoriam Abdülbaki GÖLPINARLI Hâtıra Sayısı I, Harvard 1995, s. 32.

MAZIOĞLU, Hasibe, Türk Edebiyatı Eski, Türk Ansiklopedisi Ankara 1982

C. 32, s. 123-130.

Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî (Hz. Nuri AKBAYAR), C. 4, İstanbul. 1996.

Mehmed Şemseddin, Yadiğâr-ı Şems (Hz. Mustafa KARA), Bursa 1998.

Mehmed Ziyâ, Merâkız-ı Mühimme-i Mevleviyyeden Yenikapu Mevlevî-hânesi, İstanbul 1329.

Mîrzâ-zâde Sâlim Mehmed Emin, Tezkîre-i Sâlim, İstanbul 1315.

Muallim Nâcî, Lugat-ı Nâcî, İstanbul 1995.

Nâcî Ahmed Dede, Dîvân-ı Nâcî, İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi T: 1245/1

Redhouse Türkçe-İngilizce Sözlüğü, İstanbul 1991.

OCAK, Prof. Dr. Yaşar, "Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar Ve Mevlevîler (XIII-XVIII. Yüzyıllar) Meselesine Kısa Bir Bakış", Türkiyat Araştırmaları Dergisi (II. Milletlerarası Osmanlı Devletinde Mevlevîhâneler Kongresi Özel Sayısı), Konya 1996, S. 2, s. 17-22.

OLGUN, İbrahim, DRAHŞAN, Cemşit, Farsça-Türkçe Sözlük, Ankara 1984.

ONAY, Ahmet Talât, Eski Türk Edebiyatı Mazmunlar ve İzahı, İstanbul 1996.

ÖNDER, Mehmed, Mevlevîlik, Ankara 1992.

ÖZÖNDER, Doç. Dr. Hasan, "Kahire Mevlevîhânesi" 6. Millî Mevlânâ Kongresi Bildirileri, Konya 1992, s. 177.

PALA, İskender, Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, 2 C. Ankara 1989.

-----, "Edebî Çehresiyle Mevlevîhâneler", S.Ü., Türkiyat Araştırmaları Dergisi (II. Milletlerarası Osmanlı Devletinde Mevlevîhâneler Kongresi Özel Sayısı), Konya 1996, S.2, s. 31-42.

Sâkîb Mustafa Dede, Sefîne-i Neffise fi'l-Menâkıbî'l- Mevleviyye, Mısır 1283.

SEFERCİOĞLU, Yrd. Doç. Dr. M. Nejat, Nev'î Dîvânı'nın Tahlîli, Ankara 1990.

Şemseddîn Sâmi, Kâmûs-ı Türkî, İstanbul 1317.

- 1993 Şeyh Galib Dede, Şeyh Galib Dîvânı II C. (Hz. Naci OKÇU), Ankara
- Şeyhi Mehmed Efendi, Vekâyi-i Fuzalâ, C. 5, İstanbul 1985.
- ŞÜKÜN, Ziya, Gencine-i Güftar III C, İstanbul 1996.
- Tâhirü'l-Mevlevî, Edebiyat Lügati, İstanbul 1994.
- TANRIKORUR, Barihüdâ, "Bir Eğitim Mimarisi: Mevlevî Matbah-ı Şerifi" I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi, Konya 1987, s. 271-297.
- TARLAN, Ali Nihat, Şeyhi Dîvânı'nı Tetkik, C. 1, İstanbul 1934.
- TATCI, Yrd. Doç. Mustafa, Hayretî'nin Dinî-tasavvufî Dünyâsı, Ankara 1998.
- TOLASA, Dr. Harun, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyâsı, Ankara 1973.
- Türk Dili ,Türk Şiiri Özel Sayısı II (Dîvân Şiiri) S. 415-416-417 Temmuz-Ağustos-Eylül 1986.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Dergah), Safayi Mad., 7.C., İstanbul 1990, s. 411.
- ULUDAĞ, Prof. Dr. Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1999.
- ÜLKÜSAL, Müstecib, Kırım Türk-Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını), İstanbul 1980.
- Vânî Mehmed Efendi Kongresi Tebliğleri, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, Kayseri 1998
- YAKIT, İsmail, Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, İstanbul 1992.

İKİNCİ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

Dîvân-ı Şeyh Nâcî El-Mevlevî Kâddese Sırrahu Ta'âlâ

1

Der Tevhîd-i Cenâb-ı Bârî

Bismillâhirrahmânirrahîm

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

- 1 Güneh-kâr olmada Nâcî müşârün-bi'l-benân olsam
Ne gam çün kim Hudâ'nuñ 'afv u gufrân itmedür şânı
- 2 Şu deñlü rahmeti deryâsı vâsi'dür ki 'indimde
Ki bir kaçre degüldür bende-gânuñ cürm ü 'işyânı

2

Der-Na't-ı Resûl-i Kibriyâ 'Aleyhi Efdalü't-Tahâyâ

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)

- 1 Bir bende ki âzâd ola elbetde olur şâd
Ammâ ki senüñ bendeñ olan bende olur şâd
- 2 Lutf eyle eyâ pâdişeh-i mülk-i şefâ'at
Nâcî kuluña eyle şefâ'at k'ola dil-şâd

- 12 Kim görse vech-i pâkûñi cân-dâruñ olmaya
Bendeñ gibi hezâr-zârdur nizâr gül
- 13 Ser-ûz-ı nîş-ı neşterini cân düşmenüñ
İtmiş miyân-ı sebzedede hânçer güzâr gül
- 14 Eyler nişâr maqdemine gül tabağ tabağ
Ahbâb-ı şâdıkuña şehâ bî-şumâr gül
هرکز نوید چشم فلك انچنین اثر
همچون کمال ذات تویک غنجه زار کل
- 15 İsmi Halîm u tab‘ı selîm ‘âlim ü ‘alîm
16 Gelmez zamâna sencileyin şâh-vâr gül
- 17 Sensin o pâdişâh-ı hâkîkat-şi‘âr kim
Züvvâr-ı dergehuñi ider der-kenâr gül
- 18 Ağşân-ı nahl-ı zâtını yâ Râb müdâm kıl
Tutsun cihânı ser-te-ser ol gönçe-zâr gül
- 19 Çün ‘andefîb bâğ-ı celâlüne k'eyledüm
Şîven-tırâz-ı nâlelerüm şu‘le-bâr gül
- 20 Her dem nigâh-ı gûşe-i çeşmüñle zindedür
Nâcî-şifat anuñçün ider cânı nişâr gül
- 21 Kaşdum cenâb-ı hazretüne bir vesîledür
Dilde şenâñ ü elde hemân yâdigâr gül
- 22 Buldı qarâr medh ü şenâñ eylemek muhâl
Ey âfitâb-ı şâhid-i ma‘nâ bahâr gül
- 23 Şeb-tâ-be-rûz hayr du‘âñ itmede müdâm
Tev‘em benimle girye-künân eşk-bâr gül
- 24 ‘Ömr-ı mezîd u devlet ü ‘izzet-füzûnla
Yevmüñ çü ‘îd ü leylüñ ola şu‘le-dâr gül
- 25 Dâ‘im felekde mihr ü meh itdükçe gerdişi
Olsun nihâl-i zâtuñ ile üstüvâr gül

Târîh Berây-ı Seccâde-nişîn-Şoden-i 'Abdu'l-Ḥalîm Efendî

(Fe'ilâtun Mefâ'ilün Fe'ilün)

- 1 Ḥamdü-lillah Ḥudâ-yı celle celâl
Virdi bu bendesine 'aql-ı kemâl
- 2 Bahr-ı cûdı temevvüc itdükce
Sâhil-i şab'uma getürdi le'âl
- 3 Feyz-i luṭf-ı vücûd-ı muṭlaḳdan
Çihre-perdâz olur hemîşe maḳâl
- 4 Cilve-gerdür derûn-ı sînemde
Şâhid-i ma'nâ âfitâb mişâl
- 5 Oldı esbâb-ı medḫüñ âmâde
Bulunur sözlerimde ḥüsn-i me'âl
- 6 Ey gül-i gül-'izâr-ı âl-ı Resûl
V'ey ciger-gûşe-i cenâb-ı Celâl
- 7 Yaraşur zâtuña dinilse n'ola
Naḳd-i vaḳt-i niyâz güzîde-i âl
- 8 Cedd-i pâkuñ yerine iclâsuñ
Gördüğüm dem d'uâ idüb fi'l-ḥâl
- 9 Ola şad sâl 'ömrüñ 'izzetle
Ḥabbezâ ḥabbezâ te'âl te'âl
- 10 Vaşfiñüñ biñde birin itmekde
Kâşırım kâşırım budur baña dâl
- 11 Ger Murad eylesem biraz medḫüñ
Nice mümkin olur bu emr-i muḫâl
- 12 'Arşa-yı nazmı başa teng eyler
Kâplar eczâ-yı cismi eşgâl

- 13 'Âcizim 'âcizim tamâm 'âciz
Medhûñde degül bu cây-ı su'âl
- 14 Umarız kim bu hân-ı lutfuñdan
Bendegânuñ ola rübûde-nevâl
- 15 Zannum oldur ki devr-i bezmüñde
Fuķarâ olalar heme hoş-hâl
- 16 Lâzım oldı şenâña 'azm itmek
Şimdiden soñra ey firişte-hışâl
- 17 Mîve-dâr eylesun vücûduñı Hâķ
Şecer-i zâtuñ ola Tûba-mişâl
- 18 Dâ'im u ķâ'im olsun 'âlemde
Olduğunca felekde bu meh u sâl
- 19 Rûzgâruñ havâdişâtındañ
İrmesun tab'-ı nâziküñe melâl
- 20 Mihr-i cân-ı hevâ-yi behmenden
İde maħfûz İzid-i müte'âl
- 21 Nâciyâ tâlib-i niyâz olalum
Tâ ki el vire pây-bûs-i vişâl
- 22 Bu yeter bendeñe sa'âdet kim
Ola câ meclisüñde şaff-ı ni'âl
- 23 Ğonceden ref' olunca ħarf-ı câ
Oldı târiķ "şeyķ-i ğonce-i âl"
Sene (10)72

5

Der-Sitâyiş-i Şâh-ı Cihân Sultân Muştafâ Hân Ma'a-Târîh

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

- 1 Hamdü-lillah müjde ey dil Hâlık-ı 'arz u semâ
Bendegânuñ cürmini 'afv eyleyüp kıldı 'atâ
- 2 Luţfuñuñ âşârını mümkün mi ta'rîf eylemek
'Âcizâne eyleriz dergâhına şükr ü şenâ
- 3 Böyle bir Dâra-neseb sultân-ı 'âdil virdi çün
Olsalar âsûde 'âlem halkı devrinde sezâ
- 4 Merhamet şefkat za'ife kârûñ ey hulq-ı hasen
Vechi vâz zâtuña dirsem sâye-i luţf-ı Hudâ
- 5 Saltanat olsun mü'eyyed devlet ü 'ömrüñ mezîd
Ey şehen-şâh-ı mu'azzam bendeñe budur du'â
- 6 Ol semiy-y-i Fahr-ı 'Âlem hâfız-ı dîn Muştafâ
Pâdişâh-ı bahr u ber şâhib-kırân-ı pür-sehâ
- 7 Cedd-i emcâduña sebkat eyledüñ bu gazvede
Haq Te'âla dest-gîr ü yâveruñ oldu şehâ
- 8 Tu'me-i şemşîr-i ser-tîzüñ olub â'dâ-yı dîn
Oldılar dûzah-mağar tâ cümleten bî-iştibâ
- 9 Hamle-i evvelde alduñ düşmenuñ tábûrını
Dest-bürdüñ gördiler kâfirler ey şîr-i vegâ
- 10 Bir gazâ itdüñ ki memnûn eyledüñ Peyğamberi
Görmemişdür mişlini 'âlemde bir kimse mehâ
- 11 Bu cihâd-ı ekberüñ dünyâda vü 'uqbâda hem
Göstere ecr-i cezilin Hâlık-ı şubh u mesâ
- 12 Şarkdan tâ garba dek Hızr-ı zaferdür pey-revüñ
'Azmüñe düşmen tayanmaz ey şeh-i İskenderâ

- 13 Ey hidiv-i kâm-bahşum devr-i'adlũnde n'ola
Gürg-i derrendeyle mîşân kılsalar ülfet revâ
- 14 Dîn ü devlet buldılar revnak şeref-yâb oldılar
Maqdemũnde sen şeh-i 'âlî-nijâduñ habbezâ
- 15 Kande ben kande cenâb-ı 'izzetũñ medh eylemek
Ey kerem kâmi kuşura qalmayub luţf eyle tâ
- 16 Mülk ü devlet 'izz ü rif'atle mu'ammer olasın
Hâzret-i der-gâh-ı Hâkqdan dâ'imâ budur recâ
- 17 Berg-i sebzümdür fakîrâne huzûr-ı 'izzete
Bu kaşîde târihim iclâsuña maqbûl olâ
- 18 Nâciyâ ehl-i ma'ârif didiler târihini
"Hamdü-lillah kevnũñ oldı tâc-dârı Muştafa"
Sene 1106

6

Der-Sitâyiş-i Şâh-ı Cihân Muhammed Girây Hân

(Müf'teilün Müf'teilün Fâ'ilün)

- 1 Luṭf-ı Hudâ oldu yine âşıkâr
Laḥlaḥa-sâ oldu dem-i rûzgâr
- 2 Şahn-ı çemen oldu behişt-i berîn
Feyz-resân oldu cihâna bahâr
- 3 Nâmiye-baḥşâ-yı nem-i feyzle
Oldı yine gülbün-ı ter gonce-bâr
- 4 Nağmesini bâgda bülbüllerüñ
Hüsn-i bahâr eyledi şevk-iştihâr
- 5 Sîm ü zerîn her taraf işâr için
Eylese âmâde çemen vechi var
- 6 Müjde-resân oldu nesîm-i seher
Bâga gelür diyü şeh-i kâm-kâr
- 7 Şâh-ı cihân hân-ı Muhammed k'odur
Ser-şiken-i kavm-i dâlâlet-şî'âr
- 8 Gevher-i yektâ-yı yem-i ma'rifet
Mihr-i dirâşşân-i sipihr-i vaḳâr
- 9 Ma'delet-ârâ-yı zemîn ü zamân
Yâver-i dîn hüsrev-i Cem-ıktidâr
- 10 Şafha-ı gül üzre yazar vaşfını
Kaṭre-i şebnemle debîr-i hezâr
- 11 Jâle degül dökdi 'arâk gonceler
Mihr-i celâliyle olub tâb-dâr
- 12 Var ise deryûze-i luṭfun ider
Sebz-verin şanma el açmış çınâr

- 13 Hâhiş-i ihsânı ile şubh u şâm
Bâd-ı şabâ gülşene kıldı güzâr
- 14 Mâ-melekin itdi fidâ bâğda
Pâyına yüz sürmek için cûy-bâr
- 15 Cûy degül âb-ı ruhın dökdi kûh
Rıf'at-ı kadrinde olub şerm-sâr
- 16 Hüsrev-i dîn-perver ü dâna dilâ
Ey güher-i kadr-i bülend-i'tibâr
- 17 Şabri-i gavvâş-ı yem-i midhatuñ
Bir niçe ebyâtın idüp naşş u kâr
- 18 Şavt-ı du'â-nâme-i hoş-tarz ile
Olsam eger nağme-serâ hüsni var
- 19 Yensurakallâhu naşren 'azîz
Ey güherîn tîğ-i kazâ-ıktidâr
- 20 Hüküm-i kazâ saña bu kim hûn ile
Rûy-i zemîni idesin lâle-zâr
- 21 Tâ ola gencîne-i emn ü emân
Seyl-i dem-i fitne ile âşikâr
- 22 Rağne-ger-i mülk-i ser-efgendeğe
Virme işrâba amân zînhâr
- 23 Sensin o kim taht-ı zılâlüñdedür
Cennet-i âsâyış-ı ehl-i diyâr
- 24 Nağme-i dil-sûzımı takşîm için
Geldi dile bir gazel-i âb-dâr
- 25 Ber-taraf olsun sitem-i rüzgâr
Tîrûñi it sîne-i düşmen-güzâr

- 26 Hınçer-i bürrânuñ olub hûn-feşân
Tîguñ ola kelle-i düşmen-şikâr
- 27 Gonce-i ikbâlûñ olub hande-nâk
Sîne-i bed-hâhuñ ola dâg-dâr
- 28 Fart-ı kelâm eyleme Nâcî yeter
Haddüñi bil irdi maħall-i qarâr
- 29 ‘Azm-i du‘â eyle hemân ‘acz ile
Yoħsa ne mümkün k’olasın na‘t-kâr
- 30 Devrde olduħça bu nüh tâk-ı çarħ
Zümre-i a‘dâsı ola târ u mâr
- 31 Hâtem-i hükmünde zamân zîr-i dest
Olsun ebed rûy-i zemîn ber-qarâr
- 32 ‘Ömr-i mezîd ile Hudâ eylesün
Cümle şeh-zâdelerin pây-dâr
- 33 Bâd-ı havâdişden emîn eylesün
Bâg-ı vücûdını Hudâvendigâr

7

Der-Sitâyîş-i Şâh-ı Cihân Selîm Girây Hân

(Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün)

- 1 Merhabâ hoş geldüñ ey ma'nâ-yı lutf-ı Zî'l-celâl
Âfitâb-ı fetih u nuşret ma'la'-ı fazl u kemâl
- 2 Kahr-ı zâlim dâd-ı mâzlûm ma'nâ-yı hâş ü 'umûm
Ya'ni hırz-ı ehl-i İslâm âfet-i küfr ü dalâl
- 3 Nüşa-yı fetih ü zafer dîbâce-i fazl u hüner
Ehl-i dil-perver kerem-güster hidiv-i bî-mişâl
- 4 Nükte-senc-i "câhidû fillah" me'mûr-ı ilâh
Pâdişâh-ı dîn-penâh eyleye ceng ü cidâl
- 5 İbtidâ vü intihâ fermân-ber-i hüküm-i Hudâ
Husrev-i dâ'im gazâ hâhiş-ger-i harb ü kıtâl
- 6 Şehriyâr-ı tâc-ı gayret ber-ser-i taht-ı Kırım
Ma'la'-ı mihr-i şecâ'at pâdişâh-ı hoş-huşâl
- 7 Hân Selîm-i ehl-i 'irfân-perver-i 'âlî-güher
Husrev-i hürşîd-eşer ser-çeşme-i feyz-i nevâl
- 8 Virdi teşrîf-i kudûmuñ ehl-i İslâma şeref
Ey zafer-yâb-ı gazâ v'ey server-i ferhunde-fâl
- 9 Gösterip ceş-i'adûya destbûrd-i Haydarı
Kâfirüñ tâbûrın itdüñ 'arz-ı şemşîr-i nekâl
- 10 Cümleden aqdem sen olduñ kâfire âteş-resân
Vechi var dinse hadeng-i 'azmüñe âteş-nişâl
- 11 İhtimâmüñ ehl-i İslâma olub imdâd-res
Kurtarıp Üskübi küffâr eylemişken pây-mâl
- 12 Ol bilâdı itdigüñde dest-i kâfirden halâş
Cân-ı Câsâr-ı la'îne düşdi ru'b-i ibtizâl

- 13 Tef ü tâb-ı fitneden elbetde olur mü'temen
Zât-ı pâkûñ ehl-i İslâm üzre şalduqça zülâl
- 14 N'ola olsa hayr-ı hâhuñ şâd u bed-ı hâhuñ hazîn
Zehrdür qahruñ 'adûya dostu luţfuñdür zılâl
- 15 Bir senüñ gibi kerem-ver mültecâsı var iken
Ehl-i dil cevri felekden şekve itmekdur vebâl
- 16 Peyk-i nuşret-rehberâ ehl-i ma'ârif-perverâ
V'ey vücûdı rahmet-i mağz-ı Hudâ-yı lâ-yezâl
- 17 Himmetüñ berter felekden kadrüñ a'lâ mihirden
Evc-i evşâfuñda pervâz eylese murg-ı hayâl
- 18 Haq budur kim medhüñe lâyıq edâ tahşîline
Bâm-ı eflâk üzre açardı hümâ-veş perr ü bâl
- 19 Dergeh-i 'âlîñe olsa ihtişâma müsta'id
Dir idüm mihr-i sipihre bî-küsûf u bî-zevâl
- 20 Hâşılı yok luţfuña gâyet nihâyet medhüñe
Çün temennâ-yı mecâlüñ âhirî olur melâl
- 21 Nâci-i 'âciz ne mümkindür ki meddâhuñ ola
Hâkiyâna şayd-i nağcîr-i semâya yok mecâl
- 22 Bu bahâneyle du'â-yı hayruñ itmekdür garâz
Yoğsa medh-i zât-ı pâkûñ eylemek emri muhâl
- 23 Nükte-sencân-ı zamân u şâ'irân-ı hoş-beyân
Tâ k'ola medh-i şehen-şâhânile 'âlî maqâl
- 24 Hem mu'allâ âsitân-ı luţfuña ehl-i niyâz
Nazm-ı medh-i zâtuñ ile eyledükçe 'arz-ı hâl
- 25 Haqq vücûd-ı pâkûñi hıfz eylesün ekdârdan
Âl-i Cengîze şeref-bahş olasin ey fahr-ı âl
- 26 Hem sa'âdetle bulub evlâd u ahfâduñ şeref
Nevbetile zîb-i evreng olalar bî-kîl u kâl

8

Der-Sitâyiş-i Köprüli-zâde Muştafâ Paşa

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

- 1 Bî-hamdillâh bahâr irdi şafâ kesb idecek demdür
Getür sâkı şarâb-ı ergavânî dâfi' -i gamdur
- 2 Perîşân u mükedder-hâl olub ahvâl-i 'âlemde
Niçe demdür benî-Adem elemden dîdesi nemdür
- 3 Keşâfetden maḥaldür kurtulub ser-cümle-i 'âlem
Leḫâfet-yâb olub diller bu dem bir vaqt-i ḫurremdür
- 4 Kurulsun câ-be-câ meclis sürülsün devr idüb sâgâr
Süzülsün çeşm-i ser-mestler bu 'âlem özge 'âlemdür
- 5 Dil-i dîvâne vü 'aql-ı hevâyî fikr-i bîgâne
Bu mevsimde bizimle bir muvâfiḫ yâr-ı hemdemdür
- 6 Şu deñlü münbasitdür ḫalk-ı 'âlem bezm-i devrinde
Ki ednâ neş'esi dilde neşât-ı 'işret-i Cemdür
- 7 Kerem-kârâ vü dîndârâ fezâil-perverâ her-dem
Giyâbuñda du'â-yı ḫayruñ itmek baña elzemdür
- 8 Kemâl ile kemâlâtını bilmek 'aqla müşkildür
Bilürse zât-ı pâkin yine ancak kendü a'lemdür
- 9 Ne deñlü müşkil olsa tab'-ı derrâkına esheldür
İder ḫal bir nazarda şol mu'aḫḫıd fenn-i mübhemdür
- 10 'Ulûm içre cihânda Faḫr-i Râzî olsa bir kimse
Ḥuzûruñda cevâba ḫâdir olmaz belki ebkemdür
- 11 Olursa feylesofi rûzgâruñ kendü zu'mınca
Gelüb dîvân-ı 'adlûnde cevâb itdükde mülzemdür
- 12 Teşebbüs eyleyüb dâmân-ı şer'a ḫavlen ü fi'len
Tarîḫ-ı müstakîm üzre cenâb-ı İbni Edhemdür

- 13 İşâbet itmede kâruñ umûr-ı dîn u devlette
Dil-i âgâhuña lâyıh olan her kâr-ı mülhemdür
- 14 Semiy-yi Fahr-i 'âlem Muştafa Pâşâ-yı 'âdil kim
Sezâdur zâtına dirsem Sikender vâriş-i Cemdür
- 15 Ki deryâ-meşreb ü kân-ıtab' u ebr-i âsumân-âsâ
Görürler feyz-i luıfuñ cümle 'âlem feyz-i aıdemdür
- 16 Te'emmül eyledüm zihnümde cûduñ böyle buldum kim
Faıır-ı derd-mendüñ bâb-ı ihsânuñda Hâtemdür
- 17 Dilîrâne şecâ'at gösterüb meydân-ı rezm içre
Ser-i â' dâyı galıtan eyle tıguñ tıg-ı Gamgamdur
- 18 Düşer endâmına ra'şe kemâl-ı ru'b u vehminden
şalâbetde 'adûya çün vücûduñ Zâl ü Rüstemdür
- 19 Dil-i 'adâ-yı dîne virdi ra'şe nâm-ı zî-řânuñ
Derûn-ı sînesinde havf ü haşyet derd-i dehr-gamdur
- 20 Teveccüh eyle küffâra tevekkül kıl o Mevlâya
Virür nuşret guzât-ı mü'minîne Rabbim Erhamdür
- 21 Taleb-kâr eyledüñ benden İlâhî faıl u luıfuñdan
Niyâzum dergehuñde redd olunmaz ki İsm-i a'zamdur
- 22 Muradâtı müyesser ola her-dem ol kerem-kâruñ
Du'âmuzda sürûşân-ı felek fi'l-cümle bâ-hemdür
- 23 Çıkardı dürr-i evřâfuñ çeküb ser-rişte-i nazma
Dil-i dâniş-peziirim çün mişâl-i sâhil-i yemdür
- 24 N'ola şemşîr-i gamla çâk-çâk-ı sîne olsam da
Nigâh-ı iltifâtuñla nüvâziş aña merhemdür
- 25 şenâsı hidmetinde gördüm îcâz-ı sühân-enseb
Kařdem irdi pâyâna anuñçün Nâci epsemdür

Târîh Berây-1 Vezâret-i Süleymân Paşa

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

- 1 Zihî mihr-i sa'âdet kim ufukdan oldı rahşende
Bürûz etdi şeb-i deycûr-ı dehre rûz-ı rahşende
- 2 Bi-hamdi'llah bu âşâr-ı celfî'l-ı-kadri gördükde
Dil-i efsürdegân gamdan sürûr-ı tâze yâbende
- 3 Bahâr-ı hüsn-i hulkuñla müzeyyen oldı çün 'âlem
Şafâ kesb idecek demdür irişdi gül de gülşen de
- 4 Ziyâfet eyledüñ halk-ı cihânı yoklayub nânı
Bu kâr-ı zevk-bahşuñla gönüller şevk-ver zinde
- 5 Şu deñlü merhamet kılduñ ki etfâlân u pîrâna
Kemâl-i şefkatüñ pistân-ı dilden şîr düşende
- 6 Vücûduñ baır u emvâc-ı şehâdür dirsem ensebdür
Bulurlar sâhilinde şad-hezârân dürri hâhende
- 7 Sütûde-şasletüñ ta'dâd olunsa hadd-i imkân yok
Muhaşşal cism-ı pür-cûdüñ ser-â-ser nîk igende
- 8 Cenâb-ı Hazret-ı Hakdan niyâzı müstmendânıñ
Maķâm-ı 'izz ü rif'atda kıyâmuñ ola pâyende
- 9 Kerem-kârâ vü dîndârâ ma'ârif ehli devrûñde
Niğâh-ı iltifâtuñla ser-efrâz olalar bende
- 10 Niçe erbâb-ı nazm-âver kaşîde itdiler ammâ
Benim ta'rif-i zâtuñdur kaşîdem oldı nâzende
- 11 Dağî diķkat iderdüm mithatuñda fikr-i himmetle
O 'âlf mertebet olsa kümeyt-i tab'ı rânende
- 12 Tekellûf itmedüm sözde bu tarzı ihtiyâr itdüm
Ki eş'âr-ı şafâ-bahşum görenler dir hoş âyende

- 13 Ricâmuz Hâlık-ı Bî-çûna budur dâ'imâ ancak
Rikâbında berîd-i fetî ü nuşret ola pûyende
- 14 Niyâz-ı şubh-gâhı koyma dilden kâr-gerlikde
'Adû-yı nâ-be-kârûñ gerdeninde tîg-ı bürende
- 15 Kaviyyü'l-kalb olub her-dem hulûş üzre elem çekme
Hudâ fa''âl-i muflakdur odur her kârî dâdende
- 16 Teveccüh eyle küffâra mu'în ü yâverüñ Allah
Bu dîn düşmenlerin eyler perîşân ü perâkende
- 17 Dil-i â'dâya virdüñ havf ü haşyet 'adl u dâduñdan
Maħalldür kim gele etrâf-ı düşmen şulh cûyende
- 18 Devîy mâni'dür elbetde hicâb-ı vahdet olmağda
Bunu her gûl olan bilmez dil-i âgâh dânende
- 19 Bu düşdi hâtıra fi'l-hâl Nâcî eyledüm târif
Eşerdür tâ kıyâmet mâdiğ u memdûğa tâbende
- 20 İlâhî fazl u ihsânûñla bendeñ âşaf-ı dehrüñ
"Süleymân-ı zamâna mühr-i devlet ola zîbende"
Sene:(10)97

10

Der-Na't-ı Resûl-i Kibriyâ 'Aleyhi Efdalü't-Taḥâyâ

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

- 1 Kapuñdan özge yoğdur 'izz ü rıf'at yâ Resûlallâh
Ṭapuñdur devlet-i dünyâ vü 'uğbâ yâ Resûlallâh
- 2 Cenâb-ı 'izzetüñe lâyıq aşlâ berg-i sebzim yoğ
Dil ü cânım nişâr-ı mağdemüñdür yâ Resûlallâh
- 3 Vücûduñ kân-ı luṭf u merḥametdür ey kerem-ḥaşlet
Ḳuşurum 'afv idüb eyle şefâ'at yâ Resûlallâh
- 4 Fağîrim dergeh-i vâlâña 'arz-ı ihtiyâc itdüm
Nigâh-ı iltifâtuñla ganî it yâ Resûlallâh
- 5 Bu Nâcî derd-mendüñ kalmasun vâdî-i ḥırmânda
Kemâl-ı cûd u iḥsânuñla ḳurtar yâ Resûlallâh

Ez-Gazeliyyât

Fî Harfi'l-Elif

1

(Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün)

- 1 Nâr-ı 'aşkuñla gönül yandı kül oldu cânâ
Kalmadı zerre kadar mihr-i maḥabbetle hevâ
- 2 Ḥayli demdür ki yatur 'âşık-ı bî-çâre fakîr
Ḥâtırın yoklamağa gelmedi cânân ḥayfâ
- 3 Ey cefâ-pîşe hâzer eyle bugün 'uşşâka
İtdiğün kâr-ı cefâ yânuña qalmâz ferdâ
- 4 Bî-güneḥ bendelerün ḥâtırını kıılma şikest
Korķum oldur ki su'âl olunasın rûz-ı cezâ
- 5 Nâciyâ dâmen-ı 'afvına teşebbûş eyle
Kalmaya cürmüne tâ ol kerem ıssı Mevlâ

2

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)

- 1 Dil-mürdelerin luṭfıla ol şeh ider iḥyâ
İḥyâ-yı memât itmede gûyâ ki Mesîḥâ
- 2 Ol serv-kad u ḥoş-revişi ol büti ey dil
Âğûşa çeküb iki kolum oldu çelîpâ
- 3 Ḥûrşîd-i cemâlini seḥer görmege kıldum
Cismimde olan mûyları dîde ser-â-pâ
- 4 Kırtarsa dili derd-i ḥumâruñ eleminden
Raḥm-âver olub câm-ı lebin şunsa mey-âsâ
- 5 Nâcî o mehûñ kâmet-i bâlâsını görse
Ḥasret-keş olur cennet-i â'lâdaki Tûbâ

3

(Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün)

- 1 Dil firâk-ı yâr ile âgyâra olmaz âşinâ
'Andelîb-ı zârdur kim hâra olmaz âşinâ
- 2 Mu'tenemdür hân-ı 'aşkuñ hûn-ı bî-pâyânına
Çeşm-ı sır-endîşimüz cerrâra olmaz âşinâ
- 3 Gûşe-i miñnetde 'âşık şöyle rencûr oldu kim
Hâtırın yoklarsa ger dildâra olmaz âşinâ
- 4 İştigâl-i zıkr ü fikr-i yârile der-kâr olan
Cân u dilden kâhil-i bî-kâra olmaz âşinâ
- 5 Hıfz iden râh-ı mañabbetde vücûdın Nâciyâ
Tîğ-ı çeşm u gamze-i hûn-hâra olmaz âşinâ

Fî Harfi'l-Bâ

4

(Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün)

- 1 Gîce tâ şubha degin çeşmimiz gelmedi hâb
Fikr-i zülf ü leb-i mey-gûnla dil-i mest harâb
- 2 Dîde çün 'aks-ı ruñın sâğar-ı meclisde görüp
Eyledi eşk-i terin dâneleyüp nuql-i şarâb
- 3 'Âşikuñ derd ü belâ renc ü 'anâdur hûnı
Hân-ı 'aşk içre ciger-pâreleri kanlu kebâb
- 4 Şûretâ gerçi cihân hest be-ma'nâ ma'dûm
Ki ba'îden görinen şûre zemînde çü serâb
- 5 Nâciyâ dest ü lebin bûs ideriz sâkıñuñ
Şuna tâ câm-ı şafâ birle bize bâde-i nâb

5

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Âteş bahâr-ı hüsüne virmiş hezâr tâb
İçmiş seher ol âfet-i cân âteşin şarâb
- 2 Leb-rîz-ı câm-ı bâdeden olmuş girân-ser
Tîg-ı nigâh-ı çeşmine gelmiş fûtûr-ı hâb
- 3 Şabr it dilâ tulû' idince âfitâbımız
Görsün felekde nîce olur mihr ü mâhtâb
- 4 Tûfân-hîz-i nâr-i gamı sîne-pûş iken
Bâd-ı nesîm zülfi ile buldı iltihâb
- 5 Şad-zinde rûd itdi revân dîde Nâciyâ
Bir kez su'âl ider mi göre mâcerâ-yı âb

Fî Harfi't-Tâ

6

(Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün)

- 1 Âşüfte-dimâg eylemede bûy-ı maḥabbet
Ben ḥaste-dîli bu heves-i kûy-ı maḥabbet
- 2 Tâb-ı lehebin tîz ider elbetde tokunsa
Âteş-gede-i sînemüze cûy-ı maḥabbet
- 3 Âyîne-i kalbimde yine cilve-nümâdur
Şad-merḥale dûr olsa eger rûy-ı maḥabbet
- 4 Kurtarsa n'ola kayd-ı ta'alluk kederinden
İfnâ-yı vücûd eylemedür ḥûy-ı maḥabbet
- 5 Nâcî nefes-i himmet-i merdân-ı Hudâdan
Feyz-âver-i cândur revîş-i sûy-ı maḥabbet

7

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)

- 1 Bî-tâb u tüvân itdi bizi bâr-ı maḥabbet
Sûzîde kebâb itdi dili nâr-ı maḥabbet
- 2 Elbetde bulur şâhid-i ma'nâyı perende
'Âşık ki ola mu'tekif-i ğâr-ı maḥabbet
- 3 Zâhir be-nazar çihre-nümâ cümleten eşyâ
Bu kevn ü mekân ser-be-ser âşâr-ı maḥabbet
- 4 Bûdur irişen kâm-ı hezâr-ı câna (vezin eksik)
Her demde şüküfte gül-i gül-zâr-ı maḥabbet
- 5 Nâcî bu kadar kûşîş ü ıkdâm u hevesle
Der-dest ola mı kâr-geh-i kâr-ı maḥabbet

Fî Harfi's-Sâ

8

(Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün)

- 1 'Aşkuñdur olan dilde giryânlığuma bâ'îş
Derd ü elemüñ k'oldı nalânlığuma bâ'îş
- 2 Kûyuñda senüñ her şeb tâ şubḥa degin olmak
Ḥâk-ı der-i 'izzetde der-bânlığuma bâ'îş
- 3 Raḫat mı bulur bir dem olmasa dile mesken
Ġisû-yı girih-ġirüñ sâmânlığuma bâ'îş
- 4 Mâ-dâm ki olur 'aqlum fikr-i ser-i zülfüñle
Ol ḫâlet ü keyfiyet ḫayrânlığuma bâ'îş
- 5 Derd ü ğaminuñ zevki ḫüzn ü kederi şevki
Nâcî reh-i 'aşkıñda şâdânlığuma bâ'îş

Fî Harfi'l-Cîm

9

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

- 1 Dil derûn-ı sînede 'aşkuñla kıldı imtizâc
Qalmaz ey meh devlet-i hüsñünde gayre ihtiyâc
- 2 Hâne-i kalbe ziyâ virdi cemâlün pertevi
Ref'-i zulmet eyler elbet olsa bir yerde sirâc
- 3 Haste-i 'aşkam hekimim olsa Eflâtün eger
Qılmada 'âciz devâ bûs-ı lebün ammâ 'ilâc
- 4 Ekl iden hân-ı gamuñ şol telh ü şîrîn loqmasın
Fâsid eyler mi' desin elbet şikest olur mizâc
- 5 Mâh-veşler hoş-revişler serv-kadler Nâciyâ
Ahsen ol sîmîn-beden bu cümleden mânend-i 'âc

Fî Harfi'l-Hâ

10

(Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün)

- 1 Hâtıra eylemesin 'âşık-ı dîvâne felâh
Hiç kâbil ola mı 'aşkla bir dilde şalâh
- 2 Nâr-ı şevkiyle yanup cümle fenâ oldu vücûd
Niçe mümkün ki kıla zulmet-i şeb olsa şabâh
- 3 Şer' u kânûn-ı maḥabbetde yazılmış ey dil
Râh-ı 'aşk içre olan küştelerün hûnı mübâh
- 4 Rüstem-i Zâl-i zamân olsa eger bir kimse
Nefse gâlib olıma olmasa taqvâ-yı silâh
- 5 Nâciyâ himmet-i merdân-ı Hudâ yâver ola
Âsumân-ı hünere irnege tâ saña cenâh

Fî Harfi'd-Dâl

11

(Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün)

- 1 Devletinde o şehûñ hâşıl-ı maşşûd-ı Murad
Meclisinde kıla bu bendesini luţfile yâd
- 2 Nicedür hâl-i perîşâmı o dil-dâdemizüñ
Hâtırın yoklamaduk tâ ola maşzûn dil-şâd
- 3 Böyle elfâz-ı güher-rîz ile güftâre gelüb
Kılsa ben 'aşkıñı kayd-ı kederden âzâd
- 4 Luţf mi'mârı ile şimdi harâbe müşrif
Mülk-i dil olsa n'ola dest-i keremden âbâd
- 5 Nâciyâ âdem olub 'ucb u gurûrı terk it
Âdem oldur ki tabî'atda ola hâk-nihâd

Fî Harfi'z-Zâl

12

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

- 1 Derd-i 'aşkuñ baña cânâ oldı dermândan lezîz
Bâde-i câm-ı lebüñ keyfiyyeti cândan lezîz
- 2 Mâh-veşlik serv-kadlık hoş-revişlik cümleden
Sükkerîn güftâruñ âmmâ âb-ı hayvândan lezîz
- 3 Gîceler tâ şubha dek kûyuñda feryâd eylemek
Cennet ü hûrî vü gilmân ile Rıçvândan lezîz
- 4 Bir midür hicrânile vuşlat müsâvî olmada
Vuşlatı terk it dilâ hicrânı al andan lezîz
- 5 Nâciyâ bîmâr-ı 'aşkî istemez hergiz 'ilâc
Ol perînüñ zehr-i qahrı oldı dermândan lezîz

Fî Harfi'r-Râ

13

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)

- 1 Nezzâre-i şevkümde ruhuñ cilve-gerimdir
Zahm-âver-i tîğ-i nighüñ sîne-berimdir
- 2 Eflâke çıkan 'aşkuñ ile dem-be-dem ey dost
Kûyuñda senüñ girye-künân nâlelerimdir
- 3 Gülgüne-i eşkim ki akar 'ayn-ı başardan
Her kıtresi pergâle-i hûn-ı cigerimdir
- 4 Her şubh u mesâ gerd ideriz gerd-i harîmüñ
Hâk-ı derüñe cânile dil secde-berimdir
- 5 Bir hatvede biñ merhale tayy itsek 'aceb mi
Zîrâ himem-i merd-i Hudâ bâl u perimdir
- 6 Sîrâb olalı cûy-ı sirişk ile vücûdum
Bu huşk-zemîn devlet-i 'aşkuñda terimdir
- 7 Nâcî ser-i meydân-ı maħabbetde görünsün
Galîde-i çevgân-ı rızâ gûy-ı serimdir

14

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

- 1 Fitne-engîz olmada kıddüñ kıyâmet gösterür
Dostum rûz-ı kıyâmetden 'alâmet gösterür
- 2 Bend-i zülfüñle muqayyed olan ol âzâdeye
Pîr-i 'aşkuñ kayd-ı 'âlemden selâmet gösterür
- 3 Terbiye kılmak Murad itse mürîd-i şâdıkın
Şeyh-i kâmil râh-ı Hâkda şad kerâmet gösterür

- 4 Ol perî-peyker zekât-ı hüsniñi ifrâz idüb
Bende-i dervîşine cûd u şehâvet gösterür
- 5 Bend-ber-bend-i vücûduñ kat' iderse tîğ-i 'aşk
Şân-ı 'âşık ol degüldür kim şikâyet gösterür
- 6 Cân u ten terkin kılan Nâcî gibi ser-bâz olan
Râh-ı 'aşk içre bugün kimdür şecâ'at gösterür

15

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

- 1 Göñül dîvânedür her-dem gül-i vaşlın niyâz eyler
Bu sevdâlarla 'âşık tırnayub kaçd-ı Hicâz eyler
- 2 Tahayyül eylese dilde kad-i bâlâsın ol şûhuñ
Anuñ vaşfında vâşif 'âciz ancak söz dirâz eyler
- 3 Perîşân olmasın 'âşık şeh-i mülk-i melâhatdan
Tesellî-yâb olur bir gün kerem bâbını bâz eyler
- 4 Karâr-gâh olmadukça cüst ü cûdan fâriğ olmaz dil
Ser-i kûyunda ol yârüñ hezârân türktâz eyler
- 5 Ğubâr-ı ğamla tab'uß çün keder-nâk olmasun dirseñ
Şağın mahremden esrârüñ ki mahrem keşf-i râz eyler
- 6 Sühan-ver nükte-perver 'arsa-i nazm içre çok ammâ
Senüñ bu tarz-ı hâşuñ gibi Nâcî şî'ri az eyler

16

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

- 1 Dilâ mahzûnlugüñ dâ'im o yâr-1 pür-cefâdandur
Şikâyet kıлма âherden yine ol bî-vefâdandur
- 2 Metâ' -1 derdini nakd-i dil ü cân ile cânânuñ
Harîdâr olmayan kimse ne bilsun ol şafâdandur
- 3 Tabîbim tâzedür bilmez gam-1 'aşk ile bîmâre
Devâ-sâz olma hikmetde bu kânûn-1 Şifâdandur
- 4 Sitem-ger zulm-güster olduğı dildârûñ 'uşşâka
O kâr-1 bâzgûne olduğın derk it cefâdandur
- 5 Göñül dîvâne sen âvâre 'akluñ oldu âşüfte
Bu telvîn ü televvün sende Nâci hep hevâdandur

17

(Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün)

- 1 Hâli olmaz tek ü pûdan dil-i dîvâneyi gör
Çıkdı elden bizi terk eyledi bîgâneyi gör
- 2 Zülf tahtında görüp gerd-i ruhında hâlin
Şakın aldanma göñül dâm ola bir dâneyi gör
- 3 Ne var ey şüh-1 cefâ-pîşe bizimle yâr ol
Bî-tekellûf bir gece lutf ile gam-hâneyi gör
- 4 Râh-1 'aşkıında bugün cânile cân-bâzî olan
Kadrini 'âşıkınuñ bilmedi cânâneyi gör
- 5 Zîb ile zînetine bakma serây-1 dehrüñ
Bende-i 'âkıl iseñ köhne bu kâşâneyi gör
- 6 Nîk ü bed kaydı ile olma muqayyed Nâci
Aşl-1 hilkatde olan kâne vü mâ-kâneyi gör

18

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

- 1 Zaḥm-ı sînem merhem-i luṭfuñla cânâ bih olur
Riṣte-i cân ol kemân-eburuña ammâ zih olur
- 2 Vehmim oldur ḥüsnüñ eyyâmında dest-i cevreden
Mülk-i dil ma'mûr iken ey şeh ḥarâbe-dih gör
- 3 Bir gedâdur rûz u şeb olsa mülâzım dergehuñ
Zâyi' olmaz devlet-i 'aşkuñda 'âşık mih olur
- 4 Şol mey-i bezm-i İlâhîden ezelden tâ ebed
Cân u dilden ḥâhişim câm-ı muşaffâ tih olur
- 5 Şûretâ fakr ü fenâ şeklin uranlar Nâciyâ
Ma'nide ḳadr-i bülend ammâ be-zâhir kih olur

19

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Göster cemâl-i pâküñi cânâ şafâ-nazar
Sîrâb olunca 'âşık-ı şeydâ şafâ-nazar
- 2 Şüfi teḥâşi eyledi vechüñe bakmadan
Aḥmak ne bilsun ey gül-i ra'nâ şafâ-nazar
- 3 Dilber tamâm-ı revnaḳ-ı dîdârı germ için
Esbâb-ı ḥüsnî kıldı müheyyâ şafâ-nazar
- 4 Mümkün olurdu bûs-ı lebüñ eylemek niyâz
Himmet olursa luṭfile şâhâ şafâ-nazar
- 5 Sâkî be-dest desti ile geldi meclise
Erbâb-ı 'ıyşa müjde ser-â-pâ şafâ-nazar
- 6 Nâcî şafâ-yı ḥâtıra bâ'ış nedür didüm
Didi kelâm-ı râst 'azîzâ şafâ-nazar

20

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Vuşlat peyâmın aldı gönül şâd-kâm olur
Ümmîd odur ki yâr bize şimdi râm olur
- 2 Hırş-âver olma hâl-i ruh u kâkülün görüb
Ey kebg-i dil hazer ki saña belki dâm olur
- 3 Ol zülf-i 'anberînüñi vechüñde dir gören
Şebdür şabâha oldı qarîn bâm-ı şâm olur
- 4 Sâkı bisât-ı 'ıyş getür fevt olur bahâr
Demdür o dem ki bâde tolu elde câm olur
- 5 Nâcî yolunda terk-i ser itse hüner degül
Evvel kademde 'âşıkâ cân virme vâm olur

21

(Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün)

- 1 Dest-dâmen güli gör hâr iledür
Yâr elbet bile âgyâr iledür
- 2 Yoksuñ ba'zı mazanne yerde
Genc hâlî olmaz mâr iledür
- 3 'Aql u fikr u dil ü cânım şimdi
Gıtdiler cümlesi dil-dâr iledür
- 4 Sâkıyâ bâde müheyyâ ammâ
Meclisüñ revnaķı dîdâr iledür
- 5 'Andelîb-i dil-i Nâcî ey meh
Zemzeme kılmayı gül-zâr iledür

22

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)

- 1 Gül-zâr-ı ruhuñ seyr idelim lutf u keremdür
Görsün güzelim gözlerimiz bâğ-ı İremdür
- 2 'Agyâr-ı sitem-kâr ile tev'em seni görmek
Ey şûh-ı cefâ-pîşe bize derd-i veremdür
- 3 Bu cûy-ı şirîşküm ki açar dîdelerimden
Her katresi her hatveñe îşâr-ı diremdür
- 4 Ham-geşte kılan kaddimüzi bâr-ı gamındur
Şanma reh-i 'aşkuñda bu âşâr-ı heremdür
- 5 Nâcî ser-i kûyuñda be-şeb nâle-ger ammâ
Bîhûde yere nâle-i gerdûn-ı serimdür

23

(Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

- 1 Derd-ı 'aşka dilâ devâ mı olur
'Âşıkâ böyle bir şafâ mı olur
- 2 Dür-i yektâdur o şadef dilde
Dür-i yektâyâ hiç bahâ mı olur
- 3 Nîk u bed bilmeyen kelâmında
Bundan özge kese cefâ mı olur
- 4 Germ ü serdini görmeyen dehrüñ
Devletin bulmağa sezâ mı olur
- 5 Feyz-i Hâkdan ba'îd olan şahşuñ
Şecer-ı zâtına nemâ mı olur
- 6 Âzmûd itmeyen cebânî kimse
Nâciyâ 'âzim-ı veğâ mı olur

24

(Mefû'lü Fâ'ilâtün Mefû'lü Fâ'ilâtün)

- 1 Sâkî elünde dâ'im câm-ı şarâb göster
Rindân-ı bâde-nûşa la'l-ı müzâb göster
- 2 Zer duhterini gördüm meclisde rûy-der-pûş
Öldük humâr-ı gamdan ref'-i hicâb göster
- 3 Olsun piyâle leb-rîz gelsin müdâm devre
Ehl-i mezâkı ey dost 'aql-ı harâb göster
- 4 Sâgarla eyle destüñ ser-tâ-be-pây tezyîn
Çeşm-i felek de görsün şad âfitâb göster
- 5 Eş'âr-ı tarz-ı hâsuñ 'arz it cenâb-ı hâna
Bûs ide dest-i pâkin Nâcî şitâb göster

25

(Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün)

- 1 Bu dâğ-ı gamuñ sînede güyâ siperimdür
Tîğ-ı niğeh-ı gamzesine hırz-ı berimdür
- 2 Sîrâb-ı dilim bâde-i la'lüñle velîkin
Gül-zâr-ı ruhuñ râyihası hûş-berimdür
- 3 Ol dürd-keş-i sâgar-ı meyhâne-i 'aşkam
Rindân-ı mey-âşâm-ı cünûn râhberimdür
- 4 Seylâb-ı sirişkin ki revân eyledi dîdem
Her kaçresi pergâle-i hûn-ı cigerimdür
- 5 Nâcî reviş-i râh-ı taleb-perde-i derdem
Tâ himmet-i merdân-ı Hüdâ bâl u perimdür

26

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Bir dil esîr-i zülf-i kemend-i hamındadır
Seyr-i cemâl şâhid-i hüsni demindedür
- 2 Şad-zahm-herde-i elem-i tîg-mürdeye
Tâze hayât-ı mu'ciz-i 'İsâ demindedür
- 3 Âşâr-ı mevc-i bahr-i şehânuñ hakîkati
Dest-i yemin-i kulzüm-i keff-i yemindedür
- 4 Her zahm-ı tîr-i gamzeye bihbûd iken devâ
Kânûn-ı şifâ-sâz olan ol merhemindedür
- 5 Tâ çeng-i maḥabbet ile nevâ-sâz ola Nâcî
Sûz-ı tarab-ı zezeme-senci femindedür

27

(Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün)

- 1 Târ-ı zülfünde göñül 'aşkile cân-bâzuñdur
Anı cân-bâz iden ey rûḥ-ı revân nâzuñdur
- 2 Ben nihân eyler idüm sînede sırr-ı gamuñı
Râzum ifşâ iden ol gamze-i gammâzuñdur
- 3 Dil-i dîvânemi ser-geşte iden kûyunda
Mültefet-gûne olan va'de-i şannâzuñdur
- 4 Âteş-i mihr-i ruḥuñ oldı fûrûzân ammâ
Sîneme dâg koyan dîde-i cemmâzuñdur
- 5 Naqd-ı 'ömr ü dil u dîn ile yoluñda şimdi
Cân viren derdüñ ile Nâci-i ser-bâzuñdur

28

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Bir dil senüñ ki rişte-i zülfüñle bend olur
Gûyâ yedinde kâkül-i ejder-kemend olur
- 2 Bâln-i nâza ser koyup ol meh gunûde-sâz
Korkum odur ki nâlelerimden gezend olur
- 3 Zâhid ko ta'nı ehl-i dile 'âlemüñde ol
Rind-i cihân-ı 'aşka sözüñ rîş-ğand olur
- 4 Câm-ı lebüñle mest-i müdâm-ı maħabbete
Sâz-ı nevâ-yı savt-ı 'Acem Nakş-ı bend olur
- 5 Şad-zahm urursa gamze-i şemşîri Nâciyâ
Merhem-nüvâz-ı luḡfi ile huşk-bend olur

29

(Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün)

- 1 Târ-ı zülfüñde gönül beste-i zencîrûñdür
Kurtulur mı güzelim dâmuña naħcîrûñdür
- 2 Ğamze zâtında nigeħ-sâz-ı füsûndur ammâ
Beni mecrûħ iden ey kaşı kemân tîrûñdür
- 3 Cevr-i bî-dâdüña me'lûf-pezîr-i 'aşkuñ
Şanma ħân-ı sitemüñ ni'metine sîrûñdür
- 4 Sûz-nâk-ı elemin sînede pinhân eyle
Şakla cânuñ gibi ey dil ki senüñ mîrûñdür
- 5 Tûti-i ḡab'uña ta'lîm ü ta'allüm Nâcî
Şükkerîn nuḡkı ile eyleyen ol pîrûñdür

30

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Âteş-fürûz-ı hüsn kaçan şu 'le-tîz olur
Şeb-tâb-ı ıztırâb ile dil lerze-rîz olur
- 2 Seylâb-ı eşk-i dîde tezâyüd-peziîrdür
Hedm-i binâ-yı cismime tûfân-hîz olur
- 3 Sen nakd-i cânı pâyına öndül koşuñ da gör
Tab'-ı semend-i nâzına 'âdet girîz olur
- 4 Sîne-şikâf-ı düşmen-i bed-hâhuñ eyledüm
Tîr-i kemân-ı himmeti peykân-ı tîz olur
- 5 Kimdür benimle 'arşa-i nazm içre Nâciyâ
Tîg-ı zebân-keşîdeme şimdi sitîz olur

31

(Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün)

- 1 Nüh-cür'a-ı câm-ı meyimüz rafl-ı girândur
Erbâb-ı mey-âşâm aña ez-dil nigerândur
- 2 Sad dil-ber-i meh-veş görünür dîdeme ammâ
Gâret-ken-i dil çihrede keyfiyyet-i ândur
- 3 Vâdî-i maḥabbetde o ser-geşte-i 'aşka
Pey-rev olamaz devrine ger çarḥ-ı cihândur
- 4 Ol serv-қadüñ pâyına yüz sürmek olur mı
Bir laḥza direng eylemez ol rûḥ-ı revândur
- 5 Ser-ḥalka-ı 'uşşâk olalı Nâci-i şeydâ
Bâ-cümle-i ḥâk-i қadem-i Mevleviyândur

32

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)

- 1 Tîğ-ı nıgeh-i çeşmi ki zaḥm-âver-ı cândur
Mirrîḥ-i felek olmada hep dökdüğü kândur
- 2 Ol ḥûni eger böyle kalursa dil-i 'uşşâk
Mecrûḥ-ı sitem-i dîde gibi kârı fiğândur
- 3 Ḥaṭṭ geldi kıyâs itme dilâ gerd-i ruḥında
'Uşşâk-ı belâ-keşlerine ḥaṭṭ-ı emândur
- 4 Kânûn-ı şifâ 'âdet olan şerbet-i la'lüñ
Biz ḥaste-i dil-teşnesiyüz ḥayli zamândur
- 5 Nâcî revîş-i râh-ı rızâyı koma elden
Ser-menzil-i maḫşûda iriş vaḫt ü zamândur

33

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

- 1 Dehr içinde şanmañ ancak Vâmıḫ u 'Azrâ bilür
Sırr-ı 'aşkı kimse bilmez bu dil-i şeydâ bilür
- 2 Baña ta'rîf eylemeñ Yûsuf da olsa meh-veşân
Yûsufu bilmez gönül ammâ seni ra'nâ bilür
- 3 Dilberân-ı serv-kâmet şaf çeküb nezzâreme
İḫtiyâr itdüm kadûñ bu cümleden bâlâ bilür
- 4 Bâde-ı câm-ı lebüñ 'âlemde kimdür añlayan
Baña şor keyfiyyetin ki ben ḫuluñ zîbâ bilür
- 5 Bâdiye-peymâ-yı gamdur derk iden ḥâlâtını
Râh-ı 'aşkuñ k'ol keder-nâk olduḡun â'lâ bilür
- 6 Meclis-i rûḥâniyâna cânile cân-dâdeyüz
Tâ ezelden âşinâdur Nâcî-i dâñâ bilür

34

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)

- 1 Dîvâne-i dil 'aşkuñile silsile-cûdur
Ammâ güzelim hâhişi târ-ı ser-i mûdur
- 2 Def' eylemege âteş-i tâb-ı teb-i mihrûñ
Ben teşneye şun câm-ı lebûñ yaşşude şudur
- 3 Kâfırlık ider zülf-i siyeh gerd-i ruhuñda
Ġâret-ger-i 'aql u dil u dîn oldığı budur
- 4 Bu geşt ü güzâr eylemeden gülşen-i kûyuñ
Ey gonce-ı fem v'ey yüzi gül hâşılı bûdur
- 5 Nâcî göricek secde-künân eyledi ta'zîm
Vechûñde olan nûr 'ayân pertev-i Hûdur

Fî Harfi'z-Zâ

35

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)

- 1 Şûrâbeligin eşkimüzüñ yem bile bilmez
Keyfiyyetini derd ü gamuñ hem bile bilmez
- 2 Hum-hâne-i vahdetde olan mest-i harâbuñ
Kem neş'esini bâdesinüñ Cem bile bilmez
- 3 'Uşşâka ğazab-nâk 'itâb eylese ol şûh
Şîrini-i güftârını gül-fem bile bilmez
- 4 Dil cân gibi sînemde nihân eyledi 'aşkuñ
Bî-gâne degül râzını mahrem bile bilmez
- 5 Sâz-ı elemüñ perdeleri oldı muhâlif
Zirinde olan nağmelerin bem bile bilmez

- 6 Maḥfî gideriz kûyuna her demde o yârûñ
Hem-dem degül esrârımı hem dem bile bilmez
- 7 Nâcî reh-i ‘aşk içre perîşân-heves ammâ
Pejmürdeligin hâtır-ı derhem bile bilmez

36

(Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘ûlün)

- 1 Geh nâle vü geh girye gehî âh be-sûzuz
Bu âh-ı ciger-sûzile şeb-perde be-rûzuz
- 2 Biz râh-ı maḥabbetde şol abdâl-ı Hüdâ veş
Ser-tâ-be-ka-dem cismimüze şerḥa be-cûruz
- 3 Tâ tekye-i ‘aşk içre nemed köhne ‘abâdan
Dervîşleriz dûşumuza hırka be-dûzuz
- 4 Hâşiyetidür meclisimüz samtile olmak
Leb-beste sühân-goften ü dem-kerde be-pûzuz
- 5 Nâcî demidür nûş ideler teşne-lebâne
Şun şerbet-i eş‘ârûñı âlûde be-buzuz

37

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Yâ Rab ırer mi gûşuna bilmem figânımız
Yoħsa teġâfûl eyler efendim o ħânımız
- 2 Biz tâb-ı derd-i 'aşkile el'ân ħasteyüz
Terk-i vücûd kılsa n'ola şimdi cânımız
- 3 Mümkün olaydı ħüsnini ta'rîf şemme'î
Ĥayret gelür ħücûm ile bağlar zebânımız
- 4 Esbâb-ı 'aql u fikrimi Tâtâr-ı ġamzesi
Târâca virdi 'işve ile ħânımânımız
- 5 Bu şi'ir-i âb-dâruñı Nâci göreydi o şûĥ
Bûs-i dehâna bûse virirdi dehânımız

38

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Tîr-i nigâh-ı ġamzesinüñ cân figâriyuz
Yârüñ kemend-i zülfüne dilden şikâriyüz
- 2 Şîrîn peyâmın alsa n'ola vaġtidür göñül
Kûh-ı belâda Kûh-kenüñ şimdi yâriyüz
- 3 Sûdâ-ger-i maĥabbetiyüz destimüz tehî
Ammâ metâ'-ı derd ü ġamuñ mâye-dâriyuz
- 4 Şeb rûz olunca nâlelerim ġuş iden bilür
Ėül-zâr-ı 'aşġ ġoncesinüñ dil-hezâriyuz
- 5 Kim görse tarz-ı ħâşuñı Nâcî pesend ider
Eş'âr-ı nazm u neşrile dehrüñ Fenâriyüz

39

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

- 1 Ridâ vü cübbe vü destâr serde sûd göstermez
Fenâ erbâbı şûrf şeyle dil hoşnûd göstermez
- 2 Reh-i 'aşkında naqd-i cânın îşâr itmeyen 'âşık
Hafâ-sâz-ı cemâlin şâhid-i maşşûd göstermez
- 3 Şu'ûr-ı 'aklı başdan şavmadukça evvelâ tâlib
Kemâlât-ı cünûnı merd-i kâmil zûd göstermez
- 4 Dil sûziş-perestim per yaçar pervâne-veş ammâ
O şemî'i bezm-i hâşü'l-hâş-ı 'aşka dîd göstermez
- 5 Gülâm-ı âstân-ı Şems-i dîn ol Nâciyâ imrûz
O 'âlî-mertebet ferdâ seni matrûd göstermez

40

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)

- 1 Şûrâbeligin eşkimüzüñ yem bile bilmez
Zîr ü bemini nâlemüzüñ dem bile bilmez
- 2 Teh cur'a-ı sağrâk-ı mağabbetle harâbız
Keyfiyyetini bâdemüzüñ Cem bile bilmez
- 3 Ağyâr bilür şanma şakın bûs-ı dehânuñ
Nâzikliğini leblerüñüñ fem bile bilmez
- 4 Peykân-ı gamuñ sînede dilde cigerimde
Şemşîr degül zağmumı merhem bile bilmez
- 5 Dil-dâdesiyüz cânile cânânuñ ammâ
Râz-ı dilimi Nâci-i mağrem bile bilmez

41

(Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün)
(Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Ser-tîzi-i peykân-ı gamuñ cânda yoqlarız
Zahm-âver-i tîğ-i nigeHuñ kânda yoqlarız
- 2 Hayrân-şodeyüz rûy-i pür-envârına ammâ
Ol hâleti bu vechile biz anda yoqlarız
- 3 Bîhûde heves eyleme külhanda der olmaz
Gül cevher-i maqşûdı dilâ kânde yoqlarız
- 4 Düşmez güzelim câm-ı leb-â-leb elimizden
Keyfiyyetini la'l-i lebûñ anda yoqlarız
- 5 Nâcî revîş-i râh-ı taleb-kerde-i 'aşkıız
Der-hâtır olan menzili her anda yoqlarız

Fî Harfi's-Sîn

42

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Murg-ı hezâr-ı câna ruğ-ı gül-'izâr bes
'Uşşâk-ı zâra ey dil-i şeydâ bahâr bes
- 2 Her tîr-i gamzesine iden cismini hedef
Tîğ-i nigâh-ı tuhfe-i merhem figâr bes
- 3 'Aklı hevâ-girifte-i zencîre çekmege
Der-ham şikenc-i turre-i tarrâr-ı yâr bes
- 4 Dest-i zemîn-i sîneyi sîrâb kıлмаğa
Kühsâr-ı serde olan çeşme-sâr bes
- 5 Girye-nihâd-ı merdümek-ı tıfl-ı cismime
Gârğ-âb-ı seyl-i dîde-i pür-eşk-bâr bes
- 6 Âmed-şod-ı sükkân-ı ser-i kûy dostdur
Ülfet-pezîr Nâci-i 'izzet-şî'âr bes

Fî Harfî'ş-Şın

43

(Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün)

- 1 Tâze hatt-ı ruhmı yâr idüp pâk terâş
Cân u dil arasına düşdi o yüzden bu telâş
- 2 Ey gönül râh-ı mahabbetde kifâyet eyler
'Âşıkâ derd ü belâ renc ü 'anâ kâr-ı ma'aş
- 3 Ğam degül künc-ı mezellede yatan şeydânüñ
Bâlişi seng hâk-ı zemîn olsa firâş
- 4 Hân-ı 'aşk içre olan ni'meti cân-dâdelerün
Yidüğü hün-ı ciger içdüğü zehr-âbe-i âş
- 5 Nâciyâ himmet ile kâm-ı cihândan geçe gör
Hârhar-ı elemi virmeye tâ cânahırâş

44

(Mef' ulü Fâ' ilâtü Mefâ' ilü Fâ' ilün)

- 1 Ey şeh harîm-ı 'izzetüñi tavf ider sürüş
Hâk-ı derüñi secde-künân cân u dil be-güş
- 2 Sağrâk-ı câm-ı bâde-i şevküñle mest olan
Rûz-ı cezâda bile daği gelmez ol be-hüş
- 3 Rûyuñ görince silsile-i zülf-bend olan
Bâr-ı gamuñı çekse n'ola 'âşıkân be-düş
- 4 Esrâr-ı 'aşkı şerh ü beyân itmede zebân
Dikkat iderse her ne kadar ol kadar hamûş
- 5 Nâcî tamâm pend ü naşîhat-şinâs olan
Dürri kelâmı kılsa sezâ gûşvâr-ı gûş

Fî Harfi't-Ṭâ

45

(Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün)

- 1 Rûy-ı zîbâsına yârûñ n'ola geldi ise ḥaṭṭ
Şafha-ı âyet-i K̄ur'ân'a yazıldı çü nuḳat
- 2 Ḥaṭṭ degüldür yed-i kudretle çekilmiş ḥaddür
Ey göñül gerd-i ruḥunda görinen itme ḡalaṭ
- 3 Remz-i esrâr-ı ḥaṭın şerḥ ü beyân itmekdür
İḥtiyâr eyledigim ḥayrû'l-umûr oldu vasaṭ
- 4 Ḥâl u ḥaṭ vaşfını ser-cümle mezâmin-perver
Nükte-sencân-ı sūḥan eylediler böyle nemaṭ
- 5 Nâciyâ diḳḳat ile cem'-i ḥavâtır yeridür
K'ola pâkîze ḡazel olmaya tâ sözde saḳaṭ

Fî Harfi'l-'Ayn

46

(Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün)

- 1 Pîşvâ-yı sâlik-i pîr-i tarîkatdür semâ'
Kâşif-i ser-beste-i sırr-i ḥaḳîkatdür semâ'
- 2 'Ârif-i 'ilm-i ledünnî 'âmil-i şer'-i Nebî
Şehriyâr-ı mülk-i ma'nâ-yı hidâyetdür semâ'
- 3 Dâmenin elden ḳomaz tâlib olanlar bir nefes
Himmetin ümîd ider şeyḥ-i kerâmetdür semâ'
- 4 Cân u dilden isteyen dâ'im Ḥicâz-ı vuşlatı
'Âşık-ı teşne-dile râḥ-ı selâmetdür semâ'
- 5 Feyz-yâb olmak dilerseñ Nâciyâ gerdişde ol
Dâ'imâ nûr-ı tecellîye delâletdür semâ'

Fî Harfi'l-Fâ

47

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Tîr-i nigâh-ı yâre dilâ sînedür hedef
Hıfz eyle ânı cân gibi gel olmasın telef
- 2 Nağd-i sirişk-i dîdesini harc ü şarf iden
Râh-ı maḥabbet içre bugün buldı şad-şeref
- 3 Semt-i hılâfe gide peder meslegin koyup
Dünyâda oldu ol kişi ferzende-i nâ-ḥalef
- 4 Dilden sıvâ maḥabbetini kal' vü kam' iden
Şol sâlik-i ḥaḳîkatüñ 'indindedür hazef
- 5 Cânlar fedâ maḥabbetine her kadem anuñ
Himmet edeydi bendesine dilber-i Necef
- 6 Deşt-i berimde ḥâşıl olan ḥâşılı eyledüm
Ammâ semend-i nâzı çeküb virmedi 'alef
- 7 Deryâ-yı fikr-'amîk içre görilen maḥal
Dürr-i kelâma ola gönül Nâciyâ şadef

Fî Harfi'l-Kâf

48

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 'Âşık dilerse yâr ile ger görmemek şikâk
Dâ'im hâzer ki dâ'ireye koymasun nifâk
- 2 Canum revân şu gibidür turmayub akar
'Azm-i Hicâz-i dergehüñe oldu dil burâk
- 3 Lutf-ı 'amîm-i şâhid-i ma'nâyı kim görür
Muhkem teşebbüs eylemeyen dâmen-i vişâk
- 4 Cânâ hezâr merhale dûruz cenâbuña
Bu hoş meşel ki 'âşık olmaz 'Irâk ırâk
- 5 Nâcî hezâr şevkile cân-dâdeyüz tamâm
Zehr-âb olursa nûş ideriz bilmeziz firâk

Fî Harfi'l-Kâf

49

(Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

- 1 Göñül zücâcesini inkisârdan şakınuñ
Derûñda râz-ı dili gamgüsârdan şakınuñ
- 2 Zemîn-i sînede hâşıl o serv-i âzâduñ
Vücûd-ı nâzikini rûzgârdan şakınuñ
- 3 Toğunma kalb-i hazîne hâzer hâzer ey dost
Virür kerâne-i ser nâle-dârdan şakınuñ
- 4 Şikeste-bâl eylesesun rûzgâr murğ-ı dili (Vezin bozuk)
Felâhan-ı sitem-i seng-sârdan şakınuñ
- 5 Karîb-i gamze olan bî-şu'ûr-ı meftûnuñ
Vücûd-ı nâl-mişâlin figârdan şakınuñ

- 6 Olursa fikr-i ruḥı dilde cilve-ger yârûñ
Tezâḥüm-1 şuver-1 müste'ârdan şaḳınuñ
- 7 Hemîşe revnaḳ-1 mülk-1 vücûd ise maḳşûd
O şâh-1 ḥüsni hemân âh u zârdan şaḳınuñ
- 8 Hücûm-1 cezbe-i 'aşḳ ile olsa da ḥâmûş
Fiğân-1 Nâci-i bî-iḥtiyârdan şaḳınuñ

50

(Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün)
(Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Ma'cûn-1 lebüñ zaḥm-1 dile merhem eyleseñ
Luḫfuñla n'ola derdimüz âh emsem eyleseñ
- 2 Demdür ki ire feyz-i Mesîḥâ-nefesüñden
Bu ḥaste-i maḥzûna bu dem bir dem eyleseñ
- 3 Şad nâle-künân giryemüze raḥm idüp ey dost
Bu tıfl-1 sirişki mi biraz epsem eyleseñ
- 4 Dîvâne göñül târ-1 ser-i zülfe tolaşdı
Memnûn oluruz bende çeküb zaḥm eyleseñ
- 5 Nâcî reh-i 'aşḳuñda senüñ rast-revüñdür
Bir câm-1 maḥabbetle maḥall-i sersem eyleseñ

51

(Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün)

- 1 Bûs iden la'l-i lebin cânânenüñ
Añladı keyfiyyetin meyhânenüñ
- 2 Bilmeyen pîr-i muğânuñ himmetin
Feyzini bulmaz der-i hum-ğânenüñ
- 3 Derd-i hicrânuñ ne bilsun nâ-kesân
Şem'-i 'aşka per yağan pervânenüñ
- 4 Demdür ey meh bu dil-i bîmârımuñ
Hâtırın şorsañ n'ola dîvânenüñ
- 5 Had mi yokdur eylesün cândan hâzer
Zülfe tolaşmağa aşlâ şânenüñ
- 6 Nâciyâ meclis tamâm âmâdedür
Devre gelsun vaqtidür peymânenüñ

52

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

- 1 Nigâh-ı tîr-i ser-tîzi nişânı sîne cânânuñ
Tecessüs eyledük dilde bulandı zağm-ı peykânuñ
- 2 Yemînler eyleyüb dâ'im cefâ-kâr olmazız dirdüñ
Ki va'düñ va'd-i kemmûnî hılâfin kılduñ îmânuñ
- 3 Vefâ-dâr olduñ ağıyâre ferâmûş eyledüñ cümle
Bizimle kıldıguñ evvel bu muydı 'ahd u peymânuñ
- 4 Bugün ben 'âşık-ı zâruñ yıkarsın hâtırın ammâ
Yarın dîvân-ı Hâkda koymam elden dest ü dâmânüñ
- 5 Ser-i kûyunda pâ-mâl olduğum gördükde ol meh-rû
Tarahhüm itmeyüp Nâcî göre hâl-i perîşânuñ

Fî Harfi'l-Lâm

53

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

- 1 Hâyli demdür bir perînüñ mübtelâsıdur göñül
Ol görünmez derdüñ ammâ âşinâsıdur göñül
- 2 Târik-i dünyâ vü mâ-fihâ olan 'uşşâk-veş
Tekye-i mihr ü maḥabbet pârsâsıdur göñül
- 3 Devre gelsün şevk-i ruḥsârûñla bezm içre müdâm
Meclis-i rindân-ı 'aşkuñ câm tāsıdur göñül
- 4 İstâde şaf-keşîde cümle meh-rûyân-ı gayb
'Âlem-i cân içre cânuñ âşinâsıdur göñül
- 5 Derk olunmaz 'aqla şıgmaz Nâciyâ ahvâl-i dil
Dâ'imâ nûr-ı tecellînüñ sezâsıdur göñül

54

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

- 1 Şol bilinmez derd-i 'aşkuñ râz-dânıdur göñül
Çeşm-i cânuñ bir mücevher sürme-dânıdur göñül
- 2 Neş'e-dârı olmayan bilmez meger âbdâl-ı Hakk
Toli esrâr-ı Hudânuñ cur'a-dânıdur göñül
- 3 'Aql u fikr u kıl u kâl ile bilinmez rütbesi
Dîdeden gâ'ib hümâ-yı lâ-mekânîdür göñül
- 4 'Arş u kürsî levḥ-i maḥfûz u kalem bi'l-cümle hem
Cevher-i ferdüñ ḥaḳîkat derc ü kânıdur göñül
- 5 Hîç mümkün mi zebânum zâtını ta'rîf ide
Nâciyâ kevn ü mekânuñ cism ü cânıdur göñül

55

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)

- 1 Sâgar-keş olub mest-künân kâşif-i râz ol
Meclisde şehâ bend-i kabâ sîne-i bâz ol
- 2 Sîrâb ola bu dîdelerim seyr-i ruhuñdan
Tâ tâkat-ı nezzârene ki hâb-âver-i nâz ol
- 3 Âvâre dili târ-ı ser-i zülfüne kayd it
Şad-şîve-i bârîkle gel bende-nevâz ol
- 4 Ey meh revîş-i tarz-ı hırâmuñda görünsün
Âşûb-ı kıyâmet nic'olur kadd-i firâz ol
- 5 Kânûn-ı maħabbette kadim ceng idüb ey şûh
Zîr-efgen ü Şeh-nâza bem-âheng-i Hicâz ol
- 6 Sûdâger-i hüsnuñ olalı Nâci-i şeydâ
Şimden gerü kâlâ-yı cemâl üzre tîrâz ol

Fî Harfi'l-Mîm

56

(Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

- 1 Ey gönül yâre keşf-i râz idelüm
Zîkr-i bûs-ı lebini bâz idelüm
- 2 Dil ü cân naqdini virüb soñra
Ol gül-i vaşlını niyâz idelüm
- 3 Kible-gâh eyle gel der-i yâri
Vaķtidür hâhiş-i Hicâz idelüm
- 4 Sîr-çeşm olmaduk cemâlinden
İştîyâķ-ı niğâh az idelüm

- 5 Göz deger vech-i pâk-ı cânâna
Nazar itmekden ihtirâz idelüm
- 6 Vâdi-i nazm içinde pîrâne
Bir zamân bizde türktâz idelüm
- 7 Şi'r-i terde hakîkat-ı sühânüm
Fehm olur zâhirâ mecâz idelüm
- 8 Şâ'irân-ı cihâna ey Nâcî
Böyle pâkîze sözle nâz idelüm

57

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)

- ۱ آن بلبل شیون زن کلزار جنونم
فارغ شده از جمله قیودات فنونم
- ۲ تن درند هم زیور دنیای دنی را
میل دل من نسبت از این کام بروم
- ۳ دربارکه عالم معنی تیشستم
آثار تجلی نکرد نور عیونم
- ۴ در سینه من کم نشود نشئه دمام
بخشایش حقست مرا ذوق درونم
- ۵ در راه محبت قدمی چند نهادم
منزل هوسم کرچه که ناجی سنکونم

58

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Perçem kemend-i nâlemi pürtâb eyledüm
Cezzâb-ı devr-i âhumı kullâb eyledüm
- 2 Vahşî gazâl-ı yâr şikâr itmege dilâ
Şâhîn-i himmetim aña 'uqqâb eyledüm
- 3 Her dem gubâr-ı kûyunı sakka-yı çeşmile
Geşt ü güzâr-ı râhını sîrâb eyledüm
- 4 Şeb-tâ-seher gamuñla ki tûfân-ı giryeden
Seyl-âb-ı eşk-i dîdemi hûn-âb eyledüm
- 5 Tâ sürse zaħm-ı gamzesine Nâciyâ 'ilâç
Merhem-nevâz-ı luftunı tîz-âb eyledüm

59

(Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün)

- 1 Dâğ-ber-dâgile bu sînemi tezyîn itdüm
Hâli yerler kımayub hûnile rengîn itdüm
- 2 Der-haķıķat biliriz fâ'il-i muhtâr kimdür
Şanmañız kim felek-i 'âcize ben kîn itdüm
- 3 Özgeler mihr-i dili itdi perîşân ammâ
Feyz-i luftuñ irişüb dîdemi haķ-bîn itdüm
- 4 Yâ İlâhi kerem it şihhatuñ ihsân eyle
Tâ'atüñ sîne-i nâ-himmetimi zîn itdüm
- 5 Nâci-i haste zebûn hâline yâ Rab raħm it
Derd ü miħnetle gözüm yaşını la'lîn itdüm

Fî Harfi'n-Nûn

60

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

- 1 Bî-mezâk olan ne bilsun dostum germiyyetin
Gel baña şor bâde-i câm-ı lebûñ keyfiyyetin
- 2 Mübtelâ-yı 'aşk olan bilur gamuñ hâlâtını
Yoħsa bilmez her kişi ol devletüñ kurbıyyetin
- 3 Kûze-i mihrinde yârüñ kılmayan ifnâ vücüd
Nâr-ı 'aşkuñ bilmedi sûziyyet ü ħarkıyyetin
- 4 Mâ-sivâ terkin kılan kurtuldı dâm-ı dehrden
Bildi çün 'ârif olan bu cisminüñ 'ârıyyetin
- 5 Ehl-i dünyâ bilmedi kevnüñ ħaķıķat hâlını
Nâciyâ erbâb-ı dildür anlayan süflıyyetin

61

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

- 1 Çâk-çâk-ı sîneyüz tîĝ-ı nigâh-ı yârdan
Olmazız âzürde-dil ammâ yine dildârdan
- 2 Sâye-veş yanınca bile şalınur cânânenüñ
Bir nefes hâlî komez hep 'acimizü ağyârdan
- 3 Yoķladuķ her bir kesi 'âlemde bulduķ bî-ħaber
Râz-ı dilden bâ-ħaber bir kimse yoķ ĝam-ħârdan
- 4 Sür yüzüñ ħâk-ı derine dem-be-dem eyle niyâz
Feyz-yâb olmaķ dilerseñ ħâne-i ħammârdan
- 5 Naķd-i cânâ söyleşüb ĝayrile dil-ber vaşlını
'Âşıkız cân ile biz de dönmesün bâzârdan
- 6 Giceler tâ şubħa dek Nâcî meşâm-ı cânına
İrişen bûdur hezâra cânib-ı gül-zârdan

62

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 'Âşık-küş olma ey peri gâfil görünmeden
'Uşşâk-ı zâr gerçi elem çekmez ölmeden
- 2 'Akl-ı hevâ-yı girifte-i 'aşka 'aceb degül
Ol hâlet ile rûz u şebi kalsa bilmeden
- 3 Şol reh-revân-ı vâdi-i hayretde kalmışa
Bir dem olur mu girye-künân nâle kılmadan
- 4 Dîdâr-ı yâr seyrine sîr-âb olur mu hîç
Müsteski-i maḥabbet olan âb bulmadan
- 5 Dil-bürdesiyüz cânile Nâcî o gülşenüñ (Vezin Bozuk)
Her demde gül-i tâze beri bergi şolmadan

63

(Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün)

- 1 Ey âh-ı pesîn râz-ı dili bâz idemezsin
Dem-beste lebi nâleye hem-sâz idemezsin
- 2 Haste dü-per-i şeh-per-i şehbâz-ı himemle
Tâ evc-i hümâ-himmete pervâz idemezsin
- 3 Âheng-i muḥâlif ki ola sâz-ı yem-i 'aşk
Zîr-efgen iken nağmesi Şehnâz idemezsin
- 4 Teh-cur'a-i şahbâ-yı maḥabbet-eşerinden
Tâbişde-i keyfiyyetin iḥrâz idemezsin
- 5 Nâcî ne kadar şî'r-i terüñ olsa şafâ-baḥş
Şad-şive-i bârik ile i'câz idemezsin

64

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)

- 1 Şabr eyle gönül la'l-i lebi kânda açılsun
Gül-zâr-ı ruhı goncasıdur anda açılsun
- 2 Hûn-kaatre-i zaħm-ı dilimüz jeng-zidâdur
Tîğ-i nıgeh-i cevherisi kânda açılsun
- 3 Rindân-ı mey-âşâm-ı gamuñ dâ'iresinde
Bîgâne komañ meclis-i mestâne açılsun
- 4 Tîr-i müje-i sîne-güzârı nazarıdur
Tâ lâle-i peykâmı anuñ cânda açılsun
- 5 Şun câm-ı lebin Nâci-i şeydâya mahaldür
Dem-beste-leb-i bülbül-i nev-hânde açılsun

65

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)

- 1 Zaħm-âver-ı tîğ-i nıgehüñ sîne-ber olsun
Bu şûre-zemîn devlet-i 'aşkuñda ter olsun
- 2 Şad-dâğ-ı sitem korsañ eger ber-ser ü çeşm
Ey şûh-ı cefâ-pîşe ko kim bir eşer olsun
- 3 Ey hayl-i hayâl haat-ı yâr ile nüzül
Gel deşt-i dile naħl-ı emel bâr-ver olsun
- 4 Dil naqdi biñbâr-ı kadem pîş-keşüñdür
Yoluñda senüñ cân vireyim tek hüner olsun
- 5 Ey meh nefes it menzil-i maqşûda irişsün
Nâcî taleb-i râh-ı maħabbetde er olsun

66

(Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

- 1 Tokunma zülfüne yârûñ şabâ güzer idesin
Dağıtma hâtır-ı mecmû' amuz hâzer idesin
- 2 Revâ mı bende-i muqbil maḥabbetin dilden
Rakîb-i dîv söziyle şehâ beder idesin
- 3 Helâk-i ğamzeñ olan 'âşıkân-ı şeydâ-dil
Hayât-ı tâze bulur luḫfile nazâr idesin
- 4 Bulunmaz ehl-i dile bir maḥall-i tarḫ-ı elem
Bu deyr-i köhneyi ger ser-be-ser güzer idesin
- 5 Niyâz-ı nîm-şebi koyma tâ seḫer dilden
Du'â-yı tîr-i Muraduñ hedef-eşer idesin
- 6 İrişdi mevsim-i nev-rûz rûz-ı 'işretdür
Sezâdur ehl-i dile Nâciyâ ḫaber idesin

67

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)

- 1 Tahşîl-i dimâĝ eylemege bâde getürsün
Sâkî-i vefâ-dâr bizi yâda getürsün
- 2 Mecnûn-şifat âzâde olan deşt-i fenâda
Şîrîn ḫaberin bu dil-i Ferhâda getürsün
- 3 Gül-zâr-ı ruḫuñ eyle nümâyân keremüñden
Edâ-yı dili şevkile feryâda getürsün
- 4 Seng-i sitemüñ bâd-ı şabâ râh-ı cefâdan
Âzürdeligin hâtır-ı nâ-şâde getürsün
- 5 Mi'mâr olalı dest-i kerem-sâzi-i luḫfuñ
Virâneligi Nâci-i âbâde getürsün

68

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)

- 1 Sâkı-i vefâ-dâr hele râm görünsün
'İşret nic'olur bâde ile câm görünsün
- 2 Ser-tâ-be-ğadem dîde ile dil-nigerânız
Biñ cânile cândâdesiyüz kâm görünsün
- 3 Şûrîde hezâr-ı dil-i nâlâna mağaldür
Tâ lâne ide nağl-i gül-endâm görünsün
- 4 Ser-pâ-be-zemîn secde-künân kûyine yârûñ
'Azm eyle dilâ menzil-i ârâm görünsün
- 5 Nâcî seri pür-dâğla gel eyle müzeyyen
Nev-kâr-ı cünûn ile serencâm görünsün

Fî Harfi'l-Vâv

69

(Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün)

- ۱ جان و دل من شده ست نقد محبت کرو
صعنه مان مرمرآ زاهد خودبین برو
- ۲ پیرو سالار دین فیض مقدس رسم
عالم معنیش را چشم بصیرت برو
- ۳ تخم عمل را همین هرکه در اینجا بکشت
حاصل دولت بروکشت سعادت درو
- ۴ عاقل و دانا بباش صنع خدا را ببین
خالق بیچون چنین کرده جهانرا کرو
- ۵ ناجی خواهنده را ذرهء عشقت بده
از کرم و لطف خیش بنده نوازی ترو

Fî Harfî'l-Hâ

70

(Mef'ûlû Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Cân-î hezâr-î zâr ruḥ-î gül-'îzârda
Pâ-beste oldu silsile-î zülf-î yârda
- 2 Bisyâr iderse nâlelerin 'andelîb-î dil
Şad iştiyâḳ-nâmedür evvel bahârda
- 3 Şeb-tâ-be-rûz mihr-î cemâlin görem deyü
Göz kaldı halka gibi der-î intizârda
- 4 Tûfân-î girye tâb-î derûndan füsürdedür
İmdâd ider mi sûz-î nefes rûzgârda
- 5 Nâcî görünce şâhid-î ma'nâyı sînede
Tahrîre çekti fenn-î bedî'î kenârda

71

(Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün)

- 1 Görüb vechim sürûr-âlûd her dem şâdmân şanma
Bu şevkim cümle ğamdandur şaḳın zevḳ-î cihân şanma
- 2 Dilâ dâĝ-î derûnum lâle-zâr-î deşt-î sînemde
Nişândur âteş-î 'aşkından anı uḳhuvân şanma
- 3 Nigâh-î hayl-î müjĝân sûz-î tîr-î çeşm-î dil-dûzî
Ne Rüstem Zâl-î 'âlemdür ki şaf-der Kahramân şanma
- 4 Kazâ-te'sîr-î gûy-î âhum elbet tokunur çarḫa
İder zîr ü zeber bir gün bu dârî câvidân şanma
- 5 Şerer-pâş oldu âhum tutdı Nâcî cümle âfâḳı
Görinen ser-be-ser eflâk üzre âḫterân şanma

72

(Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

- 1 Hâhiş-i vaşl-ı yâr var dilde
İştîyâk-ı bahâr var dilde
- 2 Ğamzeñe mâ'il olduĝum bu kim
Ârzû-yı figâr var dilde
- 3 Şeb-i ĝamda hayâl-i rûyuñla
Âh-ı encüm-şümâr var dilde
- 4 Sûz-ı 'aşkuñla ey bût-i nevres
Dâĝ-ı düzaĝ-şerâr var dilde
- 5 Şâ'irân-ı cihâna ey Nâcî
Dürr-i nazmı nişâr var dilde

73

(Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

- 1 Fikret-i vaşl-ı yâr var dilde
Özge bir intizâr var dilde
- 2 Tünd-bâd-ı ĝamuñla hemdem iken
Bü'l-'acebdür ĝubâr var dilde
- 3 Bu miyânda n'ola helâk olsam
Ğançer-i cân-figâr var dilde
- 4 Tâ ki remy-âşinâ-yı seng-i ĝamam
Lezzet-i inkisâr var dilde
- 5 Dest bûsuñ zamanı yaklaştı
Ğayli dem intizâr var dilde
- 6 Şeh-i mülk-i melâmet-i 'aşkam
Nâcî çok i'tibâr var dilde

74

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

- 1 Sadâ-yı 'andelîbi her seher gülşende gûş eyle
Bu demlerde müdâm-ı sâgar-ı lebrîzi nûş eyle
- 2 Hâlâş olmak dilersen pâ-y-bend-i keyd-ı 'âlemden
Olub Mecnûn-şifat ey dil ferâg-ı 'aql u hûş eyle
- 3 Urub terkin kabâ vü atlas u dîbânuñ ey sâlik
Bu gün râh-ı maḥabbetde vücûduñ hırka-pûş eyle
- 4 'Uluvv-i himmet olmak âdemüñ şânında vâriddür
Ḥazîz-i ḥâk-ı zilletde ne var himmet sürûş eyle
- 5 Mürîd-i şeyḥ-i câm ol Nâciyâ ger devlet isterseñ
O merd-i kâmilüñ dürr-i kelâmın zîb-i gûş eyle

75

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

- 1 Nigâh-ı ḥasret-âlûdum 'izâr-ı yâre düşdükçe
Virür tâb u tarâvet jâle-veş gül-zâra düşdükçe
- 2 Ser-i kûyuñda bî-tâb u tuvân olmuş yatur gördüm
Götür luṭfuñla yerden 'âşık-ı bî-çâre düşdükçe
- 3 Peyâm-ı iştîyâkum luṭf idüb cânâna iş'âr it
Güzâruñ ey şabâ ol ḥazret-i dildâre düşdükçe
- 4 N'ola bûs-ı lebüñle ey tabîbim bir devâ kılsañ
Benim cânum efendim bu dil-i bîmâre düşdükçe
- 5 Ḥumâr-ı derd ü ğam pâ-mâl idüb Nâci-i pür-sûzı
İrişdür câm-ı lebrîz-i lebüñ meyhâre düşdükçe

76

(Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

- 1 Gûş-dâr olmaduñ figânımuza
Cevr-i bî-dâd irişdi cânımuza
- 2 Ben helâk-ı teğâfüle rahm it
Girmesun tîğ-ı gamze kânımuza
- 3 'Aql u fikrim hevâ-yı zülfüñile
Çıkdı başdan gelür mi yanımuza
- 4 Yakdı hâkister itdi cismimüzi
'Aşkdur çün gelen zebânımuza
- 5 Biziz ol cân virüp alan derdi
Sûdı bey' eyleyen ziyânımuza
- 6 Zâtını añlayan şifâtı ile
Nâci-i şeyhdür zamânımuza

77

(Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

- 1 Yakınlık itse bizimle o yâr yaklaşsa
Hevâlar olsa mülâyim bahâr yaklaşsa
- 2 İrişse gûşumuza tâze tâze zemzemesi
Seher nihâl-ı gül üzre 'izâr yaklaşsa
- 3 Görülse meclis-i meyde sebû-yı pür-bâde
Meded-res olsa dile neş'e-dâr yaklaşsa
- 4 Neşât u şevk virür kalb-i 'âşık ol-dem
Hümûmı def' idici gam-güsâr yaklaşsa
- 5 Zaman olur göremez Nâciyâ o gonce-i ter
Hezâr-ı zâr-ı garîbi hezâr yaklaşsa

78

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Bâd-ı semûm-ı âhum eger bâğa uğrasa
Sûzîde ola bergleri dâğa uğrasa
- 2 Lûlû-yi eşk-i dîdelerim çîne eyledüm
Demdür tezerv-i nâz görüp ağa uğrasa
- 3 Şîrîn-peyâmın almağa Ferhâd-ı dil şabâ
Geşt ü güzâr-ı deşt iderek tığa uğrasa
- 4 Nâcî tamâm meclis-i mey germi serd olup
Virmez neşât bâde dile kâğa uğrasa

79

(Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün)

- 1 O dildâra maḥabbetde ki maḥdûruñ fedâ eyle
Yapış dâmânına yârûñ tevekkül ber-İudâ eyle
- 2 Kadûñ çeng eyleyüb bâ-hem leb-i nâbuñla dem-sâz it
Ser-âgâz eyle 'uşşâka maḥâmâtı edâ eyle
- 3 Hayâl-i rûy u fikr-i hâl-i ḥadd ü derd ü gam besdür
Bu demde dilde cem' oldı dile rûḥum devâ eyle
- 4 Tolaşduk zülf-i dil-dâra perîşân olmamız yegdür
Ki şanı cümle 'uşşâkuñ budur 'akla nidâ eyle
- 5 Ayâğın bûs idüb dâ'im rızâsın gözle cânânuñ
Bu pend-i sûd-mendi gûşa Nâcî gûş-vâr eyle

80

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

- 1 Ma'ân-dildâr ile 'âşık yeter geşt ü güzâr eyle
Şafâ-kesb idecek demdür bugün zevk-i bahâr eyle
- 2 Mey ü mâhbûbile kaşduñ Murad almaksa dünyâdan
Bu dem bir vaqt-i hoş-demdür gel 'azm-i sebze-zâr eyle
- 3 Ferâmûş eyle âlâmı irişdi şevk eyyâmı
Münâsib yâr ile gâhî kenâr-ı cûy-bâr eyle
- 4 Nümâyân olmada bir bir Hudânuñ şun'-ı âşârı
Nazar kıl kudret-i Hakkâ ki seyr-i lâle-zâr eyle
- 5 Şaķın fevt itme evkâtuñ 'ubûdiyetde olmakdan
Bu pend-i sûd-mendüm gûşa Nâcî gûş-vâr eyle

81

(Fe'îlâtün Mefâ'îlün Fe'îlün)

- 1 Ey perî pîri çekme gel nâza
Lîk 'aşkuñla göñlümüz tâze
- 2 Eyledüm naķd-i cânı dest-âvîz
Dilberânuñ içinde mümtâze
- 3 Râh-i 'aşkında 'âşıkam 'âşık
Bezî-i cân eyleriz o şeh-nâza
- 4 Oldı ma'zûrı kaldı 'indinde
Tıfl-ı dil va'd-hây-i şannâza
- 5 Keşf-i râz itmeden hâzer eyle
Virme ruşsat nigâh-ı gammâza
- 6 Âşinâyuz ezelden ey Nâcî
Ėamzesiyle o çeşm-i cemmâza

82

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

- 1 Hâl-i dilden bî-ḥaberdür şanmañiz cânâneyi
Pek bilür çok sevdiğim şorsañ dil-i dîvâneyi
- 2 Nâr-ı 'aşka urmayan cismin ne bilsun sûzişin
Görsün ey şeh şem'e dâ'im per yağan pervâneyi
- 3 Eyleseñ bir dem teveccüh semtine üftâdenüñ
Luṭf idüb kılsañ müşerref dostum gamḥâneyi
- 4 Hiç mümkün mi ḥarâbe gönümüz âbâd ola
Himmet-i mi'mâr-ı luṭfuñdur yapan vîrâneyi
- 5 Şoḥbetine koymaz elbet Nâciyâ rindân-ı 'aşk
Mest-i sağrâk-ı maḥabbet olmayan bîgâneyi

83

(Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün)

- 1 Yârüñ ser-i küyuñda fiğânuñ ceres itme
Âzürde ola ḥâtırı şâyedde ses itme
- 2 Ümîd-i vişâl eyleme hergiz şaḫın ey dil
Bîḥûde yere 'aṭf-ı 'inân-ı heves itme
- 3 'Aşkuñla senüñ mürde olan zindeyüz ey dost
Biñ cânile cândâreñe cânâ nefes itme
- 4 Pâkîze güzel pâk revişsin nazarumda
Dâmânuña her ehremeni dest-res itme
- 5 Bu zülf-i girih-gîr ile bu turralaruñdan
Âvâre-i murğ-ı dile dâm u kafes itme
- 6 Nâcî himem-i esble süvâr râh-ı Murada
Menzilde ḳalan merkebi terk it feres itme

Fî Harfi'l-Yâ

84

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Ol şehsuvâr-ı hüsn 'aceb nâza başladı
Şabr u sükûn gâretine tâze başladı
- 2 Âheng idince faşl-ı'Îrâk-ı muhâlif
Kâr-ı cefâda beste-i Şehnâza başladı
- 3 Şeb-tâ-be-rûz nâlelerim dem-be-dem k'olur
Sırr-ı derûn perde-keşi bâza başladı
- 4 Seyr-i cemâl-i şâhid-i ra'nâya sîr iken
Bî-tâkatân-ı'aşk henüz âza başladı
- 5 Oldı zemîn-i şî're bugün nakş-bend-i nev
Nâcî bu tarz-ı hâş ile i'câza başladı

85

(Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün)

- 1 Gel ey sâkî getür câm-ı şarâb-ı la'l-i rümmânî
Helâk itdi humâr-ı derd ü gam ser-cümle mestânî
- 2 Kerem-kârâ vü dildârâ reh-i şevkünde 'uşşâkuñ
Nigâh-ı iltifâtüñile yapsun kalb-i vîrânî
- 3 Görüldi gerd-i ruhsârında yârüñ hatt-ı ser-sebzi
Bilindi ser-be-ser remz-i nikât-ı hatt-ı reyhânî
- 4 Hicâz-ı vuşlatuñ fikr iyle 'aklum çıkdı çün başdan
Ki reyyân eyler elbet âb-ı luţfuñ cümle 'atşânî
- 5 Meşâm-ı câna geldi bûy-ı zülf-i 'anber-âgînüñ
Mu'atţar oldı anuñla irişdi câna hayrânî

- 6 Felekler gerdişin siz şanmanız kim ihtiyârdür
Getürür rakşa âh-ı tünd-bâdum çerh-i gerdâni
- 7 Bi-hamdillâh reh-i 'aşkında buldum cümle maşşûdum
Dil-i dâniş-peziire irdi Nâcî feyz-i Rabbânî

86

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)

- 1 Âvâre-i dil zûlf-siyeh-i yâre dolaşdı
Kurtulmayacak kayda düşüb târa dolaşdı
- 2 Şem'-i ruh-ı cânâneye cân virse 'aceb mi
Dil cânile pervâne-şifat nâra dolaşdı
- 3 Cân nakdini der-kîse vücûd eyleyüb 'âşık
Vuşlat haberin almağa bâzâra dolaşdı
- 4 Zülfî heves eyleyerek 'âşık-ı şeydâ
Pây-i emel-ı hayret ile mâra dolaşdı
- 5 Nâcî reh-i kûyinde taleb-kerde be-her-dem
Tîğ-i ser-i ser-tîz ile âgyâra dolaşdı

Fi'l-Muḳaṭṭa'ât

(Rubâ'ıyyât)

1

Rubâ'ı

(Ahreb)

Ḳurbân olayım zemzeme-i sâzuña bûlbûl
Kim nağmelerüñ mürde-dilim eyledi ihyâ
Şavt-ı ʔarab-engîz-i uşûl-i kârı
Bir naḳş-ı 'Acem-beste ile eyledüñ icrâ

2

Rübâ'ı

(Ahreb)

آنانکه سعید ند سعادت بردند
وآنها شقی اند شقاوت بردند
عشاق ترا کزین دودرکز شتند
ای بار خدا بعشق شهادت بردند

3

Kıt'a

(Mef'ûlu Mefâ'îlu Mefâ'îlu Fe'ûlün)

- 1 Bir dâğ koduñ sîneme ey rûh-ı muşavvır
Kim ol eşerüñ gitmeye tâ rûz-ı kıyâmet
- 2 Ger mahv-ı vücûd itse beni âteş-i 'aşkuñ
Hâkisterinüñ zerreleri nakş-ı 'alâmet

4

Kıt'a

(Fe'îlâtun Mefâ'îlün Fe'îlün)

- ۱ همه خوبی که مست در عالم
ز جمال کمال کار نوشد
- ۲ آنچه موجود و غیر موجود است
رهنمای مرا و کار نوشد

(Kıt'alar)

1

Kıt'a

(Fe'ilâtun Mefâ'ilün Fe'ilün)

ای کرمکار وای کرم بخشا
 ارحم الرحمین ارحمنا

۱

اذ کرم جرم مابکن تنضیف
 یک حسین شهید و یک حسن بخشا

۲

Kıt'a

(Fâ'ilâtun Fâ'ilâtun Fâ'ilun)

چیست اسباب سعادت در جهان
 خلق نیکی کار نیکی کردنست

۱

متفق کشتند و گفتند اولیا
 خاطر غمکین بدست آوردنست

۲

5

Kıt'a

(Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün)

- 1 Ağardı tâzelikde mûy-yı ser sevdâ-yı zülfüñle
Büküldi kıddimüz gamuñla şimdi pîriz biz
- 2 Nigâh-ı çeşmile cânâ ne lâzım habs-i 'uşşâkî
Te'alluğdan rehâ ümîdin itmez bir esîriz biz

6

Kıt'a

(Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

- 1 Câhilân zümresiyle ey sâlik
İhtilâf itmek kerâmetdür
- 2 Ehl-i dünyâ didüğüñ eşhâşuñ
Yüzlerin görmemek sa'âdetdür

7

Kıt'a

(Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

- 1 Kaş degül cebhesinde cânânuñ
Kilk-i kudret keşîde bir râdur
- 2 Zülfünüñ halkasında hâl-i ruhı
Harf-i cîm içre nokta-âsâdur

8

Kıt'a

(Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

- 1 Firâz-i kûha seherden irişdük ey Nâcî
İnce şîb-i firâzuñ vücûda zahmetdür
- 2 İnce kezalik şevkile noktasın zâil
Şahâif-i dil ü câna yazılsa rahmetdür

9

Kıt'a

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Sûhân-ı hikmetini idüb çün yem üzre tarh
Dâdâr-ı kâr-sâz-ı cihân kim yegânedür
- 2 Zerrât-ı âfitâb u kamer cümle-i şuver
Bunlar kemâl-i zâtına vâzıh nişânedür

10

Kıt'a

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

- 1 Yâr mest-i şîvedür şemsîr-i gamze der-miyân
Cân-sitândur el-ğazer ey dil amân bilmez nedür
- 2 Her nigâhı 'âşık-ı bî-dillere şad-zahm urur
Ol hadeng-endâz-ı çeşmi hiç kemân bilmez nedür

11

Kıt'a

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Vaz'-1 cebîn-1 hâk-i der-i yâr iden bugün
Yarin na'îm-i vuşlâtile şâd-mân odur
- 2 Ğavvâş-1 ka'r-1 baħr-1 ğam-1'aşkı olmayan
Girmez eline her kişinüñ şâygân odur

12

Kıt'a

(Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

- 1 Dâmen-1 kühsâr-1 serde olan
Eşk-i dîdemden 'ayn-1 dil-cûdur
- 2 Şûre-zâr-1 zemîn-i sînemde
Cân-1 teşne-dile 'aceb şudur

13

Kıt'a

(Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

- 1 Râz-1'aşkuñ derûn-1 sînemde
Sırr-1 ser-beste-i nihânîdür
- 2 Hırz-veş gerdeninde tıfl-1 dilim
Şöyle şaqlar ki şanki cânıdur

14

Kıt'a

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

- 1 Beni terk itdi gönlüm gerçi cânâ hayli müddetdür
Meger vâre ise ol gam-gîn ser-i küyüñde qalmışdur
- 2 Göñül kande ben anda bile olmak cânâ minnetdür
Göñül de bende bendeñdür qapuñda ola gelmişdür

15

Kıt'a

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

- 1 Huzûr-ı yâre varduğda dilâ serd-i kelâm itme
Şikâyet añlanur şâyed sükût itmeklik evlâdur
- 2 Nigâh-ı hasret-âlûduñla iş'âr eyleyüb râzuñ
Şinâsâ-yı zamîr olmak qatında sehl-i ma'nâdur

16

Kıt'a

(Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün)

- 1 Âteşîn-bâde be-dest-âver olan rindânufî
Gerd-i mir'ât-ı dilin gerd-i cihân gerd itmez
- 2 Bezm-i 'âlemde hakîmâne iden zevk-i müdâm
Reşk ol 'ârife kim reng-i ruñın redd itmez

17

Kıt'a

(Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Pejmürde olur sûz-ı dilimden bahârimuz
Dem-beste gelür gülşene gelse hezârimuz
- 2 Bu hâlet ile dûzağa olsa güzer-gehim
Hâkister ider nâr-ı cahîmi güzârimuz

18

Kıt'a

(Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

- 1 Devr-i âhum felek-pezîr itdüm
İrgürüb nâlemi be-gûş-ı sürûş
- 2 Lerze-nâk eylerem kaçan kılsam
Âsumânı idince cûş u hurûş

19

Kıt'a

(Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ül)

- 1 'Âlimlere tekmîl kemâl oldu semâ'
Câhillere bî-hûde hayâl oldu semâ'
- 2 İnkâra düşüb sıdık u sevâd añlamayan
Gâfiller için 'ayn-ı vebâl oldu semâ'

20

Kıt'a

(Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün)

- 1 Bende şükr eylemege luţfuña lâyıq yâ Rab
Kudret ü kuvvet ola güft u şenide ancak
- 2 'Özr ü taqşır u kuşûrımı hemân 'arz ideyim
Dergeh-i 'izzetüñe ola sezâ vü evfaq

21

Kıt'a

(Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün)

- 1 Gül-zâr-ı ruhuñ seyrini dil cânile ister
Kim sır ola tâ dîdeleri seyr-i ruhuñdan
- 2 Ey meh kerem it zülfüñ ile itme tesettür
Feyz olsa n'olur bendelerüñ mihr-i ruhuñdan

22

Kıt'a

(Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün)

- 1 'Âşık-ı haste-dilüñ hâli aña beñzer kim
Dilber-i şûhı kaçan olsa revân ardınca
- 2 Ten-i fânûs kalur şem'i ziyâsız ol dem
Cân gidüb dîde bakub kaldı hemân ardınca

23

Kıt'a

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

- 1 Ser-tâ-be-pây mûy-i serim ger zebân ola
Şükri edâsı lutf-ı 'amîmüñ muhâl ola
- 2 Evşâf-ı hüsn-i hulqıñı Nâcî kemâ-hiye
Vaşşâf olursa 'acz ü kuşûrı kemâl ola

24

Kıt'a

(Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün)

- 1 Mey ü maħbûb iledür gülşen-i dehrüñ zevkı
'Ârifâ zevk ide gör kâm alasin dünyâda
- 2 Kurtulup keşmekeş-i kayd-ı cihândan bir dem
Meclis-i sâkı vü mey-i dilber ola âmâde

25

Kıt'a

(Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün)

- 1 Nâcî irişür maṭlabına sa'yile herkes
Merdâne olub sen de dürüş 'aşk-ı Hudâ'da
- 2 İfnâ-yı vücûd ile geçüp cümle sivâdan
Ser-menzil-i maṭşûd budur râh-ı Hudâ'da

26

Kıt'a

(Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa')

- 1 Bir kere dilâ bendesini yoklar mı
Ol yâr-ı cefâ-pîşe nedür gördüñ mi
- 2 Cân-dâdesine mihr ü vefâ böyle midür
Luţf idicek yerde cefâ gördüñ mi

(Ferdler)

1

Ferd

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

Mû degül gird-i dehânında görinen ol mehûñ
Kân delmiş la'l uğurlamağa gelmiş bir 'Arab

2

Ferd

(Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

Arar arar dil-i zârum o râz-dâre varır
Devâ-yı derd-i derûndur deri o dâra varır

3

Ferd

(Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün)

Hatt geldi dilâ müjde saña rûyine yârûñ
Zevkin süre gör bâde ile köhne bahârûñ

4

Ferd

(Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

Dilim dilim diler iseñ dilimi sultânüm
Dilim dilim yine söyler dilimden olma melûl

(Târîhler)

1

Berây-ı İcâzet-kerden-i Semâ-yı Mevlevîyân-râ Târîh-Şode

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

Gûş-ı câna mülhim-i gaybî didi târîhini
 Mevlevîler döndi cânâ 'aşk-ı Mevlânâ ile
 Sene:(10)79

2

Târîh Berây-ı Milâd-ı Ferzend-i Şeyhü'l-İslâm 'Alî Efendi

(Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün)

ضميره كردم ارجاع تا شور اتمام تاريخم
 زانوار على يارب معمر باد عبدالله

3

Târîh Berây-ı Kandıye

(Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün)

- 1 Niçe şükrin idelim 'âleme luğ itdi Hudâ
Böyle feth ü zaferün şânına lâyıq haqqâ
- 2 Düşdi bu hâtıruma eyledüm imlâ Nâcî
Kandıye fethine târîh rızâ-yı Mevlâ
Sene:(10)79

4

Târîh-i Diger Berây-ı Feth-i Kandıye

(Fe'ılâtün Fe'ılâtün Fe'ılâtün Fe'ilün)

Şâhid-i nazm kabâ giymedin itdüm târîh
Ahmed Efendiye miftâh mübârek olsun

Sene:(10)79

5

Târîh Berây-ı Vefât-ı Şafâyî Dede

(Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün)

Kodum pâ beyt-i nazma tâ ola ma'lûm târîhim
Şafâyî keyf-i ma'nâ ile dünyâdan göçüb gitdi

Sene:(10)92

6

Târîh Berây-ı Vefât-ı 'İzzetî Efendi

(Fe'ılâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

1 Âsümân-ı hünere şems-i duhâ
Menba'-ı 'ilm ü 'umde-i 'ulemâ2 Rihlet itdi bu dâr-ı dünyâdan
Bildi bâkî degüldür ol dâna3 Mevt-i 'âlim ke-mevt-i 'âlemdür
Zümre-i 'âlimân bilür haqqâ4 Bu te'essüfle bir seher nâ-geh
Seb'-i seyyâre gurûb ile mehâ5 Nâci-i şeyh didi târîhin
'İzzetî gitdi cihânûn hayfâ

Sene:(10)92

Lugaz

(Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün)

- 1 Ol nedür kim kendü iñler gayrıyı şâdân ider
Dâd umub şâh ü gedâdan nâle vü efgân ider
- 2 Aşlı âb ü hâk cevfi pür hevâdur 'aşkla
Ehl-i hâle kâl ile hâl-i dilin tibyân ider
- 3 Gâlibâ düşmüş diyâr-ı hîş u hîşândan cüdâ
Sû-be-sû seyyâh olub taqlîd-i dervîşân ider
- 4 Var dehânında anuñ bir nûn-veş hâl-i siyâh
Nâzile itse tekellüm dilleri hayrân ider
- 5 Her kaçan ma'sûkasıyla olsa leb-ber-leb hemân
'Arz ider dâğ-ı derûnın sînesin sûzân ider
- 6 Sîb-i ten pür-dâğ ber-sîmîn kemer der-hırka-pûş
Nâciyâ 'ârif olanlar neydüğün iz'ân ider

Temmet Dîvân-ı Eş-şeyh Nâcî El-Mevlevî bi-i'nâyeti'l-Bârî
min şehr-i Recebi'l-ferd sene hamsîn ve mi'teyn ve elf

İNDEKS

(Şahıs-Mekan-Eser)

Abdülhalîm Efendi: K: 1/16, K: 2.
 Adem: K: 6/2, G: 11/5.
 Ali Efendi (Şeyhülislâm): Kt: 34.
 Azra: G: 33/1.
 Celâl (Mevlânâ): K: 2/6
 Cem: K04/9, K: 6/6, K: 6/14, G: 40/2.
 Cengiz: K: 5/25.
 Dârâ: K: 3/3.
 Eflâtûn: G: 9/3.
 Fahr-i Râzî: K: 6/10
 Ferhad (Kûh-ken): G: 38/2, G: 67/2, G: 78/3.
 Fenârî: G: 38/5.
 Hasan: Kt: 1.
 Hatem: K: 6/6.
 Haydar: K: 5/7.
 Hicâz: G: 15/1, G: 46/4, G: 48/2, G: 55/5, G: 56/3, G: 85/4.
 Hızır: K: 3/12.
 Hüseyin: Kt: 1.
 Irak: G: 48/4.
 İbn-i Edhem: K: 6/16.
 İrem: G: 22/1.
 İsâ: G: 26/2.
 İskender: K: 3/12, Skender: K: 6/14.
 İzzetî Efendi: Kt: 38/5.
 Kahraman: G: 71/3.
 Kandiye: Kt: 35/2, K: 35.
 Kırım: K: 5/6.
 Mecnûn: G: 67/2, G: 74/2.
 Mehmed Hân (Girây): K: 4/7.
 Mesih: G: 2/1, G: 50/2.
 Mevlânâ: Kt: 33.
 Mustafa (Sultan, II.): K: 3/6, 18.
 Rıdvan: G: 12/3.
 Rüstem: K: 6/18, G: 10/4, G: 71/3.
 Safayî: Kt: 37.
 Selîm (Girây): K: 5/7.
 Süleymân Paşa: K: 7/20.
 Şems-i dîn: G: 39/5.
 Şifâ: G: 16/3, G: 32/4.
 Şîrîn: G: 38/2.
 Üsküp: K: 5/11.

Vamık: G: 33/1.
Yûsuf: G: 33/2.
Zâl: K: 6/18, G: 10/4, G: 71/3.

